

SZABOLCS-SZATMÁR-BEREGI SZEMLE

TÁRSADALOMTUDOMÁNY • IRODALOM • MŰVÉSZET

INTERJÚ DRAGONY TÍMEA ZENESZERZŐVEL
LUBY MARGIT A PÁSZTORKODÁSRÓL
KÖLCSEY-PARÓDIÁK – VIDOR 2022

2022
•
IV.

SZABOLCS-SZATMÁR-BEREGI

SZEMLE

TÁRSADALOMTUDOMÁNY • IRODALOM • MŰVÉSZET

A MEGYE ÖNKORMÁNYZATÁNAK FOLYÓIRATA

MEGJELENIK NEGYEDÉVENKÉNT

57. ÉVFOLYAM, 2022. IV. SZÁM

E számunk megjelenését támogatta:
a Nemzeti Kulturális Alap, Nemzeti Kulturális Alap
Nyíregyháza Megyei Jogú Város Önkormányzata

Főszerkesztő:

Karádi Zsolt

Szerkesztőség:

Antal Balázs, Babosi László, Béres Tamás, Drabancz Róbert, Marik Sándor

Nyomdai előkészítés, tördelés:

Tatár Tamás, Nyíregyháza

Kiadja:

Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár, Nyíregyháza, Szabadság tér 2.

Felelős kiadó:

Tomasovszki Anita igazgató

A szerkesztőség címe: Nyíregyháza, Szabadság tér 2.

Levél cím: 4401 Nyíregyháza, Pf. 23. Telefon: (42) 598-888, fax: 404-107

E-mail: szabolcsi.szemle@gmail.com

<http://mzsk.hu/szemle>

ISSN: 1216-092X

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág.

Előfizethető közvetlenül a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján, Budapesten a Hírlap ügyfélszolgálati irodákban és a Központi Hírlap Centrumnál.

Évi előfizetési díj 2000 Ft.

Befizetéskor minden esetben kérjük feltüntetni a Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle nevet!

A folyóirat Nyíregyházán megvásárolható

a Móricz Zsigmond Megyei és a Városi Könyvtárban,

Budapesten az Írók Boltjában, VI. kerület Andrássy út 45.

Nyomda: Tatár Tamás, Nyíregyháza

Tartalom

TÖRTÉNELEM

BENE JÁNOS

Nyírbakta és Lórántháza 1848–1849-ben 3

KÜHRNER ÉVA

A kiváló orvos, de rossz politikus
Korompay Klekner Károly (1883–1972) és a politika 29

OKTATÁS-NEVELÉS

MARCZINKÓ ISTVÁN

Fejezetek a kisvárdai szakképzés történetéből
A tanoncképzéstől a szakmunkásképzésig (1885–1945) 43

PERJÉS ISTVÁN

A felejtés gondja
A pedagógiai értelemadás áthagyományozódása 60

LAJTOS NÓRA

Fészekaljból kiröppenve, avagy a Nyíregyházi Iskola 70

NÉPRAJZ

VIGA GYULA

Poros országutak és fogó legelők vándorai
Megjegyzések Luby Margit pásztorkodás kutatásaihoz 75

INTERJÚ

MARIK SÁNDOR

„Műveimmel szellemi értéket és érzelmi élményt szeretnék nyújtani”
Beszélgetés Dragony Tímea zeneszerzővel az
alkotás folyamatáról és öröméről 84

VIDOR Fesztivál 2022

ANTAL BALÁZS

A láthatatlan életmű 98

BÉRES TAMÁS

Butykos Pista csekei naplója 104

CSABAI LÁSZLÓ

Paraineisis Kölcsey Kálmánhoz 2.0 108

GERLICZKI ANDRÁS

A *Huszt* keletkezésének igaz története (dokumentumok tükrében) 112

KARÁDI ZSOLT

Kölcsey-paródiák 116

OLÁH ANDRÁS

Végkiárusítás

Kölcsey Ferenc: *Csolnakon* című versére 122

KIÁLLÍTÁS

TÓTH LÍVIA

Fenntartható-e a divat? 123

SZEMLE

GALAMBOS SÁNDOR

Ecsed vára

Németh Péter és Zoltán-Borzován Eszter könyvéről 126

BENE JÁNOS

Helytörténeti és családtörténeti kutatások

Sípos Ferenc könyvéről 129

LAKATOS-FLEISZ KATALIN

Zeneként áradó szavak

Antal Anikó könyvéről 134

*

Az első borítón Monoki Attila fotója látható Dragony Tímea zeneszerzőről,
a hátsón Tóth Magdolna *Kórus* című kompozíciójának részlete.

BENE JÁNOS

Nyírbakta és Lórántháza 1848–1849-ben

Az ország sorsán nagyot fordító események híre nem igazán mozgatta meg az országgyűlés és a reformkor közepére már fővárosnak tekintett Pest-Budától távol eső olyan szabolcsi kis települések életét mint Bakta vagy Lórántháza.

Az 1848. tavaszi pozsonyi történések, majd a március 15-én lezajlott pesti forradalom híre nem egészen egy hét alatt érkezett el a vármegye akkori székhelyére, Nagykállóba, ahol a március 21-i szokásos tavaszi megyegyűlésen ismertették a Helytartótanács 16-án kelt levelét, melyben a rend és a béke fenntartásához szükséges intézkedések kiadására szólította fel a törvényhatóságot. E hírek vétele után az egybegyűlt Tekintetes Karok és Rendek elhatározták, hogy egy állandó, Kállóban működő, választmányt rendelnek ki Péchy László¹ alispán elnökletével. A Közbátorsági Választmány (melyet később Középponti, illetve Központi, másutt pedig Igazgató vagy Kormányzó Választmánynak is neveztek) már az első ülésén, március 25-én hozzálátott a rend és a béke fenntartását szolgáló nemzetőrség megszervezéséhez. Még a törvény megjelenése előtt küldöttségeket menesztettek a vármegye járásaiba és azok szakaszaiba a névjegyzékek elkészítésére.

Az áprilisi törvények szentesítése és kihirdetése után gróf Batthyány Lajos miniszterelnök április 21-én körlevélben hívta fel valamennyi törvényhatóságot a nemzetőrsegről szóló XXII. törvénycikk végrehajtására.

Szabolcs vármegye az április 28-án tartott közgyűlésén határozott az összeírások megindításáról, s május elején a járásokba kiküldött bizottságok pedig elkezdték a munkát. A nemzetőrségben való részvételt viszonylag magas vagyoni cenzushoz és életkorhoz kötötte a törvény: „városokban, vagy rendezett tanáccsal ellátott községekben 200 pengő forint értékű házat, vagy földet, egyéb községekben féltelket, vagy ezzel hasonló kiterjedésű birtokot kizáró tulajdonul bírnak, vagy ha illy birtokot nem bírnak is, de 100 pengő forint évenkénti tiszta jövedelmök van, húsz éves koruktól ötven éves korukig – ha gazdai hatalom alatt nincsenek – a nemzetőrségbe beírandók.”²

Sem Baktáról, sem Lórántházáról nem maradt fenn a nemzetőrségi összeírás névsora, azt azonban máshonnan tudjuk, hogy a községek lakossága nem idegenkedett a szolgálattól, s az összeírások idején Baktán 54, Lórántházán 21 férfi felelt meg a

¹ Péchy László, pécsújfalusi (1803–1865) nyírmadai földbirtokos, a nyírbátori járás főszolgabírája, 1844 és 1849 között a vármegye másod, majd első alispánja.

² Az 1848. évi törvénycikkek In. Magyar Törvénytar. Budapest, 1896. Franklin Társulat, 244–246.

törvényi előírásoknak, akik mindannyian gyalog nemzetőrként kívántak szolgálni, fegyvert, felszerelést ehhez az államtól kértek, sőt azt is tudjuk, hogy Baktáról 33-an, Lórántházáról pedig 2-en már eleve önkéntesen jelentkeztek e nemes intézménybe.

A pozsonyi országgyűlésen elfogadott, majd az uralkodó által szentesített áprilisi törvények itteni hatásairól nem sokat tudunk, kirívó esetek nem maradtak fenn a jegyzőkönyvekben, a jobbágyfelszabadítás, az úrbéri viszonyok megszüntetése is végbement zökkenők nélkül.

Ha hivatalosan nem is, mert Nagykálló immár állandó székhelye Szabolcs vármegyének, erre a másfél évre fontos helyé vált Nyírbakta, hiszen a fent említett Közbátorsági Választmány már március 21-én alelnökévé választotta, 1848. május 20-án pedig az új kormány belügyminisztere, Szemere Bertalan előterjesztésére István nádor Szabolcs vármegye főispánjává nevezte ki gróf Dégenfeld Imrét, Lórántháza és Nyírbakta földesurát. A gróf azonban e megbízatását előbb visszautasította, majd a megye nemeseinek unszolására végül igent mondott, s főispáni széket június 5-én elfoglalta.³ Ha röviden is, de ismerkedjünk meg a gróf életútjával! Személyét Mikszáth Kálmán így jellemezte: „roppant takarékos, rettentő kálvinista és nagyon nagy hazafi.”

Gróf Dégenfeld Imre Erdőszádán született 1810. október 29-én. 10 éves korától katona volt. A bécsújhelyi akadémián végzett mint hadmérnök. Szolgálatát hadnagyként a Károly főherceg nevét viselő 3. dzsidaezredben kezdte. Hajdúhadházi szolgálata alatt ismerkedett meg bökönyi Beck Pál (övé a baktai vadászkastély) leányával, Paulinával és csakhamar, 1834. június 23-án, Tégláson házasságra léptek. Hozományként a Beck családtól a nyírbaktai kastélyt és a hozzátartozó birtokot kapták. A fiatal főhadnagy 1835-ben leszerelt, majd birtokain gazdálkodott, s elkezdte átépíteni baktai kastélyát. Emiatt az 1840-es évek második feléig Tégláson élt a család, s csak a '40-es évek közepén-végén költöztek át Baktára, de megtartották a téglási kastélyt is. Dégenfeld Imre nagyon jó kapcsolatokat alakított ki korának liberális nemességével, ezért is esett rá az új kormány választása. Fennmaradt levelezéséből és az iratokból az látszik, hogy 1848 nyarán főleg Pesten élt, ősztől felváltva Tégláson és Baktán. Főispáni méltóságát igen komolyan vette, Pestről való hazaérkezése után 1848-ban minden Közbátorsági Választmányi ülésen személyesen elnökölt, s annak határozatait, illetve a kormány rendeleteit lelkiismeretesen és pontosan hajtotta, hajtatta végre mint kormánybiztos. A szabadságharc bukása után tevékenységéért letartóztatták, kötél általi halálra és teljes vagyonek kobzásra ítélték. A súlyos ítéletet végül nem hajtották végre, kegyelmet kapott, és 1850. július 31-én elhagyhatta a börtönt. Gróf Dégenfeld Imre Budapesten hunyt el 1883. február 19-én. Felesége, Beck Paulina komoly szellemi támogatója volt férjének, a vármegye által az önvédelmi harcra szervezett önkéntes nemzetőr zászlóalj (mely később honvédszászlóaljja alakulva a 48. hadrendi számot kapta) zászlójának szalagjait személyesen hímezte, majd mint zászlóanya kötötte fel a zászlóra az ünnepélyes eskütételen Kállóban 1848. szeptember 10-én. A 48-as eszmék iránti elkötelezettségét jelzi azután az a tény is, hogy amikor 1849 őszén a Komárom-

³ Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Levéltára (a továbbiakban: MNL SzSzBML) IV. 101. Gr. Dégenfeld Imre főispán-kormánybiztos iratai 1. dob.

ból hazacsempészett zászlót Krasznay Péter⁴ hadnagy titokban átadta neki Nyírbaktán, a vitézségi éremmel kitüntetett szent ereklyét a kastélyban rejtegette (olyan időkben, amikor egy Kossuth-bankó megtartásáért is súlyos büntetéseket lehetett kapni), s amikor 1861-ben megalakult a vármegyei Honvédegylet, a megőrzött zászlót annak adta át.

Gróf Dégenfeld Imre Nyírbakta képviselőjeként is részt vett 1848. május elejétől az új összetételű vármegyei közgyűlés munkájában, melyben Lórántházát az akkori főbíró, Labanics György képviselte.

A gróf már a megválasztását követő első közbátorsági választmányi ülésen, június 19-én személyesen elnökölt, s akkor került napirendre két, Baktát és Lórántházát érintő pont is. Az egyiket Szilcz Lajos, a batori járás főszolgabírója terjesztette elő, jelentvén, hogy a nyírbaktai megyei orvosi lakhoz tartozó istálló oly mértékben megromlott, hogy annak újjáépítése szükséges. Bemutatta a mérnöki számítást és költségvetést, ám a bizottmány úgy határozott, hogy a vármegyei házi pénztár tetemes kiadásai miatt ezt a költséget most nem tudják állni, s Szilcz Lajosnak olyan utasítást adtak, hogy az ócska istállót a legkevesebb költséggel hozza maradható állapotba.⁵

A baktai orvosi lakásról tudjuk, hogy az a vármegye tulajdonát képező telken állt, ami a mai Zöldfa útnak a Vasút út és a Szőlőskert út közötti szakaszán terült el. Az 1840-es évek elején abban lakott Durst Ferenc járási alorvos, aki 1843-ban elhunyt, és akkor a vármegye Vandrák Miksát nevezte ki a batori járás alorvosává, aki hamarosan beköltözött a baktai házba. 1848-ban is ő volt a járás, egyben a falu orvosa.⁶ Az orvosi lakást egyébként a vármegye 1846-ban Rezler József mesteremberrel újjáépítette, az udvaron új kutat is ásott.

A másik határozatot Péchy László első alispán terjesztette elő, lényege, hogy a közigazgatás jobb megszervezése érdekében két járás, a nádudvari és a batori szakaszait átszervezik. Ennek elfogadása után Bakta és Lórántháza a járás negyedik szakaszába került, s a szakaszt azután Rohod, Petneháza, Laskod, Ramocsaháza, Ibrony, Kércs, Jákó, Bakta és Lórántháza alkották.⁷ A járás szolgabírája Szegedy István petneházi birtokos volt.

Visszatérve 1848 tavaszához és az áprilisi törvényekhez mindenképpen szót kell ejteni a népképviselési választásokról szóló V. törvénycikkről, mely a korábbi rendi képviselést a népképviseléssel váltotta fel. A törvény szerint továbbra is választójoggal bírtak mindazok, akik addig is rendelkeztek vele, tehát a volt nemesek vagyoni cenzus nélkül mindnyájan. Rajtuk kívül a törvény kiterjesztette a választójogot mindazon 20 éven felüli férfiakra, akik Magyarországon születtek, vagy ide honosodtak, büntetlen előéletűek, önállóak voltak, valamely törvényesen bevett valláshoz tartoztak és bizonyos vagyonnal rendelkeztek. E vagyoni cenzus mértéke 300 ezüst forint értékű ház, földtulajdon vagy ¼ nagyságú telek, kézműveseknél önálló műhely, saját földbir-

⁴ Krasznay Péter (1830–1916) kemecsei birtokos nemes, joggyakornok. 1848-ban önkéntes a 10. honvédszászlóaljban, 1849 nyarártól hadnagy a szabolcsi 48. zászlóaljban. 1872 és 1902 között a bogdányi járás főszolgabírája, a Szabolcs vármegyei Honvédegylet tagja.

⁵ MNL SzSzBML, IV. 102. Közbátorsági Választmány jegyzőkönyve (a továbbiakban: jkv.) 1. köt. 184. sz.

⁶ MNL SzSzBML, IV. 1. 43. cs.(omó). 966. d.(arab). 1843.

⁷ MNL SzSzBML, IV. 102. jkv.1. köt. 186. sz.

tokból vagy saját tőkéből eredő legalább évi 100 ezüst forint értékű biztos jövedelem. Jövedelemre való tekintet nélkül választójogot kapott az értelmiség; orvosok, ügyvédek, mérnökök, gyógyszerészek, papok, tanárok, művészek és tudósok. Választható volt minden 24 életévét betöltött, magyarul tudó férfi.⁸ A törvény kimondta, hogy Szabolcs vármegye 6 képviselőt küldhet az országgyűlésbe, ami Nyíregyháza önálló követküldési jogával hétre emelkedett.

A Közbátorsági Választmány április 28-án tartott ülésén tárgyalta meg a választókerületek beosztására, a választást lebonyolító Központi Választmány összetételére vonatkozó javaslatokat. A megyében hét választókerületet szerveztek, községeinket a Bátori választókerületbe sorolták.⁹

Ez volt a 3. kerület, benne 32 község és puszta, 30.742 lakossal, akik a Központi Választmányba 17 tagot küldtek. A választások lebonyolítására készített összeírásokban Bakta 891, Lórántháza pedig 675 lakossal szerepel az alábbi vallási összetételben:

Nyírbakta: 446 római katolikus, 258 görögkatolikus, 187 protestáns = 891 lélek
Lórántháza: 48 római katolikus, 21 görögkatolikus, 606 protestáns = 675 lélek

Míg Baktán a katolikusok, Lórántházán a reformátusok voltak többségben, s ez az arány megmaradt a legutolsó időkig.¹⁰ Hozzá kell azonban tennünk azt is, hogy ezek a számok nem igazán pontosak, hiszen nem szerepel közöttük az izraelita népesség számaránya.

A követválasztással megbízott Központi Választmány első ülését 1848. május 15-én tartotta, ahol kijelölték az összeírásokat végző küldöttség tagjait: a Bátori kerületbe Kállay Emánuel,¹¹ Fejér Józsefet, Molnár Györgyöt és helyettesként Kékesi Mihályt. Azt is eldöntötték, hogy az összeírásokat június 13-án kezdik meg, és minden kerületben 4–4 helységben tartják meg az összeírásokat. A bátori kerületben az egyik ilyen összeíró hely Bakta lett volna, ahol a bizottság június 23–25. között tervezte munkáját elvégezni. István nádor azonban július 2-ára hívta össze az országgyűlést, ezért május 24-én a Központi Választmány kénytelen volt az összeírásokat meggyorsítani, s a választókerületekbe két-két bizottságot kiküldeni. Baktára a május 15-én megválasztott bizottságot rendelték ki, a járás másik, Bátortól keletre eső részébe új bizottságot választottak. A két bizottság május utolsó, június első napjaiban már munkához is látott, de Kállay Emánuel végül nem Baktán, hanem június 4-én Magyon írta össze a reá kiosztott falvak választóit, így a baktai és a lórántházi lakosokat is. A rovatos íveken a név mellett feltüntették a jogosultság alapját is. A választásra jogosultakat a község előljárósága diktálta be az összeíró biztosoknak.

⁸ Az 1848. évi törvénycikkek In. Magyar Törvénytár. Budapest, 1896. Franklin Társulat, 223–230.

⁹ MNL SzSzBML, IV. 102. Szabolcs vármegye Központi Bizottmánya iratai 1848. 5. dob., 48. cs. 619. d. 1848.

¹⁰ MNL SzSzBML, IV. 102. 5. dob. uo. 48. cs. 619. d.

¹¹ Kállay Emánuel, nagykállói (1814–1886) népszerű ellenzéki politikus Szabolcs vármegyében, 1848-ban másodalispán. Nemzetőr őrnagyként 1849-ben egy általa szervezett lovascsapat parancsnoka. 1869-ben ellenzéki programmal a nyírbátori választókerület országgyűlési képviselője volt.

Nyírbaktáról 52 választásra jogosultat írtak össze, ez a lakosság 5,8%-át jelenti, ami a megyei 6,4%-hoz jó, de az országos 8–10%-tól elmarad. Lórántházán ez az arány még kevesebb, 3,8%. Nézzük most a két helység választóit név szerint:

Nyírbakta, 52 választó:

Régi jog (nemes)	Ingatlan (¼, vagy annál nagyobb telek)	Ipar	Jövedelem	Értelmiség
Karnizs István Laborszky István Ujlaky István Tarsoly (Tarsay) István Vajda Dániel Angyal Lajos Trencsényi János Sebők György Tóth Ferenc Gróf Dégenfeld Imre	Simon György Szövördi János Makány János Rebák András Varga József Rebák József Bercsényi Mihály Rinyu János Nagy István Nagy Mihály Id. Nagy István Schwartz Mihály Nagy András Haluska Mihály K. Tóth Mihály Pap András Petró Mihály Nagy József Barkóczi József Tóth Pál Lovász Mihály Pap István Makány Mihály Molnár György Danku János Asztalos János Minya János Lesku János Simon András Danku György Sütő János Budaházi György Liptsák László	Zsolnai Mihály kocsigyártó Lakatos József kerékgyártó Lehoczki György lakatos	Kulcska (Klucska) Mihály (birtok)	Marsalkó István lelkész Remcsák Mihály gyógyszerész Pápai József tanító Tóth György jegyző Popovics János tanító
10	33	3	1	5

A 26 lórántházi választó:

Régi jog (nemes)	Ingyatlan ($\frac{1}{4}$ vagy annál nagyobb telek)	Ipar	Jövedelem	Értelmiség
Balogh Dániel Csepely József	Bakti Péter Kócs Gergely Nagy Mihály Baksa István Bakti András Ribóczy Ferenc Tóth János Vida Pál Vida Péter Vida István Bardi István Kun Mihály Nagy János Kócs György Orosz György Szilágyi András Szilágyi János Vas Mihály Pap János Tóth István Tóth Mihály Kócs József Bakti József Tóth István			
2	24 ¹²	0	0	0

A Központi Választmány a június 6-i ülésén döntött arról, hogy a választás minden kerületben június 15-én reggel 9 órakor kezdődjék.¹³

Míg 1848 áprilisa a nemzetőrség megszervezésével, a törvények kihirdetésével, megmagyarozásával, s a törvényekkel elégedetlenkedők mozgalmainak lecsendesítésével telt el, májusban a népképviseleti választások előkészítése mellett egyre fontosabbá vált a haza védelmének ügye, mivel már tornyosultak a felhők a nemrég kivított szabadság egén. A bécsi udvar ismételt, egyelőre még csak politikai síkon történt támadásai, a nemzetiségi területek lakosságának felbujtása miatt a május 15-én tartott minisztertanács egy, a nemzetőrségnél ütőképesebb haderő felállítását mellett döntött.

1848. május 16-án jelent meg gróf Batthyány Lajos miniszterelnök és báró Baldacci Manó ezredes, az Országos Nemzetőrségi Haditanács elnökének rendelete,

¹² MNL SzSzBML, IV. 104. Szabolcs vármegye Központi Választmányának iratai 1848. 1. dob.

¹³ MNL SzSzBML, IV. 102. 5. dob. Központi Választmány jegyzőkönyve

mely szerint a kormány a nemzetőrség mellé még egy 10 000 főből álló „rendes nemzetőrséget”, a későbbi általánosan elfogadott szóhasználatnál élve, honvédséget szervez. Szabolcs vármegye Közbátorsági Választmánya a május 22-iki ülésén tárgyalta a rendeletet, és úgy döntött, hogy a toborzást egy hét múlva kezdik meg és két hét alatt be is fejezik. A fentebbi rendelet szerint a 10 zászlóaljából álló honvédsereg katonái 3 évi szolgálatra kötelezték el magukat, belépéskor 20 pengőforint foglalópénz ütötte a markukat, majd pedig rendes ellátmányért, zsoldért szolgáltak. A 10. zászlóalj alakulása helyüül Debrecent jelölték ki, s a zászlóalj legénységét Szabolcs, Szatmár, Bereg, Ugocsa és Máramaros megye és a Hajdú-kerület adta. Toborzási helyek (hadfogadó kormány és fiók-hadfogadó kormányok) kezdtek el működni Debrecenben, Nagykállóban és Nagykárolyban. Ezekre a helyekre a debreceni Don Miguel 39. számú magyar sorgyalogezred küldött ki hadfogadó tiszteteket.

Szabolcs megye e nagy feladatra Finta Márton¹⁴ táblabíróát nevezte ki polgári biztosként (toborzóként), majd később segítségére adták Patay Istvánt¹⁵ és Kazinczy Lajost¹⁶ is. Ezek a férfiak igen ügyesen és jól készítettek elő a toborzást. A járások minden szakaszába muzsikusokkal, előtáncosokkal, itallal és foglalópénzzel ellátott toborzó biztosokat küldtek, akik végigjárták a falvakat. A községek piacán megszólalt a muzsika, megpendültek a sarkantyúk, az előtáncosok járták a toborzótáncot, s a katonának beállt legények fejébe csákót nyomtak, áldomást ittak velük, azután a kirendelt szekerese azonnal vitték is az újoncokat Kállóba a sorozó bizottság elé. Honvéd lehetett minden férfi, aki a 18. életévét betöltötte, legalább 5 láb 2 hüvelyk (163 cm)¹⁷ magas volt, és ami nagy előny a nemzetőrséggel szemben, itt nem volt vagyoni cenzus, tehát a legszegényebbek is jelentkezhetnek, sőt szolgálatukért díjazást, zsoldot kaptak.

A baktai és lórántházi toborzásról nem maradtak fenn iratok, de azt tudjuk, hogy a nagykállói fiók-hadfogadó kormány 1848. június 7-én kezdte meg az újoncok megvizsgálását. A sorozó bizottságot Finta Márton polgári biztos, Schaller Antal középonti alorvos és Csippik János¹⁸ hadnagy alkották. A mieinket június 7. és 11. között vizsgálták meg, s az alábbiak váltak alkalmassá, s kezdték meg szolgálatukat a 10. honvédszászlóaljban:

1848. június 7.: Szabó István 36 éves óhitű (görögkatolikus), mestersége nincs, nőtlen, Ung vármegyében, Kaposon született, lakik Baktán. Testmagassága 5 láb, 5

¹⁴ Finta Márton (1791–1853) geszterédi földbirtokos, vármegyei táblabíró, 1848–1849-ben újoncozási biztos, a nagykállói katonai bíróság elnöke, a megyei honvédelmi bizottmány tagja. A szabadságharc bukása után előbb halálra, majd „kegyelemből” 6 év várfogságra ítélték. A josefstadi börtönben hunyt el.

¹⁵ Patay István, báji (1808–1878) nyírmadai földbirtokos, kilépett huszárhadnagy. 1828-tól Szabolcs vármegye másod-, illetve első alispánja. 1848 őszén a szabolcsi önkéntes (később 48. honvédszászlóalj) zászlóalj parancsnoka őrnagyi rangban. December közepétől alezredes és dandárparancsnok, 1849. május közepétől Pest város katonai parancsnoka, azután hadosztályparancsnok és ezredes. A szabadságharc bukása után bujkál, majd madai birtokán gazdálkodik. 1861-ben és 1867-ben függetlenségi programmal országgyűlési képviselő volt.

¹⁶ Kazinczy Lajos (1820–1849) az író, Kazinczy Ferenc fia. Kilépett huszártiszt, 1848–1849-ben honvéd ezredes, a szabadságharc tizenötödik vértanúja.

¹⁷ Magyarországon a bécsi mértékek voltak akkoriban használatban: 1 láb: 31,6 cm, 1 hüvelyk: 2,6 cm, 1 vonás: 2 mm.

¹⁸ Csippik János (1812 – ??) hadnagy a Don Miguel sorgyalogezredben, majd a szabadságharc során őrnagyként az 53. (második Bocskai) honvédszászlóalj parancsnoka

hüvelyk, 1 vonás. A 39. (Don Miguel) magyar gyalogezrednél mint közvitéz 8 év 10 hónapot szolgált. Himlője nem volt, be van oltva. A jobb térde alatt a vérerek ki-tágulva.

Másnap két honvédet avattak be falunkból, Katona János 25 éves katolikus, nős asztalost, aki Kállóban született, de Baktán lakott. Magassága 5.3.1., himlője nem volt, be van ellene oltva. A másik újonc Mándy György 33 éves, óhitű, mestersége nincs, nős. Baktai születésű, Őrben lakott, magassága 5.2.2., gyermekkorában átesett a himlőn, nincs beoltva.

1848. június 10-én állt a sorozó bizottság elé Csepely Károly 32 éves, református, nőtlen lórántházi földesúr. Ő már őrmesterként korábban szolgált a 34. (Vilmos porosz herceg) gyalogezredben. Magassága: 5.5.1. Volt himlője, be van oltva. Neve mellett megjegyzésként szerepel, hogy a vármegye fogja az altisztségre ajánlani, annál is inkább, mert már a sorozásnál őrmesterként szolgált. Ugyanazon a napon vizsgálták meg testvérét, Csepely Miklós 24 éves nőtlen tanulót, szintén Lórántházáról, akinek magassága 5.5.2., nem volt himlője, és be van oltva. A megye őt is altisztnak ajánlotta.¹⁹

A levéltári iratok között fennmaradt egy névsor, amely még a toborzás idejéből, 1848. május vége-június elejéről való, s innen származnak az alábbi nevek:

„Név sorozata az önkéntesen 3 évre beállott rendes Őrsereg Ujontzainak”

Mikor állott bé?	Neve	Születési helye	Kézpénzt /handgeldet/ kapott
29. május 1848.	Csepely Károly	Lórántháza	
30. május 1848.	Bigai Ferenc	Bakta	
	Dankó András	Bakta	1 ft. felpénzt kapott
	Keresztesy László	Bakta	
31. május 1848.	Tóth Mihály	Bakta	Patay István úrtól kapott 1 ft-ot felpénzül
2-ik június 1848.	Mándy György	Bakta	
	Dobos András	Bakta ²⁰	

Nem tudjuk, mi történhetett Baktán azokban a napokban, hiszen a szolgálatra jelentkezett hat újonc (közülük ketten még a foglalt is felvették) közül egyedül Mándy György jelent meg az avató bizottság előtt Kállóban.

A toborzás befejezése, majd egy hónap kiképzés után a 10. honvédszászlóalj viszonylag jól felszerelve indult el 1848. július 28-án Szemere Pál²¹ őrnagy parancsnoksága

¹⁹ MNL SzSzBML, IV. 103. Szabolcs vármegye Újoncozási Küldöttségének iratai 1848. 5. dob. Avatójegyzékek

²⁰ Uo.

²¹ Szemere Pál (1804–1848) honvéd őrnagy, a 10. honvédszászlóalj parancsnoka. Zászlóaljával részt vett a délvideki harcokban, 1848. szept. 8-án a perlaszi szerb sánc elleni rohamban szerzett sebébe halt bele.

alatt Debrecenből a déli táborba a lázongó rácok megfékezésére. Szeptember 2-án a perlaszi tábor elfoglalásával estek át a tűzkeresztségen, majd a szabadságharc szinte minden nagyobb csatájában találkozunk velük. Ott voltak a dicsőséges tavaszi hadjáratban, részt vettek Buda visszafoglalásában, s végül Világosnál tették le a fegyvert.

Miközben javában folyt az újoncok megvizsgálása Kállóban, a népképviselési választás lebonyolításán dolgozó Központi Választmány sem télenkedett. Az összeírások elkészítése, pontosítása után 1848. június 15-én, csütörtökön minden választókerületi főhelyen, így Nyírbátorban is reggel 9 órakor Vay Dienes elnöksége alatt megkezdődött a választás. Az összesereglett választók két személy, Bay Ferenc²² és Somossy Ignác²³ nevét hangoztatták, így szavazásra került sor, a kor szokása szerint nyílt szavazással. Ennek eredménye azután úgy alakult, hogy Bay Ferencre 55-en (Baktáról 4-en), Somossy Ignácra pedig 458-an (Baktáról 2-en) voksoltak, így a kerület képviselője Somossy Ignác balkányi földbirtokos, táblabíró lett. A választáson Lórántházáról senki sem szavazott.²⁴

Nem sokkal a választások után az addig összeírt nemzetőröket századokba és zászlóaljakra szervezték. Három zászlóaljat állítottak fel a vármegyében, Bakta és Lórántháza nemzetőreit a névleg Komlóssy Lajos²⁵ őrnagy vezette 3. zászlóalj 3. századába osztották be Kércs, Ramocsaháza, Ibrony, Jákó, Laskod, Petneháza, Őr, Vaja, Rohod, Kis- és Nagymada, Karász, Gemzse, Gyulaháza nemzetőreivel együtt. A század létszáma 607 lélekre rúgott.²⁶

A Délvidéken viszont az akkor már a szerbekkel fellángolt, úgynevezett „kisháború” tapasztalatai alapján a kormány lényeges hadügyi változtatásokat rendelt el. Az oda lerendelt nemzetőrség ugyanis rosszul felszerelt, alig kiképzett alakulatokból állt, akik egyébként rövidebb szolgálati időre kötelezték el magukat. Felváltásukat rosszul szervezték meg, ugyanakkor mozgósításuk éppen a nyári mezőgazdasági munkák zömére esett, ami igen érzékenyen érintette a létszám nagyobb részét adó parasztságot. Így olyan szélsőséges esetek is előfordultak, hogy a nemzetőrök egyszerűen elhagyták helyüket és hazamentek.

Ezeket a problémákat kívánt segíteni a miniszterelnök augusztus 13-i rendelete egy olyan nemzetőrség megszervezésével „melly önkénytelen ajánlkozó, erős, egészséges egyénekből legyen alkotva, kik kötelezvék mindaddig, míg a harcz tart, vagy a haza szolgálatjokat igényleni fogja, a kormány rendelete alá helyezni magokat.”²⁷

²² Bay Ferenc, ludányi (1815–1901) nyírmadai földbirtokos, jogot végzett. táblabíró, 1844-ben a vármegye követe az országgyűlésen, majd főjegyző. 1849-ben Szabolcs vármegye alispánja, később az úrbéri törvényszék elnöke.

²³ Somossy Ignác, csertézi (1810–1876) balkányi földbirtokos, jogot végzett ügyvéd. Járási alszolgabíró, majd megyei főügyész, később táblabíró. 1848-ban a megyei Központi Bizottmány tagja, 1849. jan. 31-étől kormánybiztos. A szabadságharc bukása után amnesztiában részesült, s birtokán gazdálkodott. 1861-től a vármegye alispánja, 1865-től országgyűlési képviselő, haláláig a Királyi Kúria bírója.

²⁴ MNL SzSzBML, IV. 102. 5. dob. Központi Választmány jegyzőkönyve

²⁵ Komlóssy Lajos, komlói (1811–1883) nyugállományú császári-királyi huszárcapitány. 1848–1849-ben előbb a szabolcsi nemzetőrség egyik zászlóaljparancsnoka, majd a Hajdúságban lovascapatot szervez, később az 5. huszár-ezred őrnagya. A szabadságharc után bebörtönzik, amnesztiával szabadul. A kiegyezés után megalakított magyar királyi honvédségben szolgált. Huszárezredesként vonult nyugállományba.

²⁶ MNL SzSzBML, IV. 103. Szabolcs vármegye Ujnoncozási Küldöttségének iratai 1848–1849. 4., illetve 5. dob.

²⁷ MNL SzSzBML, IV. 102. 48. cs. 1121. d. 1848.

Ezzel a rendelettel kezdődött el az úgynevezett önkéntes mobilizációra való áttérés, s az így szervezett zászlóaljok megbízható fegyveres alakulatokat jelentettek a kormány számára még az őszi újoncozás megindulása előtt.

Szabolcs vármegye augusztus 23-án határozott egy önkéntes nemzetőri zászlóalj kiállításáról oly módon, hogy a fegyverzet, felszerelés, ruházat költségeit a vármegye vállalta magára, a kiállítandó létszámot pedig községenként vetették ki. Az egyenruháról az alábbi döntést hozták: „a megyebeli köznépnél ruházatul használt kék posztóból készült nadrág, ujjas lajbi, csizma, fehér ruha és turi süveg...”²⁸ A szervezés nagy lendülettel folyt, s Péchy László alispán szeptember 5-én már jelenthette a miniszterelnöknek, hogy az 1000 fős zászlóalj a fegyvereken kívül felszerelve, indulásra készen áll, parancsnokul pedig Patay István nemzetőr őrnagyot kérte kinevezni. Ehhez azonban hozzá kell tenni, hogy a ruházat költségeit az újoncok számának megfelelően kivetették az egyes községekre.

A zászlóalj névsora csak töredékesen maradt fenn, viszont ismerjük a kivetés alapját (127 lélekre 2 újonc) és azt is, hogy az egyes településeknek hány újoncot kellett adniuk. Nyírbakta lakosságát 947 lélekből számolták, Lórántházáét 516 lélekből, így a kiállítandó újoncok száma Baktáról 5, Lórántházáról 3 fő volt. Szabolcs vármegye összlakossága akkor 216.302 lélek, a kiállítandó zászlóaljra 1050 főt számítottak.²⁹

1848. szeptember 10-én esküre és zászlószentelésre sorakozott fel a zászlóalj Nagykálló főterén. Az egyszerű, háromszínű zászlóra gróf Dégenfeld Imréné zászlóanya kötötte fel a maga hímezte selyem zászlószalagokat, melyeken ez állt: „Szabolcs a hazáért” – „Győzni vagy halni 1848. sept.” Ez a zászlóalj azután Szabolcsból Pestre ment, az ozorai diadal idején Perczel Mór dandárában harcolt, majd még az ősz folyamán rendes honvédzászlóaljja alakult és a 48. hadrendi számot kapta, de megtartotta a „szabolcsi” előnevet is. A 48. zászlóalj végigharcolta a dicsőséges tavaszi hadjáratot, kitüntette magát Buda ostrománál, 1849 nyarán részt vett a csallóközi harcokban, majd a komáromi várórség tagjaként tették le a fegyvert 1849 őszén. A vár kapitulálási feltételeként azonban Klapka György tábornok a büntetlenséget is kieszközölte, így a védők menlevéllel, bántatlanul térhettek meg otthonaikba.

Az elindulás után, de még Nyíregyházán, 1848. szept. 19-én Rakovszky Sámuel³⁰ kapitány, a 6. század parancsnoka jelentette, hogy századában – többek között – három nyírbaktai újoncnak hiányzik az egyenruhája, köpenye, csizmája. Ugyanaznap Hunyady Ferenc³¹ kapitány, a 2. század parancsnoka is jelentette, hogy századában a lórántházi Hegedüs Pál, Bardi Ferenc és a baktai Busák János zsoldja és egyenruházata hiányzik.³²

²⁸ MNL SzSzBML, IV. 102. jkv. 1. köt. 720. sz.

²⁹ MNL SzSzBML, IV. 102. Szabolcs vármegye Közpointi Bizottmánya iratai 8. dob. 48. cs. 1121. d. 1848.

³⁰ Rakovszky Sámuel, nagyrákói, kelemenfalvi és nagyselmeci (1802–1871) gávai birtokos nemes, nyugalmazott huszár főhadnagy. 1848. szept.-től százados a szabolcsi önkéntes zászlóaljban. 1849. febr.-tól ugyanott zászlóaljparancsnok és őrnagy, júl.-tól ezredes és hadosztályparancsnok a komáromi várórségben. A szabadságharc bukása után birtokán gazdálkodik, 1867-től a megyei Honvédegyet elnöke.

³¹ Hunyady Ferenc, kéthelyi (1819–1891) nagymadai birtokos nemes, volt császáz-királyi huszár tizedes. 1848-ban százados az önkéntes zászlóaljban. 1849 nyaratól őrnagy és a 61. honvédzászlóalj parancsnoka a komáromi várórségben. Mint a várórség tagja, menlevéllel tért haza, később a megyei Honvédegyet tagja volt.

³² MNL SzSzBML, IV. 103. Szabolcs vármegye Újoncozási Küldöttségének iratai 1. dob.

A zászlóalj felszerelése körüli elszámolásokat 1848–1849 fordulóján készítették el a szolgabírák. Szegedy István járási szolgabíró 1849. január 31-én Petneházán keltezte a végelszámolást, miszerint Baktának az 5 újonca után a köpenyek, süvegek, tarisznyák, kulacs, szuronytartó áraban 112 váltóforint 40 krajcár adóssága volt, amit befizetett. Lórántházának a három újonca után lett volna még 67 váltóforint 36 krajcár adóssága, de Szegedy István az elszámoláshoz mellékelte a lórántházi bírák alábbi levelét, mely így hangzik: „Arról, miszerint Bakti Péter Lórántházi volt Feő Bíró az reájok kivetett három Honvédek részére meg kívántatott három nadrágot, három dolmánt, három kis lajblit és három köpönyeket hogy k.várdai lakos Springyel Lőrincztől meg vásárolván igazollyuk, ugy és továbbá három Turi csákót, három pár csizmát hat pár fehér ruhát, három nyak kendőt, három nadrág szíjat, hogy valósággal meg vásárolt legyen bizonyíttjuk.” Ezt az igazolást Labanics György lórántházi főbíró és Nagy János, illetve Vida Péter hitesek írták alá, s Tóth György jegyző adta ki. Így azután Lórántháza adóssága 8 váltóforint 36 krajcárra csökkent, amit szintén befizettek.³³

Az egyre fenyegetőbb háborús helyzet miatt 1848 őszén-telén továbbra is a honvédség ügye volt a figyelem homlokterében. Az 1848. július 5-én megnyílt első népképviselői országgyűlésen Kossuth Lajos gyűjtőhangú beszéde után a képviselők egyhangúan megszavazták a haza védelmére szükséges 200.000 fős haderőt és a 40 millió forint hadiköltséget. Az augusztus 26-án véglegesített véderő törvény egyelőre 42.000 újonc kiállításáról rendelkezett. Szemere Bertalan belügyminiszter augusztus 29-én rendelte el a katonakötelesek összeírását. Többek között az alábbiakat írta:

„A haza veszélyben van. Ez a jelszava mindennek – , a királynak, az országgyűlésnek, a kormánynak, és mindennek kinek kebelében a szabadságért lángoló hazafiúi szív dobog...

1. A kiállítás legsietősb eszközlése végett biztosul a főispánt nevezem ki. Ki ezek közül otthon nincs, annak helyettese az utána következő hivatalnok.

2. Jelen rendeletem vétele után 48 óra alatt bizottmányi ülés tartatik, és 2–3 tagból álló összeíró küldöttség neveztetik ki a törvényhatóság kiterjedéséhez képest oly számmal, hogy a rovatos összeírás 7 nap alatt bevégeztessék...”³⁴

A megyei Kormányzó Választmány szeptember 4-i ülésén döntött arról, hogy 2–3 fős összeíró bizottságokat küldenek ki, akik egy hét alatt végeznek munkájukkal, s az összeírásokat szeptember 10-re elkészítik. A Péchy László alispán által elkészített terv szerint az összeírást Ibrony, Kércs, Jákó, Bakta, Lórántháza községekben Jármly Imre, Újlaky Tamás, Szegedy István szolgabíró, Polák János orvos végezték.³⁵

Miközben a bizottságok dolgoztak, megjelent gróf Batthyány Lajos miniszterelnök rendelete is, mely alapján (127 lélekre 2 újoncot számítva) Szabolcs vármegyének 3471 újoncot kellett kiállítania a 19–22 éves katonakötelesekből akár sorshúzással, akár toborzással, a lényeg az, hogy minél előbb.

³³ MNL SzSzBML, IV.108. Szabolcs vármegye hadipénztárának iratai 1848–1849. 1. dob.

³⁴ MNL SzSzBML, IV. 101. Gr. Dégenfeld Imre főispán-kormánybiztos iratai 1. dob. 1848.

³⁵ MNL SzSzBML, IV. 102. jkv. 1. köt. 729. sz.

A miniszterelnök rendelete azt is tartalmazta, hogy „...a nemzetgyűlés által a haza megmentésére előlegesen felajánlott 42 ezer főből álló hadsereg kiállítására körül kibocsátott rendeletek pótlékaul ezennel közhírré teszem, hogy a belépendő ujonczok a hatóságok által fizetendő 20 pft. foglalópénzt kapnak, melly által a nemzet képviselői határozatához képest 4 évi szolgálatra köteleztetnek. Ez uttal kötelességévé teszem minden hadfogadó parancsnokságnak a már a hadügyministerium utján e tárgyban kelt rendeletek folytán, hogy a hatóságoktól a kiállítandó ujonczokat rögtön általvevén, azokat a honvédsereg számára beavassa, és a legszükségesebb ruha-neműekkel, u. m. köpeny, nadrág, topány, fehérruha és sapkával leendő ellátásukról, valamint szinte kellő fegyelem alatti tartásukról szorgalmasan gondoskodjék.”³⁶

A Finta Márton vezette nagykallói hadfogadó bizottság ismét számolni kezdett, s a náluk lévő kimutatás szerint Lórántházának 6, Nyírbaktának pedig 11 lett az újoncilletéke.

A megyei levéltárban fennmaradt *Avatójegyzékek* segítségével követni tudjuk a Kálólóban folyó újoncállítás menetét:

1848. szept. 21-én Angyal Imre 18 éves takács, nőtlen, katolikus vallású baktai legényt vizsgálták meg, aki 5.0.0. magas, s akinek a neve mellett az a megjegyzés áll: Debrecenbe nem vették be.

Szept. 25-én Pócz György 18 éves katolikus, nőtlen kőműves, baktai születésű, 5.1.1. magas és Demjén János, szintén baktai, nőtlen, mestersége nincs, magassága 5.0.0., Debrecenben őt sem vették be.

Szept. 28-án Nagy István 17 éves, görögkatolikus (óhitű), mesterség nélküli, nőtlen, 5.1.0. magas fiút találtak alkalmasnak Baktáról, okt. 2-án pedig Horváth Jánost, aki 28 éves, mesterség nélküli, nőtlen, óhitű 5.0.0. magas baktai születésű, de akit Debrecenben szintén nem vettek be.

Okt. 14-én Bodnár Dávid 20 éves református nőtlen lórántházi fiatalember, magassága 5.0.0. került sor alá, aki a piricsei Pál György helyett vállalta a szolgálatot.

Okt. 18-ával kezdődően több helyi fiatalot vizsgáltak meg a sorozók, így az egyszerűség kedvéért táblázatba szedjük nevüket:

Lórántháza

Október 18.:

Név	Életkor	Vallás	Mesterség	Polgári állás	Magasság	Megjegyzés
Tóth Miklós	19	ref.	nincs	nőtlen	5.1.1.	Lórántházáért sorsot húzott
Kun István	20	ref.	nincs	nőtlen	5.4.3.	Lórántházáért sorsot húzott

³⁶ MNL SzSzBML, IV. 101. Gr. Dégenfeld Imre főispán-kormánybiztos iratai 1. dob. 1848.

Név	Életkor	Vallás	Mesterség	Polgári állás	Magaság	Megjegyzés
Ribóczi András	20	ref.	nincs	nőtlen	5.3.1.	Lórántházáért sorsot húzott
Móré András	22	ref.	nincs	nőtlen	5.4.0.	Lórántházáért sorsot húzott

Október 22.:

Név	Életkor	Vallás	Mesterség	Polgári állás	Magaság	Megjegyzés
Ribóczi István	20	ref.	nincs	nőtlen	5.3.3.	Lórántházáért sorsot húzott
Pásztor József	22	ref.	nincs	nőtlen	5.2.2.	Lórántházáért sorsot húzott

Nyírbakta

Október 18.:

Név	Életkor	Vallás	Mesterség	Polgári állás	Magaság	Megjegyzés
Varga András (máshol Antal)	22	ref.	nincs	nőtlen	5.3.0.	Baktáért sorsot húzott
Gulyás István	20	óhitű	nincs	nőtlen	5.3.2.	Baktáért sorsot húzott
Lesku András	20	óhitű	nincs	nőtlen	5.1.3.	Baktáért sorsot húzott

Október 19.:

Név	Életkor	Vallás	Mesterség	Polgári állás	Magaság	Megjegyzés
Nagy Ferenc	19	óhitű	nincs	nőtlen	5.2.2.	Baktáért sorsot húzott
Nagy Gy(örgy) József	20	óhitű	nincs	nőtlen	5.2.2.	Baktáért sorsot húzott

Október 24.:

Név	Életkor	Vallás	Mesterség	Polgári állás	Magaság	Megjegyzés
Nagy András	25	ref.	nincs	nőtlen	5.2.1.	Tiszalöki izraelita közönség adta

Október 28.:

Név	Életkor	Vallás	Mesterség	Polgári állás	Magaság	Megjegyzés
Nagy Mihály	20	ref.	nincs	nőtlen	5.1.1.	Baktáért sorsot húzott
Forika Ferenc	21	ref.	nincs	nőtlen	5.3.2.	Baktáért sorsot húzott

Az 1848. október 30-án megvizsgált újoncok között még találunk két személyt, akik Baktához köthetők, Bagoly Sándor 24 éves, református nőtlen ibronyi fiatal embert, aki a baktai Grósz Ábrahám és Lapos Sándor 33 éves görögkatolikus, nős petneházi férfit, aki pedig a szintén baktai Grósz Leopold helyett öltötte magára a honvédegyenruhát.³⁷

Az újoncozási törvény ugyanis megengedte azt, hogy a tehetősebb katonaköteles egyének maguk helyett – pénzért – helyettes állítsanak, azaz katonai szolgálatukat megválthassák. Ezzel a lehetőséggel sokan éltek, hiszen az *Avatójegyzékekből* kitűnik, hogy a katonáskodásra alkalmas fiatalok legnagyobb része mesterséggel nem rendelkező földműves (bár annak szaktudásához sem férhet kétség), cseléd, szolgálégyen volt, s az így szerezhető jövedelem mindenképpen vonzó volt.

Más forrásokból tudjuk, hogy a szeptemberi sorozottakat Debrecenbe küldték az ott szerveződő 28. honvédszászlóaljhoz, az októberi-novemberi újoncok a nyíregyházi újonctelepre kerültek, ahol a 43. honvédszászlóaljat állították fel. Biztosan tudjuk, hogy Lórántházáról Bodnár Dávid, Kun István, Pásztor András, Ribóczi András és Ribóczi István, Nyírbaktáról pedig Lesku András és Nagy Ferenc ez utóbbi a zászlóaljnak voltak a katonái, míg a szintén baktai Pócz Györgyöt és Nagy István a többiekkel együtt Debrecenbe küldte az újoncozó bizottság.

Természetesen nem csak, az ország sorsát, jövőjét érintő dolgok foglalkoztatták közseégeink lakosságát, de a források között maradtak fenn a hétköznapiakat megmozgató, helyben nagy „hírértékű” eseményekről szóló iratok is. Mivel Nyírbakta mezőváros volt, vásártartási joggal, nem múlhatott el vásár valamiféle „esemény” nélkül. Így történt ez a január végén megtartott vásáron is, ahol a vásár végeztével, az Árva vármegyéből való nemes Klinovszky István gyolcs és kanavász kereskedő azt vette észre, hogy a már összecsomagolt négy bála anyagából egy, amelyben 17 vég különböző anyag volt összerakva 200 váltóforint értékben – eltűnt. Ezt jelentette Albert Mihály ott tartózkodó csendbiztosnak, aki azonnal munkához látott. A felvett tanúvallomásokból aztán

³⁷ MNL SzSzBML, IV. 103. Szabolcs vármegye Újoncozási Küldöttségének iratai 2. dob. Avatójegyzékek

kitűnt, hogy estefelé a vásárban kószáló besenyői nemes Lőrinczi Sándor követte el a tolvajlást, a lopott árut a nagyvendéglő emeleti árnyékszékében rejtette el, kifelé menet azonban Grósz Hersli izraelita, a baktai nagyvendéglő korcsmárosa ezt észrevette, őt az ajtóban visszatartotta, majd a vendéglő előtt áruló csipkések közé kiáltott, hogy kinek lopták el a holmiját. A károsult csipkés jelentkezett. A kocsmáros megismerte a tolvajban Lőrinczit, de a társáról – mert szerinte az is volt, nem tudott semmit. Később derült ki, hogy az a szintén besenyői Laskai Imre volt, aki az elrejtésben segédkezett. Az 1848. március 20-án Kállóban tartott fenyítő törvényszék ülésén azután nemes Lőrinczi Sándor a tolvajlást maga is elismerte, eddigi szenvedése betudásával számítható 3 hónapi 2. fokozatú, állandóan vasban eltöltendő börtönre ítélték, Laskai Imrét bizonyítékok hiányában felmentették. Mivel a lopott holmik megkerültek és tulajdonosukhoz visszakerültek, kártérítésre senkit sem kötelezett a törvényszék.³⁸

Nagyobb port kavart az az ügy, melyben az elkövetők gróf Dégenfeld Imre itteni birtokán arató és cséplő tót summások voltak. A felvidéki vármegyékből évente kenyérgabonáért arató és cséplő munkások jelenléte nem volt újdonság a faluban, egy-egy faluból csapatostól, „bandákba” szerveződve szerződtek ide dolgozni. Egy csapat a Zemplén vármegyei Homonnától északra fekvő Lubisáról jött, a másik Zólyom vármegyéből, Radványról. Bizonyára több csapat is volt még, de a források ezt a két helynevet említik. Az ügy 1848 késő őszen pattant ki, amikor a gróf itteni tisztartója, Karnai János fülébe jutott, hogy a tót cséplők egyre árulják a faluban a gabonát, talán többet is, mint amit kerestek. Ezután kezdett el kérdezősködni, tanúkat kihallgatni Szegedy István szolgabíró. Végigkérdezve a cséplőket, azok beismerték, hogy a munkájuk után kapott már kicsépelet gabonát és zabot eladták a faluban, de többet is, mert a csűrősgazda tudtával a gróféból is loptak, úgy, hogy a csűrősgazdát lefizették. Kastal József vádlott szerint a lubisiaiak 7 és fél váltóforintot, Jerski István radványi vádlott szerint a radványiak 9 váltóforintot adtak Simon András csűrősgazdának.

Szegedy István szolgabíró kérdésére Grósz Hersli baktai haszonbérelő elmondta, hogy október 23-án fényes nappal vett 10 köből 1 véka³⁹ zabot, másnap 4 köből és 1 vékát, november 5-én 14 köből. Tudta, hogy a grófnak kb. 300 köből zabja terem, nem gondolta, hogy lopott.

Trencsényi János baktai molnár és felesége is vettek 2 köből zabot 2 váltóforint 18 krajcárjáért. Az ő áruját egyenesen a csűrősgazda előtt mérték ki neki a tótok.

Marsalkó István baktai plébános 1848. november 9-én elmondta, hogy vagy másfél héttel korábban délelőtt 10–11 óra tájban a helybeli patika előtt beszélgetett a patikussal, amikor arra jöttek a cséplők, vállukon zsákkal. A patikus kérdezte, hogy mit visznek, ők nemigen tudtak magyarul, a patikus viszont tudott velük beszélni, mondták, hogy gabonát visznek a kocsmába eladni. Hárman vagy négyen lehettek három zsákkal. A patikus megalkudott velük, a plébános pedig megvette köblönként 2 váltóforint 12 krajcárjával. Ott mérték ki, s nem gyanította, hogy lopott, hiszen fényes nappal vitték.

³⁸ MNL SzSzBML, IV. 102. Szabolcs vármegye bünyefenyítő törvényszéke jegyzőkönyve 1848. 2. köt. 380. sz.

³⁹ A köből és a véka régi űrmértékek szemesztermények mérésére. Nagyságuk vidékenként változott, általában egy köből 64 liter, azaz két véka.

Aki csak tehette vett ebből a lopott zabból és árpából. Az iratokban ott szerepel Laborszky István számtartó, Császár Bálint kőműves mester, Lakatos József kerékgyártó, Korbáti László lakatosmester, Tóth András ácsmester neve is kisebb-nagyobb tételekkel.

Egy korabeli feljegyzés szerint a cséplők kaptak összesen 15 köből 3 vékát és eladtak 60 köből 2 véka zabot.

A kihallgatás során Simon András 50 éves csúrgazda a vesztegetést tagadta, s azzal érvelt, hogy bár az a kötelessége, hogy mindig a csűrben legyen, de amikor krumplit, vagy tengerit kellett mérteni, akkor elment, s a csűr őrizetlen maradt. Szegedy szolgabíró mindenesetre felbecsültette Simon vagyonát is. A becslést 1849. február 11-én végezte el Rebák Mihály baktai főbíró, Varga József főhites, Bercsényi Mihály és Barkóczi József hitesek, valamint Tóth György, a mezőváros jegyzője. Simon András házáat, telkét, jószágait 615 váltóforintra és 40 krajcárra taksálták.

Dégenfeld gróf kárát végül 44 köből és fél véka zab, valamint 4 köből nés háromnegyed véka gabona, összesen 218 váltóforintban állapították meg.

Ezek után került az ügy és a vádlottak a vármegye törvényszéke elé már 1848. november közepén. A törvényszéken Csuli András, Gelics Pál, Lih Vazul, Jerski István, Mije János vádlottak a lopást elismerték, ők egy hónapi, 25 pálcával terhesített fogságot és 4 váltóforint fejenkénti büntetést kaptak. Hudák Mihály, Sumalda Tamás, Sumalda János, Gresmia Mihály, Kastal József, Krigla Mihály, Kastal Imre, Simonda György, Stephán Pál, Janku Márton, Kováts Mihály pedig két hónapi, 30 pálcával terhesített fogságot és 7 váltóforint rabtartás megtérítésére fejenként, Simon András, akire ezek bízva voltak, hanyagsággal vádolták, mert még ajándékokat is elfogadott tőlük, egy évet kapott, negyedévente 25 pálcát és állandóan vasban.

Az ügyet Szegedy István szolgabíró jelentése zárta le 1849. március 5-én., melyben előadta, hogy a gróftól ért kár egyrészt Simon András, másrészt a cséplők által befizetett pénzekből megtérült.⁴⁰

Visszatérve a toborzáshoz: egy 1848. december közepéről való irat szerint Lórántháza és Bakta is november 9-re kiállította a számukra előírt 6, illetve 11 újoncot. Az is igaz, hogy ez nem ment könnyen, ahogyan arról a baktai bírák 1848. október 27-én kelt levele szól, melyet az újoncozási küldöttséghez címeztek, s abban leírták, „hogy hogy itt Baktán már mind azon iffjak átesvén a vizsgálaton kik az össze írásba béiktattattak, noha ugyan alkalmasnak mindnyájan nem találtattak, ismét jelen küldünk négyet olly alázatos kéreessel és jelentéssel, hogy ezeket ha csak lehetséges méltóztassék bevétetni más különben nem tudunk többet honnan teremteni.”⁴¹

Szintén 1848-ból, december 21-éről kelteződött az a névsor, amelyik a 6. (Württemberg) huszárezredbe átsorolt 144 honvéd újonc adatait tartalmazza. Közöttük találjuk a lórántházi Bakti Ferencet is, aki a laskodi Téglási Ferenc helyett állt be a honvédseregbe. Ezeket az újoncokat Vállajon vette át az ezredhez Kerekes Gábor hadnagy.⁴²

⁴⁰ MNL SzSzBML, IV. 102. Szabolcs vármegye Központi Bizottmánya iratai 17. dob. 49. cs. 591. d. 1849.

⁴¹ MNL SzSzBML, IV. 103. Szabolcs vármegye Újoncozási Küldöttségének iratai 1848. 1. dob.

⁴² Ugyanott. Kerekes Gábor (1829 körül – ??) gimnáziumot végzett, 1848 tavaszán önkéntes a 15. határezredben. Nov. 15-től hadnagy a 6. (Württemberg) huszárezredben. A komáromi várőrséggel tette le a fegyvert.

Az 1848-as év történetéhez még két, sőt igazán három dolog tartozik. Az egyre növekvő kiadások miatt, Kossuth Lajos pénzügyminiszter igen takarékos pénzügyi politikája mellett is egyre több pénzre volt szükség. Ezért fordult a kormány a lakossághoz, felszólítva mindenkit, hogy aki csak teheti, pénzét, értékeit ajánlja fel a haza oltárán.

Szabolcs vármegye május 9-én határozott arról, hogy a segedelem minimumaként az 1847. évben a szegény adózók felszegélyezésére megszavazott összeget tekinti, melyet a földbirtokosok fizetnek be. Erre a felhívásra Dégenfeld Imre 3 év alatt fizetendő 600 ezüstforintot ajánlott, melyből 200 forintot június elején befizetett.⁴³ A Közbátorsági Választmány az 1848. május 24-én tartott ülésén döntött arról is, hogy az országos segedelem gyűjtésére a járásokba bizottságokat küldenek ki. Ezek itteni munkálkodásának eredményéről források nem maradtak fenn, hacsak az nem, hogy Vandrák Miksa orvos az 1845–1846–1847. évi himlőoltásért kapott 100 váltóforint javadalmazásának egyharmadát (33 váltóforint 20 krajcár) ajánlotta fel, és azt 1848. július 5-én befizette.⁴⁴

A másik fontos intézkedés elsősorban a nemzetőrség megfelelő fegyverekkel való ellátásához kapcsolódott úgy, hogy a településeken a lakosságnál lévő fegyvereket is összeírták. Az alábbiakban a leterjedelmesebb összeírást adjuk közre:

„Ny.Bakta mezőváros és Lórántháza helysége polgárai által az álladalom részére felsőbb rendelet következtébe bé adott fegyverek. Dec. 31. 1848.”

folyó szám		Puska	Pisztoly	Kard	Becs ár váltóforint	Becs ár krajcár
1.	Trencsényi János vas hüvelyű széles nagy kard			1	15	
2.	Grósz Ferenc vas hüvelyű csinos tiszti kard			1	20	
3.	Gróf Dégenfeld Imre egy fatokú bőrrel behúzott kard			1	7	30
4.	Gróf Dégenfeld Imre egy szimpla tört agyú statz (helyesen: stucz – Bene J.)	1			15	
5.	Gróf Dégenfeld Imre egy ócska puskacső	1			1	
6.	Kornis János dupla, az ágyán egy vaspánt K bélyeg	1			50	

⁴³ MNL SzSzBML, IV. 108. Szabolcs vármegye hadipénztárának iratai 1848–1849. 1. dob.

⁴⁴ MNL SzSzBML, IV. 108. Szabolcs vármegye hadipénztárának iratai 1848–1849. 2. dob.

folyó szám		Puska	Pisz- toly	Kard	Becs ár váltó- forint	Becs ár krajcár
7.	Vandrák Miksa egy hosszú szimpla aranyozott francia betűje és 82 szám aranyos betű, a csővégén arany karika	1			250	
8.	Barkóczi József egy szimpla tört agyú puska	1			6	
9.	Horváth István rector hosszú csövű szimpla puskája	1			25	
10.	Bodnár Mihály szimpla puskája	1			15	
11.	Varga József szimpla puskája	1			12	30
12.	Bercsényi János szimpla puskája	1			12	30
13.	Lakatos József szimpla végig ágyazott	1			12	30
14.	Kócs Pál szimpla puskája	1			12	30
15.	Mulnik Miklós szimpla statz (stucz)	1			14	30
16.	Csepely József tört agyú szimpla szuronyos	1			7	30
17.	Kurucz Mihály szimpla puskája	1			12	30
18.	Tóth György jegyző szimpla puskája	1			20	
19.	Grósz Áron szimpla puskája	1			7	30
20.	Szücs Ferenc szimpla puskája	1			7	30
21.	Remcsák Mihály szimpla puskája	1			12	30
22.	Rokosina György dupla csövű puska	1			15	
23.	Robi Illés szimpla puskája	1			12	30
24.	Bodnár József szimpla puskája	1			12	30
25.	Marsalkó István karabinja	1			2	30
26.	Nagy András rossz kis puskája	1			1	
27.	Marsalkó István egy rezes kard			1	8	

folyó szám		Puska	Pisztoly	Kard	Becc ár váltóforint	Becc ár krajcár
28.	Hegyes János 2 csinos rezes pisztoly		2		17	30
29.	Krasics János szimpla pisztolya		1		6	
30.	Cs. Kócs István lovas szimpla pisztoly		1		2	30
31.	Trencsényi János szimpla rezes puskája	1			8	
32.	Marsalkó István egy kurta puska	1			5	
33.	Nagy Mihály egy kard			1	12	30
	összesen	25	4	5	642	30

A két faluban összeírt 25 puskát tulajdonosaik, köztük a gróf, Marsalkó István plébános, Tóth György jegyző, Remcsák Mihály gyógyszerész, Horváth István tanító, Vandrák Miksa orvos, Csepely József lórántházi református lelkész vadászatra használták, melyek közül kiemelkedő értékkel bírt az orvos 250 váltóforintot érő díszes puskája.⁴⁵ Hogy azután ezek a fegyverek visszakerültek-e gazdáikhoz a későbbiek során, arra a választ nem ismerjük. Valószínűleg soha.

A harmadik fontos esemény az, hogy 1848-ban, először, országosan, így Szabolcs vármegyében név szerint összeírták az izraelita lakosságot. Nyírbaktán 8 családban 46 lelket számláltak, Lórántháza összeírása hiányzik.

Családfenntartó neve	Felnőtt fiú	Megélhetés módja
Grósz Matild, Grósz József özvegye		haszonbérelő
	Ferenc	korcsmáros
	Henik	haszonbérelő
	Emánuel	haszonbérelő
	Mihály	
	Izrael	haszonbérelő
	Leopold	
Grósz Áron		kereskedő
Fried Sámuel		tímár
Schwartz Ábrahám		szűcs

⁴⁵ MNL SzSzBML, IV. 106. Szabolcs vármegye alispánjának iratai 1848. 4. dob.

Családfenntartó neve	Felnőtt fiú	Megélhetés módja
Grósz Móric		szabó
Volkman Hersko		suszter
Goldstein Lázár		metsző
Polák János		orvos

A 8 családfenntartó és a felnőtt fiúk haszonbérllők, korcsmárosok, kereskedők és iparral foglalkozók, tehát a falu, mai szóval élve, „tőkés” rétegéhez tartoztak.⁴⁶

A következő, 1849. év elejének is a legfontosabb feladata a haza védelmének megszervezése volt, hiszen az előző év utolsó napjaiban a bécsi udvar újabb fegyveres támadása miatt a kormány Debrecenbe kényszerült áttenni a székhelyét, és onnan szervezte az ellenállást, így a szomszédos vármegyék, köztük Szabolcs is, jelentősége megnőtt. 1849 tavaszán, pontosabban április 24-én az országgyűlés ismét 50.000 újoncot ajánlott meg. A vármegyébe május elején érkezett meg a hadügyminisztérium újoncozási osztályának rendelete, mely szerint ebből a keretből a törvényhatóságnak 867 újoncot kell kiállítania, akiket május közepétől lehetett bevinni a nyíregyházi újonctelepre. Azt is előírta a rendelet, hogy az újonc 18 és 40 év közötti életkorú, legalább 5 láb (158 cm) magas, ép, erős, egészséges férfi legyen. A megye Kormányzó Bizottmánya május 3-án tartott ülésén úgy döntött, hogy az újoncozási küldöttség az eddigi kulcs szerint veti ki az egyes településekre az újonclétszámot, majd azt megírja a községeknek. Arról is döntöttek, hogy a sorshúzás elrendelése előtt meg kell próbálkozni a toborzással. Ha az sikertelen, akkor meg kell kezdeni az összeírást a 19 évesektől felfelé addig, amíg a kiállítandók és az összeírtak aránya 1:6 nem lesz. Utána jön a sorshúzás a 19 évesekkel kezdve. A bizottmány meghagyta a bírónak, hogy sorshúzással, toborzással, helyettes állításával, de kívánt létszámot mindenképpen állítsák ki.⁴⁷

E második kivetésből Baktának 3, Lórántházának pedig 2 újoncot kellett Nyíregyházára küldenie.⁴⁸

1849. június 5-én készítette el Nagykállóban Szegedy István járási szolgabíró szakaszának községsoros összesítését a 19–24 éves ifjakról:⁴⁹

⁴⁶ MNL SzSzBML, IV. 109. Zsidóösszeírás 1848-ból.

⁴⁷ MNL SzSzBML, IV. 103. Szabolcs vármegye Újoncozási Küldöttségének iratai 1849. 2. dob.

⁴⁸ MNL SzSzBML, IV. 102. Szabolcs vármegye Központi Bizottmányának iratai 1849. 15. dob. 49. cs. 367. sz. 1849.

⁴⁹ MNL SzSzBML, IV. 103. Szabolcs vármegye Újoncozási Küldöttségének iratai 1849. 3. dob.

Nyírbakta:

sor- szám	név	19	20	21	22	23	24	jegyzés
1.	Angyal Imre			/				
2.	Varga István	/						
3.	Haluska István	/						
4.	Gorzó György				/			
5.	Rebák János						/	
6.	Fedorcsák János						/	
7.	Varga János						/	
8.	Szövérdi József						/	
9.	Palu András						/	
10.	Simon Ferenc						/	
11.	Nagy Ferenc						/	
12.	Hegedüs János						/	
13.	Nagy András						/	
14.	Párkászkai Mihály						/	
15.	Puna István						/	
16.	Sütő József						/	

Lórántháza:

sor- szám	név	19	20	21	22	23	24	jegyzés
1.	Szilágyi József	/						
2.	Baksa József	/						
3.	Éles Mihály	/						
4.	Nagy Mihály		/					
5.	Pótz István		/					
6.	Tóth József				/			
7.	Baksa Mihály				/			
8.	Éles János				/			
9.	Bakró András						/	

Az így számbavett fiatalok közül a baktaiak orvosi vizsgálata is fennmaradt az 1849. május 16-iki sorshúzás alkalmából:

1. Varga István 19 éves	gyenge
2. Haluska István 19 éves	már volt a próba helyen (felettebb gyenge)
3. Angyal Imre 21 éves	gyenge és hitvány
4. Rebák György 22 éves	hibás mellyű
5. Pócz György	megszökött
6. Barkóczi József 23 éves	meghalt
7. Kis Tóth János 24 éves	feleséges, máshol bevevődött
8. Horváth Mihály 24 éves	Bihar megye Siter helységéből katona
9. Rebák János 25 éves	bevevődött
10. Fedorcsák János 25 éves ⁵⁰	

Aztán elindultak a levelek a faluból, hiszen közeledtek a nagy nyári munkák, a munkáskézre meg szükség volt. Május 18-án a lórántházi elöljáróság küldte el kérvényét Kállóba: „Alább írtak Lórántháza Hellysége Bírái adjuk jelen tanubizonyítványunkat arról miszerént itt született Mándi Istvánt mint a ki életének 19-ik évét bé nem töltvén a sorshúzás alá az öszve írás nem érte, így hát ha hogy Nagy Jánosnak Nagy Mihály nevű fija helyett a Katonaságra alkalmasnak találtatik bésoroson méltóztathatnak elfogadni, s a katonai sorba béiktatni...” Aláírók: Labanics György főbíró, Bakti Péter és Vida Péter hitesek, Tóth György jegyző. Az újoncozási Bizottmány Mándi Istvánt a balkányi Kepecs Májér fia helyett, Nagy Mihályt pedig Lórántházáért sorozta be.

Levelet küldött Kállóba Finta Márton újoncozási biztoshoz Dégenfeld Imre is Baktáról 1849. május 23-án. A levél átadója az a Fedorcsák János volt, akit – mint láttuk – fentebb már összeírtak, megvizsgáltak és alkalmasnak is találtak. A gróf azonban úgy látta, hogy a bírák, mivel Fedorcsák az ő szolgálatában áll, be akarják soroztatni, az előtte lévők mentesítése miatt. Éppen azért kérte Finta Mártontól, hogy csak akkor soroztassa be, ha az előtte valók tényleg alkalmatlannak bizonyulnának. Az összeírtak között van még egy szőkevény is, felkutatására a csendbiztost már utasította és ha megkerül, azt is Fedorcsák előtt állítsák sorozás alá.⁵¹

Az újoncállítás jól haladt a két faluban, mert június közepére sem Baktának, sem Lórántházának nem volt adóssága.

Kik kerültek tehát 1849-ben a honvédek közé?

⁵⁰ MNL SzSzBML, IV. 103. Szabolcs vármegye Újoncozási küldöttségének iratai 1849. 2. dob.

⁵¹ MNL SzSzBML, IV. 103. Szabolcs vármegye Újoncozási Küldöttségének iratai 1849. 3. dob.

Lórántháza:

Név	Avatás éve, napja	Életkora	Vallása	Mestersége	Polgári állása	Magassága: Láb, Hüvelyk, Vonal	Himlője volt? Bevan-e oltva?	Megjegyzés
Nagy Mihály	máj. 17.	20	ref.	nincs	nőtlen	5.0.1.	be van oltva	Lórántházáért
Mándi István	máj. 22.	19	kat.	nincs	nőtlen	5.7.1.	nincs beoltva	Balkányi lakos Kepecs Májer fia helyett
Tóth András	máj. 22.	20	ref.	nincs	nőtlen	5.3.1.	nem volt himlője, nincs beoltva	Lórántházáért
Kóts Sándor	máj. 25.	24	ref.	nincs	nős	5.5.1.	be van oltva	Mihálydi lakos Kandel Józsefért
Szö-vördi József	jún. 6.	26	ref.	nincs	nőtlen	5.2.2.	be van oltva	Baktáért
Éles Mihály	jún. 21.	19	ref.	nincs	nőtlen	5.0.0.	be van oltva	Nádudvari lakos Májzer Ferenc helyett

Nyírbakta:

Név	Avatás éve, napja	Életkora	Val-lása	Mes-terse-ge	Polgári állása	Magas-sága: Láb, Hüvelyk, Vonal	Himlő-je volt? Be van-e oltva?	Megjegyzés
Pataki István	máj. 18.	21	ref.	nincs	nőtlen	5.3.1.	himlője volt, nincs beoltva	Geszterédi lakos Berger Dávidért
Szávik Gáspár	máj. 24.	23	kat.	takács	nőtlen	5.4.0.		Lengyelho-ni, jaseniczi születésű. Baktai lakos K. Tóth János helyett
Szemu László	máj. 24.	24	óhitű	nincs	nőtlen	5.5.2.		Palocsai (Sáros vm.) születésű. Baktai lakos Rebák Jánosért
Nagy István	máj. 29.	26	kat.	nincs	nőtlen	5.6.0.	nincs beoltva	Vajai lakos Kis András helyett
Orosz János	jún. 13.	19	kat.	nincs	nőtlen	5.2.2.	be van oltva	Tasi lakos Szücs János helyett
Vida Pál	jún. 15.	27	ref.	nincs	nős	5.6.3.	be van oltva	Egyeki lakos Berkes Pál helyett

Összességében megállapíthatjuk, hogy Lórántháza 1848–49-ben a rá kivetett 8 újonc helyett 18-at, Bakta pedig a 14 fős újoncilletéke helyett 20 honvédet adott a szabadságharcnak, ami egy ilyen, akkor viszonylag kis falutól és lakóitól igen tiszteletre méltó teljesítmény.

Nem szerepel a baktai és a lórántházi illetőségű újoncok között két honvédtiszt, de mert baktai születésűek, itt kell megemlékeznünk róluk is.

Az egyik fái Fáy György (Nyírbakta, 1815. ápr. 17. – Heves /Heves vármegye/, 1873. márc. 18.) százados, Fáy Zsigmond és Kovács Bora fia. Református vallású, ügyvéd és táblabíró, nős. 1848 őszén őrmester, december 3-tól hadnagy a 20. honvédszászlóaljban. 1849. március 16-án főhadnaggyá léptették elő alakulatánál. 1849. augusztus 24-én Zsibónál tette le a fegyvert. Akkor már mint százados szerepelt a 20.

honvédszászlóalj névjegyzékében. 1867-ben az Abaúj vármegyei Honvédegylet tagja, gazdálkodó.

A másik honvédtiszt Nagy József Pál (Nyírbakta, 1809. – Kistapolcsány /Bars vármegye/, 1870. ápr. 3.) főhadnagy. Nagy József uradalmi udvarbíró és Sebő Julianna fia. Református vallású, asztalosmesterséget tanult. 1827-ben közvitéz, 1839-ben tizedes a 9. Miklós huszárezredben. Nős. 1848 nyarán ezredével a magyar hadügyminisztérium fennhatósága alá került, ősszel csatlakoztak a honvédsereghez. Ezredében akkor már őrmester, 1849 februárjában hadnaggyá léptették elő. A világosi fegyverletételkor főhadnagy ezredében. 1849. szeptemberben besorozták az 1. huszárezredhez. 1850-ben hadnagy, 1854-ben főhadnagy. 1855-ben nyugalmazták.⁵²

Legvégül még egy fontos eseményhez, a méltán híressé vált szabolcsi 48. honvédszászlóalj zászlójának, a zászlóanyához, gróf Dégenfeld Imrénéhez való visszajuttatásához kell segítségül hívni az alakulat akkor még fiatal hadnaggyát, Krasznay Pétert, aki későbbi önéletírásában az alábbiak szerint örököltette meg a csöppet sem veszélytelen küldetését 1849. október közepén, hiszen akkoriban egy ilyen becses ereklye, mint egy honvédszászló rejtegetése igen nagy bűnnek számított. „Még azon hó közepe táján megjelent nállunk Rakovszky Sámuel volt Ezredesünk és kijelentette, hogy ő azért jött, hogy velünk együtt elmenjen Nyírbaktára a végett, hogy a magával elhozott Zászlónkat az első Őrnagyunknak a Zászló Szentelés alkalmával elmondott ígéretéhez képest megkoszoruzva vissza adja a Zászló anyának Gr. Degenfeld Imrenőnek. E végett ide hívta meg Böszörményi László századost és elhozta Szentmiklósy András volt segéd tisztet is, hogy azt némi ünnepélyességgel adnánk által. Este felé megérkezett Böszörményi is Tatár József főhadnaggyal és vacsora után felső házukba bevonulva az ügyet megbeszéltük, minek eredménye az lett, hogy a Zászlót titokban kell oda juttatni a Grófnénak, nehogy oda menetelünk a működésben lévő Zsidó spiczliknek feltűnjön és azzal a különben is üldözésben álló Grófi család házkobozásnak tétessen ki. S így azután Gábor testvérem indítványára el határozottam, hogy én pár nap elteltével gazdálkodás ürügye alatt Ökörítóra utazzam és Nyírbaktán és Máté Szalkán tartsak pihenőt és a baktai pihenő alatt vigyem be a Zászlót a Grófnőnek magának kézbesítvén. Mit én a ként hajtottam végre, hogy jó későn délután indultam el Kemecséről úgy, hogy mire Nyírbaktára érkeztem, már esteledett, ott aztán az állásban kifogattam az alatt az ürügy alatt, hogy bevárom a hóldfeljöttét, s azzal indulok tovább. Ezen egy órai időközt felhasználtam arra, hogy mintegy belopódozván a Kastélyba, ott az előcsarnokban a Grófnő komornájával találkoztam, aki egyenesen a Grófnőhöz vezetett, a kinek midőn bemutatkoztam és azt is megmondtam, hogy a 48-ik zászlóalyból vagyok, azonnal arról kérdezgetett, hogy hol hagytuk a Zászlót, melyet ő ajándékozott a zászlóalynak? Mire kértem, hogy a Komornát küldené ki, előtte nem felelhetek erre a kérdésre. Erre biztosított, hogy Komornája éppen úgy érdeklődik az iránt, mint ő, együtt hímezték a Zászló szalagját. Akor felsőmet ki gombolván, az alól előhuztam a lobogót és a Grófnőnek át adtam, kérve őt az ezredes nevében is, hogy őrizze meg és ha a haza újra felhív bennünket, újból ajándékozzon meg vele bennünket, s azzal

⁵² Szabolcsi honvédek aranykönyve. Szerk.: Bene János. Nyíregyháza, 2013. 77. o.

nem fogadva el a Grófnő marasztalását, azonnal eltávoztam, pár szóval megmagyarázván e szerinti eljárásom okát. Visza menvén a vendéglőbe be sem mentem, hanem az állásba befogatván az éppen kelő hóld világnál megvacsorázva Őrbe hajtottam Őry Szabó Albert rokonomnál, hol szintén nem háltam meg, hanem szép hóldvilágos este lévén, vacsora után tovább mentem Ökörítő felé, hová éppen éjfélkor értem és bérlőnkél azzal állítottam be, hogy a fizetni elmulasztott Szentmihály napi haszonbérért jöttem, de mivel álmos vagyok, arról rá érünk reggel is beszélni, most aludni térek. S a bérlőné által sajátkezüleg vetett elég tiszta ágyban reggelig jó ízűen aludtam. Másnap délig kellett várakoznom, a míg a bérlő a haszonbért össze csinálta, magánál nem lévén a megkívántató összeg készletben. Délután haza indulván sötétedésre Vajára értem, hol lovaim abrakolása közben a Zsidó korcsmában egy frissen sült ludmájat elköltöttem, mely és egy itze borért mindössze egy ezüst huszast, vagyis 20 ezüst krajczárt fizettem, sőt miután az egy itze bort alig feléig ittam meg, a megmaradt részt kocsisomnak küldte ki a korcsmáros. A hóld felkeltével haza indulván 9 1/2 órakereste haza érkeztem és Rakovszkyt még nálunk találván vele a Zászló átadás módozatát közöltem, s azt egészben helyeselte...⁵³

Szintén nem mindennapi bátorságról tett tanúbizonyságot a grófnő is, aki a zászlót a kastélyban rejtegette, majd 1861-ben átadta a frissen megalakult Honvédegyeletnek, ahonnan az vármegye levéltárába, majd a múzeumba került. Időközben szépen restaurálva napjainkban is a Jósa András Múzeum értékes emléktárgya.

⁵³ „Naplójegyzetei Krasznay Péter kemecsei lakosnak...”. Szerk. Forrai Ibolya. Budapest, 1998. Néprajzi Múzeum, 137–138.

KÜHRNER ÉVA

A kiváló orvos, de rossz politikus

Korompay Klekner Károly (1883–1972)
és a politika

„Kitűnő orvos volt, de csapnivalóan rossz politikus”¹ – írták róla a háború után. Ez a kijelentés talán igaz is lehet dr. Korompay Klekner Károlyra,² aki országosan elismert sebészként sok-sok beteg egészségét adta vissza, három és fél évtizedes nyíregyházi ténykedése alatt a vármegyei kórházat korszerű, modern intézménnyé fejlesztette. Politikusi működése azonban kérdéseket vethet fel az utókor számára. Még volt miniszterelnökünk, a történész végzettségű és rokon Antall József³ is azt vallotta róla: „Korompay Károly kiváló és nagy tudású sebész volt, aki igen sokat tett a medicinaért, Szabolcsért, a Korányi-kultuszért. De vonzotta a közélet, a politika, beleértve az orvosi közéletben valóban kieleződött ellentéteket, ami tulajdonképpen szerencsétlen dolog volt, mert e tekintetben nem volt megfelelő ítélőképessége, bár rendkívül művelt ember volt...”⁴

Ha jó szándék vezérelte is, sokszor magával ragadta az aktuális ideológiai áramlat. A korszak hangulatát tükröző, de vitatható kijelentései miatt 1945 után támadások kereszttüzébe került.

Életének és ténykedésének objektív megítélése szempontjából lényeges, hogy ne csak a korabeli, az aktuális politika által befolyásolt helyi sajtóban megjelent írásait olvassuk, hanem megismerjük a népbíróági pere alkalmából készült iratokat is.⁵ A levéltári és sajtóforrások ugyanarról az eseményről sokszor ellentétes állításokat közölnek, s gyakran elfogultságtól sem mentesek. Míg az újságcikkek a kommunista

¹ Letartóztatták dr. Korompay Klekner Károlyt az Erzsébet közkórház volt igazgató főorvosát. Magyar Nép, 1946. 3. évf. február 12. 2.

² Az eredeti Klekner nevet 1935-ban magyarosította Korompayra. A tanulmányban a Korompay Klekner nevet használom. A szó szerinti idézetek névhasználata az eredetileg alkalmazott írásmód szerint lett írva.

³ Antall József nagyanyjának húga Korompay Klekner felesége volt.

⁴ FAZEKAS ÁRPÁD: Levelezésem dr. Antall Józseffel. Pedagógiai Műhely, 1996. 22. évf. 2. sz. 50–56.

⁵ Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára Népbíróági iratok Nb. 244/1948 Dr. Korompay Károly: 1946 februárjában és március 28-án a Magyar Államrendőrség nyíregyházi Politikai és Rendészeti Osztályán felvett tanúvallomások, [X.Y. tanúvallomása 1946. ...]; 1946. február 28-án ugyanitt készült gyanúsított kihallgatás jegyzőkönyve [Gyanúsított kihallgatás 1946. február 28.]; Népegészség 1946. május 25-én kelt vádirata [Vádirat 1946. május 25.]; a nyíregyházi népbíróság törvényszéknél tartott főtárgyalás jegyzőkönyve [Főtárgyalás 1946. június 28.]; a nyíregyházi népbíróóság törvényszéknél Nyíregyházán 1947. szeptember 17 napján tartott újrafelvételi nyilvános főtárgyalás jegyzőkönyve [Főtárgyalás 1947. szeptember 17.]; a debreceni népbíróóság Nyíregyházán 1948. november 23. napján megtartott nyilvános főtárgyalásán készült jegyzőkönyv [Főtárgyalás 1948. november 23.].

hatalomátvétele idején a korábbi elit lejáratását szolgálták, a tanúvallomások árnyalják a dolgokat. A szokványosnál több szóserinti idézetet tartalmazó tanulmány olvasása után ki-kí ítélje meg dr. Korompay Klekner Károly politikusi működését.

Korompay Klekner világlátása

Korompay Klekner mélyen hívő, keresztény, idealista ember volt, a materializmust, így a kommunizmust is elutasította. Már 1920 márciusában a Keresztény Nemzeti Egységpárt⁶ alakuló ülésén rámutatott arra, hogy az ország hanyatlásának oka „...a román megszállás bolsevizmus, szocialista terror, világháború, az erkölcstelen, önző gondolkodás. Önző anyagiassággal kiölték az emberekből a hitet. Ez irányzat volt, mely befészkelte magát egyénekbe, intézményekbe, államba. Hívták liberalizmusnak, demokratizmusnak, szocializmusnak. Mindez az idegen szó egyformán az anyagiasság üzérkedő szellemet leplezte.”⁷

Társadalomfilozófiai elképzeléseinek megfogalmazásához megingathatatlan kereszténysége mellett minden bizonnyal hozzájárult az is, hogy pályája során megismerte szegény páciensei nyomorúságos sorsát. Fennmaradt egy datálatlan 38 oldalas kézirat a *Társadalom egészsége* címmel, amelyben a természeti törvények és a keresztény etika alapján 12 fejezetre bontva fejti ki a társadalomra vonatkozó vízióit.⁸ Nézeteit több előadásában kifejtette és a *Nyírvidék* lapjain is nyilvánosságra hozta.⁹ Ezekre alapozta az 1939-es választás idején a Magyar Élet Pártja (MÉP) képviselőjelöltjeként megszerezte tartott beszédeit is: „A mai társadalmi berendezkedésünknek, mind a kapitalizmusnak, mind a szociáldemokráciának az alapja a liberalizmus, amely a szabadság, egyenlőség és testvériség hangoztatásával nagy gazdasági és kulturális fejlődési lehetőségeket nyitott meg az emberiség történetében, de a szabadság megvalósításával, az erősebb szabadsága jogán létrehozta az anyagiakban szegények kizsákmányolási lehetőségét, az egyenlőség megvalósításával pedig az anyagiakban erősekkel szemben megalkotta a szociáldemokráciát s mind a kettő megfeledkezett a testvériségről, s ezt átengedte az ínségakciónak. Mindkét irányzat figyelmen kívül hagyta az erkölcsi törvényeket.”¹⁰ Majd orvosi példával világított rá, hogy az emberi szervezetben sincs szabadság, hiszen „minden egyes sejtnek, minden egyes szervnek csakis addig szabad

⁶ A két világháború között működő és minden választást megnyert párt, melynek neve többször változott. A közbeszédben Egységes Párt, hivatalos nevén Keresztény-Keresztény Földműves-, Kisgazda- és Polgári Párt (1922–1932), Nemzeti Egység Pártja (1932–1938), 1939 után Magyar Élet Pártja (MÉP).

⁷ Gyanúsított kihallgatás 1946. február 28. és A keresztény Nemzeti Egyesülés pártjának alakuló gyűlése Nyíregyházán. Nyírvidék, 1920. 41. évf. március 22. 3.

⁸ Korompay Klekner Károly *Társadalom egészsége* című kézirat. Fejezetei: 1. A társadalomképzés célja 2. A társadalom élő szervezetéhez hasonlít 3. Egészséges csak természetes társadalom lehet 4. A természetesség nem jelent anyagelvűséget 5. Anyagi és szellemi valóság 6. A természetességre való törekvés az igazság követését jelenti 7. A természetességre való törekvés nyomai felismerhetők minden társadalmi rendszerben 8. Az igazság és a valóság 9. Az igazság és az erkölcs 10. Igazság, tisztesség, hasznosság 11. Igazság és becsület 12. Igazság és jellem. Semmelweis Orvostörténeti Levéltár Személyi irathagyatékok. Korompay (Klekner) Károly.

⁹ KLEKNER KÁROLY: A magyar társadalom betegsége. Nyírvidék, 1919. 40. évf. dec. 11. 3.

¹⁰ Imponáló egységben foglalt állást Nyíregyháza népe Korompay Károly dr. mellett. Nyírvidék-Szabolcsi Hírlap, 1939. 7. évf. május 16. 110. sz. 2.

gyakorolnia a reábízott tennivalót, ameddig azzal a másik sejtnek vagy szervezetnek ártalmára nincsen, mert ha tovább él szabadságával, akkor beteggé teszi az egész szervezetet, így van ez a társadalomban is, amely szintén élő szervezet.”¹¹ Végső konklúzióként ugyanitt megfogalmazta, hogy a munka eredményén kellene igazságosabban osztozkodni, és nem lehet csak egyes osztályok érdekeit szem előtt tartani, mert akkor egyenlenséget okozunk összhang helyett.

Gondolatai nagyon hasonlítottak a szociáldemokraták nézeteire. „...a mi felfogásunk között nem volt nagy ellentét, csak ő dogmatikusan keresztény, bár mi is keresztények vagyunk, de marxisták. Helytelenítette a marxizmusban a nemzetköziséget, és a vallással kapcsolatos felfogást. Keresztény szocialista volt, nem Hitler alapon”¹² – mondta Fazekas János szociáldemokrata pártvezető, a városi direktórium volt tagja. A munkások sokszor meghallgatták beszédeit, amit kedvezően fogadtak, ugyanis szembe szállt a nagytőkéséssel, és a szegények, az elhagyottak védelmében támadta a kormányt.

Fazekas János vallomásából tudható az is, hogy a szociáldemokraták nagy nyereségnek tartották volna, ha soraikba lép, Korompay Klekner pedig a munkásokat látta szívesen a Credo¹³ összejövetelén.

Konfliktus a direktóriummal

Az előbb említettek ellenére Korompay Klekner a forradalmi időkben konfliktusba került a regnáló hatalommal. A munkástanács két ízben meggyanúsította. Felróták neki, hogy a kórházban élelmiszert rejteget. A felhalmozással kapcsolatban az intézmény választmánya 1919. január 28-i ülésén megállapította, hogy „a kórház igazgató főorvosa... törvényes hatáskörben és idevonatkozó szabályrendelet 18 §-ában biztosított joga alapján indokoltan s minden melléktekintet nélkül járt el, s helyes álláspontot foglalt el akkor is, mindön törvényszerű intézkedéseit minden kívülről jövő illetéktelen beavatkozással szemben változatlanul fenntartotta.”¹⁴

Azzal is vádolták, hogy baloldali ápolónőket bocsájtott el nézeteik miatt és ezért a szociáldemokraták sztrájkjal fenyegetőztek. Korompay Klekner válaszából kiderült: „Nem a szervezetbeli ápolónőket távolítottam el a kórházból, hanem azokat a magukról megfélemlítettéket, akik elfelejtik, hogy őket nem izgatóknak, rend- és fegyelembontóknak, hanem a szegénysorsú betegek ápolóinak fogadtam fel... aki ez ellen vét, azt, legyen az bármilyen szervezetbeli, nem tűröm meg a kórházban.”¹⁵ Az elbocsájtást végül a szociáldemokraták tudomásul vették, és erről sajtónyilatkozatban tettek tanúbizonyságot.¹⁶

Nem volt akadályozója a kibontakozó dolgozói szervezkedésnek sem. Szuggesztív beszédét követően csatlakoztak a vármegye közalkalmazottjai az 1918-as októberi

¹¹ Uo.

¹² Fazekas János tanúvallomása Főtárgyalás 1948. november 23.

¹³ Credo, katolikus férfi egyesület (1921–1950)

¹⁴ Az Erzsébet-kórház választmányi ülése. Nyírvidék, 1919. 40. évf. január 30. 2.

¹⁵ A kórház igazgatósága az alkalmazottak szervezkedéséről. Nyírvidék, 1919. 40. évf. január 25. 2.

¹⁶ Nyílttér. Nyírvidék, 1919. 40. évf. január 28. 3.

polgári forradalom hatására megalakult Magyarországi Közalkalmazottak Szövetségéhez.¹⁷

Bár nem értett egyet a kommün intézkedéseivel, tetteivel és szereplőinek kommunista nézeteivel, valamint annak ellenére, hogy őt magát is támadások érték részükről, a később bekövetkezett bírósági számonkérésük alkalmával sem ő, sem tanútársai – dr. Szesztay Zoltán, Gergelyffy György, Paulik János, Murányi László, Hering Andor, Csengery Gyula, dr. Dohnál József – nem vallottak a kommunista vezetők ellen. Ennek köszönhetően mentesítették Kazimír Károlyt, a nyíregyházi szociáldemokrata párt elnökét a magánosok elleni erőszak vádja alól és ejtették a vádat Schmidt Mihály, a helyi szociáldemokrata párt titkára ellen is, aki 1919. március 9-én egy beszédben a következőket hangoztatta: „Le a burzsuáziával! Lámpavasra kell húzni Klekner!”¹⁸

A politika világa felé

A trianoni békekötés letaglózta az egész nemzetet; érzékenyen érintette egyes polgárait, így Korompay Klekner is. A közhangulat minden bizonnyal elkeserítő volt. A monarchia összeomlása, Nyíregyháza 1919. április 27-től tíz és fél hónapig tartó román megszállása, a forradalmak, majd az országvesztés fenyegető réme és az egyre fokozódó nyomor nem hagytak érzéketlenül egy társadalmi kérdések iránt fogékony embert.

A város képviselőtestületi ülésén Korompay Klekner is felemelte szavát az ország késülő feldarabolása ellen; „... ma az ország szétdarabolásának állapotában vagyunk; a világháború minden kínja és áldozata nem jelentett annyi veszteséget, mint ez. Megváltozott a régi jelszó »Magyarország volt, de nem lesz«. Egy kötelességünk van, ezt a szétdaraboltságot meg nem engedni... mindent el kell követni, hogy ez az állapot megszűnjék.”¹⁹

Közéleti szereplései és szóbeli megnyilvánulásai Imre János főmérnök szerint is sokáig csupán közügyekkel kapcsolatban hangzottak el.²⁰ Legfőbb vágya a kórház fejlesztése, modernizálása volt; ennek érdekében lemondásokra is képes volt. Kormányzói kitüntetésre terjesztették fel, amit nem fogadott el, „...hanem ahelyett azt kértem a kormánytól, hogy lehetővé tegye, hogy a kórházat kiépíthessem modern, nagy férőhellyel rendelkező kórházzá.”²¹

A politika felé 1939-ben tévedt, amikor belépett a MÉP-be, vallomása szerint azzal a szándékkal, hogy ellensúlyozza a keresztényszocialistákat. Politikusi elképzeléseinek alapja erős keresztény hite és erkölcsisége volt: „...a keresztény valláserkölcsei törvényeknek a politikai elgondolásokba való bevitelét szorgalmaztam... én egy szereteten nyugvó felebaráti társadalmi rendet akartam létrehozni”²² – hangoztatta. A pártban

¹⁷ A Szabolcsvármegyei Közalkalmazottak. Nyírvidék, 1919. 40. évf. március 12. 2.

¹⁸ GYARMATHY ZSIGMOND (szerk.): A munkásság és parasztság élete és mozgalmi Szabolcs-Szatmár megyében 1919–1944. Nyíregyháza, 1982. 81–82.

¹⁹ Magyar Nemzeti Levéltár Sz–Sz–B Megyei Levéltára VB 77/678. XIII. 610/1920

²⁰ Imre János tanúvallomása Főtárgyalás 1948. november 23.

²¹ Korompay Klekner védekezése Főtárgyalás 1948. november 23.

²² Uo.

konkrét tevékenységet nem folytatott, de jelöltjükként indult az országgyűlési választásokon – sikertelenül.

Közel állt hozzá Imrédy pártprogramja, de „én sem a nyugati, sem a keletre való elköteleződést nem helyeztem, legszívesebben a semleges álláspont mellett tartottam volna ki”²³ – vallotta.

A Gömbös-kormány ellen bizalmatlansági indítványt tett, és visszautasította a méltóságos címet.²⁴ Amikor tudomására jutott, hogy 1938-ban dr. Keserű István orvos önként akart belépni a Héjas Iván-féle rongyos gárdába,²⁵ fegyelmet kezdeményezett ellene, illetve elbocsájtotta az intézményből Barczikai gyógyszerészt is, aki a nyilasokhoz szegődött.²⁶

Képviselőként és sok társadalmi funkciót betöltő, jó kiállású, szerepelni tudó emberként, sokszor kérték, hogy protokolláris eseményeken tartson üdvözlő beszédeket, melyeket többnyire a helyi sajtó is közölt. Megnyilatkozásai egy jobboldali, keresztény és nemzeti elkötelezettségű, társadalmi kérdések iránt érzékeny ember szavai voltak, melyek beleillettek a korszak retorikájába. „Az én közéleti szereplésem nélkülözte a tulajdonképpeni politikumot, mert társadalmi téren mozgott”²⁷ – világított rá nagyszámú nyilvános megnyilvánulásának céljára.

1944 márciusában Jaross Andor belügyminiszter Korompay Klekner szemelte ki a főispáni székbe. Amikor elvállalta a jelöltséget, remélte, hogy fel tud lépni a zsidóság gettóba kényszerítése ellen. „A gettózást úgy orvosi, mint emberi szempontból elítélte.”²⁸ Indulását állítólag a zsidó polgárok, sőt Bernstein Béla főrabbi is örömmel fogadták.²⁹ Nem így a nyilasok! „... dr. Kósa Barna a nyilaskeresztes párt Szabolcs megyei szervezetének vezetője, küldöttség élén tiltakozott gyanúsítottnak főispáni jelölése ellen...”³⁰

A Korompay Klekner-per

Kelet-Magyarországra, így Nyíregyházára is 1944 őszén érkeztek meg a szovjet csapatok. Közleledtük hírére az alispán menekülésre utasította a vármegyei intézmények dolgozóit. 1944. október 10-én Korompay Klekner doktor is útra kelt családjával együtt. Tíz nap múlva ugyan visszatért, mert a németek visszafoglalták a várost, de a szovjetek újabb bejövetele előtt véglegesen nyugatra távozott. A bajorországi Gangkofen ideiglenes katonai kórházában gyógyított, ahonnan – bár amerikai állásajánlatot kapott – 1946. január 25-én elindult haza.³¹ Hosszú út után alig ért Nyíregyházá-

²³ Uo.

²⁴ Uo.

²⁵ Héjas István (1890–1950) katonatiszt, országgyűlési képviselő, 1938–39-ben a kárpátaljai gerillaakciókat végrehajtó Rongyos Gárda egyik vezetője. A Rongyos Gárda önszerveződő fegyveres alakulat a kommunisták elleni küzdelemre és trianon miatti elcsatolt területek visszafoglalásáért.

²⁶ Komjáthy Béla tanúvallomása Főtárgyalás 1948. november 23.

²⁷ Korompay Klekner védekezése Főtárgyalás 1948. november 23.

²⁸ Gaizler Gyula tanúvallomása Főtárgyalás 1948. november 23.

²⁹ Garai Gyuláné tanúvallomása Főtárgyalás 1948. november 23.

³⁰ Oláh Dániel tanúvallomása 1946. március 28.

³¹ Gyanúsított kihallgatás 1946. február 28.

ra, 1946. február 8-án letartóztatták, hogy háborús és népellenes bűnök vádjával a népbíróság elé idézzék. Az egész Korompay Klekner-ügyet élénk sajtóvisszhang kísérte. A *Magyar Nép* rögtön hírül adta bebörtönzését: „...az elmúlt fasiszta politikai időkben tevékenyen résztvett a jobboldali megmozdulásokban. ...Beszédeiben, politikai megnyilatkozásaiban és az újságban megjelent cikkeiben több alkalommal hitet tett a múlt rendszer politikai beállítottsága mellett.”³² 1946. február 8–28 között 21 napot a nyíregyházi államrendőrség fogdájában volt, ahonnan az 1946. március 1. és november 17. közötti időszakra a nyíregyházi letartóztatási intézetbe került.

A népügyészség vádirata 1946. május 25-én készült el. Benne ez olvasható: „A vádlott a keresztény erkölcsi és vallási alapon állva felvette a harcot a kapitalista világrenddel szemben, de ugyanakkor felvette a harcot a materialista eszmékkel és elvekkkel szemben is. Szocialista és demokratikus elveket és eszméket hirdetve, demokratikus gondolkozását és ténykedéseit bizonygatva a keresztény erkölcsi és vallási elvek leple alatt vállalta az akkori fasiszta, illetve demokráciaellenes irányzat kiszolgálását, annak uszályába szegődött; bár sok esetben az akkori kormányzat intézkedéseit és politikáját is súlyos bírálat tárgyává tette.”³³

A főtárgyalás június 28-án kezdődött. A vádak alapján a népbíróság kérte Korompay Klekner letartóztatásának meghosszabbítását.

A nyíregyházi népbíróság első alkalommal 10 év fegyházbüntetésre, vagyonelkobozásra, állásvesztésre és jogainak 10 évi felfüggesztésére ítélte népellenes magatartás miatt.³⁴ Az ügy fellebbezés folytán a fővárosi Népbíróságok Országos Tanácsa (NOT) elé került. A fellebbviteli bíróság bizonyításkiegyezítést rendelt el. Korompay Klekner bizonyítékok hiányában felmentették és szabadlábra helyezték.³⁵

A nyíregyházi népügyészség fellebbezett a felmentő ítélet után és több demokrata aláírásával a népparlamenthez panasz is érkezett, mely szerint „... a NOT kiküldöttek Nyíregyháza reakciós jobboldali köreinek tájékoztatása alapján adták meg a felvilágosítást a NOT-nak és így születhetett meg a felmentő ítélet.”³⁶

1947 elején a nyíregyházi népbíróság büntető tanácsa döntött az újrafelvételről,³⁷ és a rendőrség államvédelmi osztálya 17/1947. számú határozatával újból megindította a nyomozást háborús és népellenes bűntett miatt, s elrendelte a főorvos azonnali letartóztatását. Ezért 1947. február 27. – szeptember 15. között ismét a nyíregyházi letartóztatási intézetbe került. Állítólag új adatot találtak bűnösségéről, amely nem volt más, mint az 1944. május 9-i beszédéről készült jegyzőkönyv. 1947. szeptember 15-én hirdette ki az ítéletet dr. Veres Lajos tanácsvezető bíró, aki felmentette és szabadlábra helyezte a kórházigazgatót.³⁸

Az ügyész fellebbezett és perújrafelvételt kért, aminek következtében 1948. szeptember 17-én újra letartóztatták. December 6-ig újabb 80 nap vizsgálati fogság

³² Letartóztatták dr. Korompay Klekner Károlyt. *Magyar Nép*, 1946. 3. évf. febr.12. 2.

³³ Vádirat 1946. május 25.

³⁴ A népbíróság felmentette dr. Korompay Károlyt. *Magyar Nép*, 1947. 4. évf. szeptember 16. 1.

³⁵ dr. Korompay Károlyt felmentette a NOT. *Magyar Nép*, 1946. 3. évf. november. 14. 1.

³⁶ Korompay felmentése... *Magyar Nép*, 1946. 3. évf. november 27. 3.

³⁷ Hétfőn tárgyalja a népbíróság dr. Korompay Károly újrafelvételi ügyét. *Magyar Nép*, 1947. 4. évf. szeptember 11. 2.

³⁸ Uo.

következett, ezúttal a debreceni letartóztatási intézetben. Ügyét a debreceni népbíróság tárgyalta november közepétől. Tekintettel a sok tanúra, a tárgyalás első 3 napját Nyíregyházán tartották.³⁹ A végső felmentő ítéletet december 6-án hozta meg a NOT dr. Cseke Béla tanácsa Debrecenben. Több vádpont nem nyert bizonyítást, így felmentették a népellenes vád alól. Egyrendbeli folytatólagosan elkövetett háborús bűntettben, az izgató beszéd miatt Korompay Klekner doktor két év börtönbüntetést kapott. Ez az idő megegyezett az előzetesben töltött idővel. Vagyonának 1/3-át elkobozták, öt évre eltiltották jogainak gyakorlásától és a bűnügyi költség megfizetésére kötelezték az ekkorra már vagyontalanná vált főorvost.⁴⁰

1949-ben ismét perújrafelvételt akartak kezdeményezni, de a NOT kimondta, hogy 1948-ban kimerítően tárgyalták az ügyet, ezért nincs szükség újratárgyalásra.

A per anyagát vizsgálva a sajtóközlések és a bírósági tanúvallomások közötti eltérések nyilvánvalók. A tanúvallomások jó része megbízhatatlan forrásból származik, az információk nem egy esetben hallomásból erednek. Kiderül az is, hogy néhány esetben a vádlók és vádlott között érdekellentét állt fenn. Pl. Vígváry László belgyógyász és Korompay Klekner között egy másodállás vállalása miatt; Havas Sándor fül-orr-gégegyógyász, orvoskamaraí vezetőiségi tag és 1945 utáni szakszervezeti vezetővel amiatt, hogy a szakképzetlen feleségét a főorvos nem alkalmazta a hadikórházban ápolónőként.⁴¹

Szembetűnő az is, hogy az 1946-os és 1948-as tanúvallomások hangneme jelentősen eltér egymástól. Míg Vígváry doktor 1946-ban személyes ellenségeként mutatta be főnökét, aki határtalanul gyűlölte őt, addig 1948-ban már azt fogalmazta meg, hogy nem tudja miért, de nem alakult ki közöttük bensőségebb viszony.⁴² Egy másik tanú az első vallomásában így jellemezte: „Korompay doktort roppant szigorú és goromba embernek ismerem, aki alantasaival csak gorombán bánt, s alig akart velük szóba állni”⁴³ Két év elteltével ugyanez a tanú már csak azt jegyezte meg, hogy az igazgató nem tűrte a szabálytalanságot.

1946-ban más is összeférhetetlen, gögös, szigorú embernek festette le Korompay Klekner; „...vele soha nem beszéltem, hiszen nem ereszkedett le annyira, hogy egyszerű gyakornokkal szóba álljon.”⁴⁴ Igaz, volt olyan nővér is, aki a szigorúságát azzal magyarázta, „...hogy mindig a beteg javát akarta.”⁴⁵ Hasonlóan nyilatkozott e kérdésben Vígváry doktor is az 1948-as főtárgyaláson, ahol kijelentette, hogy a főorvos kemény volt, de a betegek érdekében és mindig betartotta az orvosi etika szabályait.

Gaizler Gyula röntgen és laboratóriumi szakorvos jellemzése szerint a „Vádlottat betegek szerették, zárkózott és szigorú ember volt, de igazságos.”⁴⁶

³⁹ Megkezdődött Korompay Károly háborús bűnügyének tárgyalása. Magyar Nép, 1948. 5. évf. november 24. 5. és Terhelő vallomások hangzottak el a Korompay-tárgyalás második napján. Magyar Nép, 1948. 5. évf. november 25. 3.

⁴⁰ Korompay Klekner 1950. július 31-én kelt levele Népbírósági iratok Nb 244/1948

⁴¹ Oláh Dániel tanúvallomása 1946. március 28.

⁴² Vígváry László tanúvallomása 1948. november 28. főtárgyaláson

⁴³ Lázárjózsefné tanúvallomása 1946. február 12.

⁴⁴ Szedlák Béla tanúvallomása 1946. február 20.

⁴⁵ Mélykúti Ernőné tanúvallomása 1946. február 12.

⁴⁶ Gaizler Gyula tanúvallomása Főtárgyalás 1948. november 23.

Olvashatunk ugyanazon jegyzőkönyvben téves adatokat is: pl. a közgyűlésben tartott beszéd időpontjaként 1944. május 9-et és 10-et egyaránt említik, a gettó elleni tiltakozás helyszínéként Ungvár és Munkács is szerepel. Szedlák Béla orvostanhallgató 1946. február 20-i tanúvallomása szerint Korompay Klekner Károly a kórház pincéjében 6 db katonai fegyvert rejtgetett. Ezzel szemben az 1948. november 23-i főtárgyaláson kifogásolta, hogy ő korábban nem állított ilyet. A feljelentők még a hamisítástól sem riadtak vissza. A bizonyítékok között szerepelt ugyanis egy Gerlei Ferenc patológus és laboratóriumi alorvosnak tulajdonított Korompay Klekner elleni feljelentés, melyen Oláh Dániel bőrgyógyász főorvos vallomása szerint hamis a patológus aláírása. „Nevezett dr. Gerleit nagyon jól ismerem, úgyszintén ismerem az aláírását is, így határozottan állítom, hogy a feljelentésen szereplő aláírás nem az ő kezétől származik...”⁴⁷ Ráadásul éppen a zsidó származású Gerleinek nem volt oka feljelenteni egykori főnökét, aki a háború alatt menlevelet, utazási igazolást szerzett neki, hogy elkerülje a gettóba kerülését.

A vádak

A hosszú évekig húzódó per vádlói Korompay Klekner több dologban próbálták elmarasztalni. Felhozták ellene németbarátságát, megvádolták fegyverrejtéssel, a kórház magára hagyásával és antiszemitizmussal. Ezek a vádak azonban nem nyugodtak szilárd alapokon, hiszen számos tanú cáfolta azokat.

A németbarátság

„Nevezett főorvos Magyarország felemelkedését csakis a németek oldalán remélte elérni. Eleinte hitt a német győzelemben, majd később hangoztatta, hogy itt baj lesz.”⁴⁸ – vallotta Elekfy Lajos szemész főorvos. Ugyancsak az ő vallomásából tudható, hogy Korompay Klekner nem helyeselte a németek háborúját, és a hitlerizmust veszélyesnek tartotta az egész világra nézve.

Korompay Klekner német származása folytán számára természetes volt a németiséghez való vonzódása, ami később támadási alapot jelentett. Egy orvos szájából másként értelmezhető az a kijelentés „... hogy nem Kossuth volt a magyarság legnagyobbja, akinek a működéséhez csak vér tapad, ... hanem Semmelweis, a gyermekágyi láz okozójának felfedezője, a kiváló német tudós, nagy hazánk fia...”⁴⁹

A fegyverrejtetés

A vádpontok között szerepelt a fegyverrejtetés is. „Amidőn az oroszok bevonultak Nyíregyházára az Erzsébet kórház második emeleti folyosóján egy darab katonai fegyvert találtak, amiért engem, majdnem agyonlőttek, habár a fegyver nem az én tulaj-

⁴⁷ Oláh Dániel tanúvallomása 1946. március 28.

⁴⁸ Elekfy Lajos tanúvallomása 1946. február 19.

⁴⁹ Vígváry László tanúvallomása 1946. február 13.

donom volt eredetileg⁵⁰ – vallotta egy orvostanhallgató. Izay Géza városi tisztviselő valóban akart egy várost védő alakulatot szervezni, és ehhez fegyverforgató egyéneket toborzott. Megkereste ez ügyben Elekfyt, a vadásztársulat elnökét is, aki elhárította a kérést. Az ő vallomása alapján tudható, hogy be akarták szervezni Korompay Klekner is, mint vadászembert, aki bizonyára nem vett részt akcióban, hanem gyógyított.⁵¹ Az oroszok közeledtének hírére valószínűleg összeállt 10–12 fegyverrel bánni tudó ember a kórház és környéke biztosítására. Talán ennek következtében találhattak a kórház pincéjében 6 fegyvert, ami a kórházigazgató elleni egyik vádpont alapja lett.

A kórházelhagyás

„Itt hagyta kórházát, itt hagyta betegeit, beült autójába és mindnyájunkat becsapva Nyugatra távozott⁵² – harsogta a *Magyar Nép* alcíme.

Az oroszok bejövetele előtt, 1944. október 9-én az alispán kiürítési rendeletben menekülésre utasította a vármegye alkalmazottjait. Korompay Klekner a sebészeti pavilonba összehívta a kórház dolgozóit és kihirdette a kapott utasítást, mely szerint mindenki saját belátása szerint eltávozhat.⁵³ Közölte azt is, hogy annyi orvosnak, amennyi a betegek ellátásához szükséges, itt kell maradnia. A kórházat szabályosan átadta Oláh Dánielnek, megfelelő gyógyszer-, kötszer- és élelmiszer-készletekkel. A gyógyszerekből ugyan a németek később elvittek két teherautónyit, vagyis egy éves készletet.⁵⁴ A sebészeti osztály vezetését Kovács Aurélia sebészorvosra bízta, az ápolást néhány itthon maradt apáca és diakonissza végezte. Ekkor már csak 50–60 beteg volt az intézetben, súlyos egy sem.

A főorvos családtagjaival a saját kocsiján Balatonföldvár felé indult. Az egyik tanú szerint Korompay Klekner gyalogolt az autó mellett, amiben gyerekek és nők ültek. Amikor október 20-án a németek visszafoglalták Nyíregyházát, az igazgató visszatért. Ekkor névtelen lapokat kapott, hogy ő lesz az első, akit az oroszok kivégznek, ha visszafoglalják a várost. Végül az alispán újabb felszólítására ismét elmenekült. Duna-szerdahelyen utolérte az oda áttelepített nyíregyházi hadikórházat, ahol azonnal beállt dolgozni. Később Németországig jutott el, ahol egy katonai kórházban gyógyított.

Közben Kovács doktornő is elhagyta a várost, de az állításokkal ellentétben a kórház nem maradt sebész szakorvos nélkül, mert ő szabályosan átadta az osztályt dr. Szabó Endre kolozsvári sebésznek.⁵⁵ Ekkor a kórházban tartózkodott még Balogh László sebészorvos is.

Miután az oroszok végleg elfoglalták Nyíregyházát, átvették a műtőt és ők is operáltak. Az intézet magyar vezetője ekkor Elekfy doktor lett.

⁵⁰ Szedlák Béla tanúvallomása 1946. február 20.

⁵¹ Elekfy Lajos tanúvallomása 1946. 02. 19.

⁵² Tíz évi fegyházra ítélte a Népbíróság dr. Korompay Károlyt. *Magyar Nép*, 1946. 3. évf. július 19. 3.

⁵³ Oláh Dániel tanúvallomása 1946. március 28., Komjáthy Béla tanúvallomása Főtárgyalás 1948. november 23.

⁵⁴ Tenigli László joghallgató, a gyógyszerészár kezelője, Palicz Mihály cipész, volt alispán tanúvallomása Főtárgyalás 1948. november 23.

⁵⁵ Kovács Aurélia tanúvallomása Főtárgyalás 1948. november 23.

Az antiszemitizmus

Korompay Klekner ellen komoly vádpont volt az antiszemitizmus. Megvádolták, hogy nem alkalmazott zsidó orvosokat, nem látott el zsidó betegeket, kegyetlen volt a munkaszolgálatosokkal, a gettó felállítását helyeselte, valamint 1943-ban a Turáni Kör és Kaszinó fúziójakor kizárta a zsidó tagokat. A tanúk vallomásai azonban megdöntötték ezeket a vádakot.

Több tanú szerint a cselédkönyvesek között, akiket kizárólag az igazgató vett fel, több izraelita származású is volt. „Az nem felel meg a valóságnak, hogy gyanúsított zsidó származású cselédkönyves orvosokat a kórházba nem vett volna fel, mert hiszen az én osztályomon, a bőrgyógyászaton még 1939 évben, sőt ez után is volt zsidó származású cselédkönyves orvos beosztottam, akiket a gyanúsított vett fel”⁵⁶ – vallotta Oláh Dániel. Többen állították, hogy a mindennapi munkájában nem tett soha különbséget zsidó és nem zsidó orvos között.⁵⁷ Dr. Káin Bertalan azon vádjára, hogy nem alkalmazta a zsidó származású dr. Schön Gézát, aki ezért öngyilkos lett, Korompay Klekner doktor elmondta: dr. Schön morfinista volt, ezért nem foglalkoztatta.⁵⁸ „A vádlott felfogására jellemző dr. Gerlei Ferenc esete, aki zsidó volt és a kórházban tartotta vádlott, vagy mikor már tarthatatlan volt a helyzet, hogy el találják vinni a gettóba, vádlott szerzett neki utazási engedélyt.”⁵⁹ Oláh Dániel már 1946-ban is azt tanúsította, hogy Korompay Klekner főorvos utasította Komjáthy Béla kórházi gondnokot, hogy szerezzen utazási igazolványt Gerlei mellett másoknak is.⁶⁰ Ez akkoriban meglehetősen kockázatos volt, hiszen a gondnok emlékei szerint „... az akkori csendőr alezredes azt mondta, hogy ezért a vádlottat legalábbis internálni kellene.”⁶¹ Már az első kihallgatásán utalt arra, hogy „Nem is lehettem más állásponton, mert nekem közeli zsidó rokonságom van.”⁶²

Esküjéhez híven mindenkit kezelt világnézetétől függetlenül. „Mikor 1919-ben az egyik Szamuelyt életveszélyesen megsebesítették, éppen olyan odaadással adtam vissza az életnek, mint akármely más betegemet.”⁶³ Soha nem utasított vissza zsidó beteget. 1944-ben átvette kezelésre a gettó súlyos betegeit is. Erről egyik orvosa ekképp emlékezett meg: „...Lichtmann Lukács Vilmos nyíregyházai lakost, aki gettózásra kötelezett volt, egyenesen gyanúsítottnak az utasítására vettem fel osztályomra, ahol mindaddig kezelés alatt állott, míg a csendőrök érte nem jöttek. A kezelési idő alatt gyanúsított minden nap meglátogatta.”⁶⁴

⁵⁶ Oláh Dániel tanúvallomása 1946. március 28.

⁵⁷ Gaizler Gyula, Hollossy Andor tisztiorvos, Kovács Aurélia, Moskovics Károly orvos, Mikecz Miklós tisztiorvos, Kovács Kálmánné ápolónő, Marcsék Mihály kórházi éjjeliőr, Répánszky András MDP tagja, Szilágyi Istvánné vendéglős, Vass Balászné ápolónő stb. tanúvallomása Főtárgyalás 1948. november 23.

⁵⁸ Korompay Klekner védekezése Főtárgyalás 1948. november 23.

⁵⁹ Kovács Aurélia tanúvallomása Főtárgyalás 1948. november 23.

⁶⁰ Oláh Dániel tanúvallomása 1946. március 28.

⁶¹ Komjáthy Béla tanúvallomása Főtárgyalás 1948. november 23.

⁶² Gyanúsított kihallgatás 1946. február 28.

⁶³ Gyanúsított kihallgatás 1946. február 28., Korompay Klekner védekezése Főtárgyalás 1948. november 23.

⁶⁴ Oláh Dániel tanúvallomása 1946. március 28.

Korompay Klekner próbálta megvédeni az üldözötteket, de a csendőri erőszakkal szemben tehetetlen volt. Többen tanúsították, hogy három munkatársát, köztük Spányi Gézát bőrgyógyászt, a szanatóriumában rejtegette.⁶⁵ Nem adta ki önszántából a zsidó betegeket, a csendőrök erőszakkal vitték el őket. Fábián János kórházi alkalmazott 1948-as főtárgyaláson tett tanúvallomása szerint az üldözöttek ilyenkor utasítására a hátsó kapun távoztak, hogy megóvják őket a szégyentől. Vass Barnáné ápolónő pedig azt is tanúsította az 1948-as főtárgyaláson, hogy a meneten nevetgélő fiatal lányokat az igazgató utasította rendre.

Korompay Klekner helytelenítette a zsidó tulajdonok fosztogatását. Dr. Havas Sándor kegyetlen bánásmóddal vádolta: „a munkaszolgálatosoknak sem élelem, sem jobb elhelyezési lehetőséget nem engedélyezett, hanem a szüterinben, helyeztette el.”⁶⁶ Ezzel ellentétes volt több kollégája vallomása: „...a zsidó munkaszolgálatosokkal ahogy lehetett humánusan járt el, kórházban élmezte őket családtagjaikkal együtt.”⁶⁷ „... tudomásom szerint ezekkel szemben sem tanúsított olyan magatartást, amely szerint esetleges antiszemitizmusát jutatta volna kifejezésre.”⁶⁸

A súlyos vádakát megfogalmazó Havas doktor 1946. február 12-i kihallgatásán azt állította, hogy a felesége hallotta, amint Korompay Klekner üdvözölte a gettózást. Ezzel szemben „amikor a hatóságok vezetői nem mertek ellene tiltakozni, én vállalkoztam rá, és csatlakozott hozzám azután a polgármester⁶⁹ és az akkori rendőrparancsnok dr. Vastagh [Zoltán] és elmentem Ungvárra [sic!] és az ottani kormánybiztosnál tiltakoztam az eljárás ellen.”⁷⁰ A rendőrparancsnok későbbi vallomásából kiderül, hogy Megyesi kormánybiztos szabályosan kidobta őket. Ezután felutazott a belügyminiszterhez: „...de ott sem tudtam eredményt elérni, egyedül csak azt, hogy nem zsúfolták össze a gettót, hanem másik két tábor is alakult”⁷¹ – vallotta Korompay Klekner. Nyíregyházára 1944. április 24-én tért vissza, és négy nap múlva megyénkben befejeződött a gettósítás. Vastagh Zoltán szerint Korompay Klekner ekkor kijelentette, hogy „semmi körülmények között nem vállalja a főispánságot.”⁷² Csalódottságában ezután az igazgató főorvos lelépett a politikai színtérről: „Az én társadalmi szerepem 1944. évi április 25. napján megszűnt, ettől kezdve kizárólag csak orvosi hivatásomnak éltem. Megelőzőleg ígéretet kaptam a belső átalakulásra, az volt a célom, hogy megmentsek még, ami menthető és alakítsák át a társadalmat szociális irányba, azonban csalódtam, mert az ígéreteket nem váltották valóra.”⁷³

⁶⁵ Gaizler Gyula, Kovács Aurélia, Komjáthy Béla, Vietórisz József ny. főigazgató tanúvallomása Főtárgyalás 1948. november 23.

⁶⁶ Havas Sándor tanúvallomása 1946. 02. 12.

⁶⁷ Elekfy Lajos tanúvallomása 1946. 02. 19.

⁶⁸ Oláh Dániel tanúvallomása 1946. március 28.

⁶⁹ Szohor Pál Nyíregyháza polgármestere 1934–1944.

⁷⁰ Gyanúsított ki hallgatás 1946. február 28.

⁷¹ Korompay Klekner védekezése és Nagy János ny. orvos alezredes tanúvallomása Főtárgyalás 1948. november 23.

⁷² Vastagh Zoltán tanúvallomása Főtárgyalás 1948. november 23.

⁷³ Korompay Klekner védekezése Főtárgyalás 1948. november 23.

Az izgató beszédek

Korompay Kleknernek számos társadalmi eseményen és szervezetben kellett nyilvánulnia nagy közönség előtt. Végül ezen szereplései alapján vonták felelősségre, mondván „a háború fokozottabb mértékben való folytatására” izgatott, és ezzel a főorvos „kénszerű szükség nélkül a nép és demokráciaellenes hírverés szolgálatába szegődött.”⁷⁴

A per során a *Nyírvidék* írásait használták fel ellene. A megyei napilap közlési módszerei erősen megkérdőjelezhetők voltak, mert másodlagos információkból közöltek nyilvános megszólalásokról tudósítást, úgy, hogy a megszólalót a végleges szövegről nem kérdezték meg. Amellett tény, hogy Korompay Klekner, aki nem tartotta magát politikusnak, csak a társadalom jótévedője akart lenni, beszédeiben nem fogalmazott mindig körültekintően. Íme, néhány – a perben említett – beszéd részlete:

A Vöröskereszt Egylet 1942. március 24-i közgyűlésén arról szólt, hogy „Becsülettel, egész erőnk latbavételével kell résztvennünk a nagy harcban, melynek győzelemmel kell végződnie, mert ez életünk és létünk alapfeltétele.”⁷⁵

Ugyanezen egyesület 1942. október 3-i közgyűlésén azt mondta; „... elpusztulunk, ha nem győzünk. Magyarországot az orosz bolsevizmus elárasztaná.”⁷⁶

A Baross Szövetségben 1942. július 14-én tartott előadásban aggódva jelentette ki: „Ha a bolsevizmus győz, akkor örökre vége nemzeti létünknek.”⁷⁷ Ugyanekkor a jegyrendszer szükségességét ekképp indokolta meg: „El kell látnunk katonáinkat, ha ez koplalásunkba, éhezésünkbe is kerülne. Ezért kell belenyugodnunk a jegyrendszerbe, ezért nem szabad gáncsolni áruló módjára a szigorú intézkedéseket.”⁷⁸

A Magyar Megújulás Pártja egyik rendezvényén, 1942. december 10-én így szólt: „Magyar népünket elsősorban a bolsevizmus, másodsorban a vele társult szövetséges hatalmak fenyegetik. Ez utóbbiak fenyegették eddig is, azok teremtették meg Trianont.”⁷⁹

A Bessenyei Társaság népfőiskolája záróünnepségén 1943. január 22-én erről beszélt: „a honvédek harcára kell gondolnunk. Arra, hogy most ők küzdenek, mert védeni kell a hazát végkimerülésig, halálig.”⁸⁰

A római katolikus egyházközség tanácsában 1944. május 28-án a vallásos érületre apellált: „Tudjuk, hogy a legaktívabb hittel kell vállalnunk a harcot, az áldozatokat a kereszténység és hazánk védelmében.”⁸¹

Az ellene felhozott vádak között legfőbb az 1944. május 9-i, a vármegyei törvényhatósági közgyűlésén mondott, a Sztójay-kormányt üdvözlő beszéde volt, melyet az újság egy nappal később közölt.⁸² Korompay Klekner nem akarta vállalni az üdvözlő-

⁷⁴ Vádirat 1946. május 25.

⁷⁵ Uo.

⁷⁶ Uo. idézi Nyírvidék-Szabolcsi Hírlap, 1942. 10. évf. október 5. 3. írását

⁷⁷ Uo. idézi Nyírvidék-Szabolcsi Hírlap, 1942. 10. évf. július 16. 3–4. írását

⁷⁸ Uo. idézi Nyírvidék-Szabolcsi Hírlap, 1942. 10. évf. július 16. 3–4. írását

⁷⁹ Uo. idézi Nyírvidék-Szabolcsi Hírlap, 1942. 10. évf. december 12. 3. írását

⁸⁰ Uo. idézi Nyírvidék-Szabolcsi Hírlap, 1943. 11. évf. január 25. 3–4. írását

⁸¹ Uo. idézi Nyírvidék-Szabolcsi Hírlap, 1944. 12. évf. május 30. 2. írását

⁸² KOROMPAY KÁROLY: Tiltakozom, hogy azok, akikkel szemben a nemzet elment a türelem végső határáig, most csak

beszédet, mert nem volt elégedett a kormánnyal. Az alispán külön megkérte, szólaljon fel, és azt úgy tegye, hogy ne hasson bizalmatlansági indítványnak. Rögtönöznie kellett, nem volt leírva a mondandó, és nem fogalmazott körültekintően. A főorvos akkori gondolatait az 1946-os főtárgyaláson emlékezetből idézte fel. Ennek lényege: „szokás szerint üdvözöltem az új kormányt, kifejeztem a törvényhatósági bizottság bizalmát az új kormány iránt, s tekintettel arra, hogy abban az időben a harcok már közvetlenül Magyarország határai előtt folytak, mintegy jajszóként felhívtam a hallgatóságot arra, hogy minden pártoskodást és torzsalkodást félretéve, keresztényi szellemben fogjon össze és mentse meg a nemzetet... megragadtam az új kormány kinevezésének alkalmát arra, hogy felhívjam a nemzet figyelmet bizonyos eltévelyedés veszélyére, hogy milyen téves utakon jár a magyar társadalom és az összefogás szükségességére... Tiltakoztam a széthúzás ellen, és hangoztattam, hogy mindenki úgy tegye meg a kötelességét, hogy a magyar nemzetet mentsük.”⁸³

Védekezése során hangsúlyozta, hogy „Az elhangzott és az újságcikkekben leírt beszédeim nincsenek összhangban és azok nem a valóságnak megfelelően kerültek bele az újságba, mert azt az újságírói rafinéria és fantázia az akkori politikai irányzatnak megfelelően elferdítette...” Ahogy „az újságcikkekben le vannak írva, nem hangozhattak el, s nem mondhattam el, mert az ellenkezett volna az én felfogásommal, én mindig elleneztem a háborúra való törekvést.”⁸⁴

A tanúk meghallgatása során kiderült, hogy a közgyűlésen gyorsíró nem volt a teremben. A beszéd valószínűleg az újságíró jegyzete alapján került a hírlapba. Tanúsították azt is, hogy nem azok a szavak hangoztak el, amik a cikkben megjelentek.

Még Fazekas János szociáldemokrata vezető is a főorvos védelmére kelt: „Valószínűnek tartom, hogy a *Nyírvidék-Szabolcsi Hírlap* nem híven, hanem ferdítve közölte a vádlott beszédeit. Egyébként nevezett újság szellemét, technikáját, politikai irányvonalát ismerem... nem egy alkalommal olyan megmozdulásról hoztak riportot, amelyen az újság küldöttje meg sem jelent. Ekként a nevezett lap is a budapesti sajtóosztály irányítása alatt állt. Így sokan voltak, akik tiltakoztak a nevezett hírlap szerkesztőségénél a helytelen közlések miatt.”⁸⁵

A *Nyírvidék-Szabolcsi Hírlap* módszerére vonatkozóan többen állították, hogy nem valósághűen tudósított a történelekről. Az újságíró az érintett megkérdezése és beleegyezése nélkül megtoldotta a cikkeket, sokszor torzított és a politika irányába terelte el a mondanivalót. „Egyébként fenti újság közismert volt arról, hogy közléseiben ferdített, nemcsak szavakat, hanem egész más szellemi közléseket tett.”⁸⁶ Lengyel Antal újságíró szerint a *Nyírvidék* szerkesztője, Aradványi Béla németbarát volt, „...és ha elkapott egy eseményt, amit kapcsolatba tudott hozni a háborúval, németbarátsággal, feltúlozva, elferdítve hozta lapjában, olyan formában, amelyek megfeleltek a lap min-

önmagukról hirdessék, hogy ők a jó hazafiak. *Nyírvidék-Szabolcsi Hírlap*, 1944. 12. évf. május 10. 3–4.

⁸³ Korompay Klekner védekezése Főtárgyalás 1948. november 23.

⁸⁴ Uo.

⁸⁵ Fazekas János tanúvallomása Főtárgyalás 1948. november 23.

⁸⁶ Gaizler Gyula tanúvallomása Főtárgyalás 1948. november 23.

denkori politikai irányának.⁸⁷ Özv. dr. Garai Gyuláné, törvényszéki bíró özvegye is azt tanúsította, hogy a férje, aki újságíró is volt, sokat küzdött Téger Béla szerkesztővel, mert elferdítették a híreket.⁸⁸

Korompay Klekner 1947-ben újból bíróság elé állították. Állítólag új adat került elő bűnösségéről, az 1944. március 9-i beszédéről készült jegyzőkönyv. A vizsgálat kiderítette, hogy Belánszky Barna vármegyei irodaigazgató, aki 1944-ben szokás szerint a jegyzőkönyveket készítette, a nagyobb lélegzetű beszédeket előre bekérte. Ha nem volt a beszédéről kézirat, az újságírók feljegyzései nyomán megjelenő cikkek alapján készült a jegyzőkönyv, mint ebben az esetben is. „Határozottan vallom, hogy a vádlott szóban forgó beszédéről kéziratot nem kaptam”⁸⁹ – vallotta Belánszky. Megjegyezte azt is, hogy Korompay Klekner doktor felszólalásai sokszor rögtönzések voltak. Egy ilyen beszéd, az arról írt újságcikk és ez alapján készült jegyzőkönyv volt tehát felelősségre vonásának alapja. Ez után készült a vádirat, ami az ítélet alapját képezte: „a főtárgyaláson kihallgatni indítványozott tanúk vallomása és a beszédekről készült hírlapi közlések alapján a vád tárgyává tett cselekmény és azoknak terhelt általi elkövetése bizonyíthatónak mutatkozik.”⁹⁰

Utolsó szó jogán

„A vádirat szerinti bűncselekményt nem követtem el, vagy amit elkövettem is, a mai törvények értelmében, az akkor nem volt bűncselekmény... Én, mint a múltban is a jelenben is és a jövőben is fennálló törvényeket tiszteletben tartom”⁹¹ – mondta az utolsó szó jogán. Orvosként érezte bűnösnek magát. Történt ugyanis, hogy rábíztak két sérvműtétet. Az operáció közben a fecskendő kiesett a kezéből és eltört. Újat hoztak, de talán a sietségtől a tű nem volt kellően sterilizálva. Az egyik fiatalember vérmergezésben, a másik agyhártyagyulladásban halt meg. Korompay Klekner ekkor ott akarta hagyni a pályát, de főnöke észhez térítette: „nem lehet elmenekülni a felelősség elől.” Maradt és egész életét e hiba kijavításának szentelte, de mégis úgy érezte, nem tudta jóvátenni, ami akkor történt. Még úgy sem, hogy a háborúban elvesztette fiát. A per végén zárszóként ezt mondta „Egy képzelt vádért ártatlanul állok itt, de lehetetlen kiengesztelni két életet. Talán kiengeszteltem ezzel a jó Istent, akkor köszönöm neki, hogy ehhez alkalmat adott nekem.”⁹²

⁸⁷ Lengyel Antal tanúvallomása Főtárgyalás 1948. november 23.

⁸⁸ Garai Gyuláné tanúvallomása Főtárgyalás 1948. november 23.

⁸⁹ Belánszky Barna tanúvallomása Főtárgyalás 1948. november 23.

⁹⁰ Vádirat 1946. május 25.

⁹¹ Korompay Klekner védekezése Főtárgyalás 1948. november 23.

⁹² Gyanúsított kihallgatás 1946. február 28.

MARCZINKÓ ISTVÁN

Fejezetek a kisvárdai szakképzés történetéből

A tanoncképzéstől a szakmunkásképzésig
(1885–1945)¹

A magyar szakképzés története szerves része a magyar iskola ezeréves történetének. A neveléstörténet kissé „mostohán” bánt a szakképzéssel. Napjainkban legalább olyan kiemelt feladata van, mint a közoktatás többi területének. Ahhoz, hogy napjaink helyzetét megfelelően tudjuk elemezni, szükséges a múlt ismerete is. A szervezett szakképzés rövid múltra tekint vissza, de annál gazdagabb és színesebb a története. Valójában szervezett szakképzésről csak 1884-től, az első magyar teljeskörű ipartörvény megjelenésétől kezdve beszélhetünk. Kisvárdán, a megyében másodikként, 1885-től kezdve indították el a szervezett tanoncképzést.

Előzmények a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei szakmunkásképzésben

A szervezett szakképzés Magyarországon először a céhek keretében valósult meg. A céhek a XIV. század elején, az ipar és a városi élet fejlődésével együtt jelentek meg. A középkorban a céh az azonos foglalkozású iparosok kiváltságokkal körülbástyázott szervezete volt. Először Itáliában és Németországban alakultak ki egy-egy védőszent oltalmában bizakodva. A céh valójában érdekvédelmi szervezet volt, célja a piaci körzet védelme a külső áruk versenyével szemben. Ezért igyekezett tagjai számára bizonyos korlátok között anyagvásárlási és árueledési monopóliumot biztosítani úgy, hogy egyidejűleg megszabta a termékek előállításának módját, személyi és tárgyi feltételeit. A magyarországi céhes fejlődés három szakasza különíthető el. Az első a XIV. századtól a XVI. század második feléig tartott. Jellemzője, hogy a céhes kézművesipar a nagyobb, többnyire szabad királyi városokba és bányavárosokba koncentrálódott. A második a török hódoltság idejét és a kuruc korszakot foglalta magában, s hozzávetőlegesen a XVIII. század második feléig terjeszthető ki. Ekkor a céhek száma szaporodott, és az ország más régióiban is megjelentek a nagyon fontos tőkés üzemszervezeti formák. A harmadik szakasz gyakorlatilag a céhek megszűnéséig, 1872-ig tartott. Ekkor már az állami ellenőrzés fokozódott, a céhek jogait korlátozták, hogy ne lehessenek a kibon-

¹ A tanulmány a Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára, a Nyíregyházi Egyetem, a Jósza András Múzeum és a MórícZ Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár által 2022-ben meghirdetett Helytörténeti pályázatán első díjat nyert.

takozó kapitalista jellegű iparfejlődés akadályai.² 1872-ben ugyan megszüntették a céheket, 1884-ben törvényben szabályozták a kézműves és kereskedelmi tevékenységek oktatását, az inas szó viszont utána is fennmaradt a tanonc szó szinonimájaként.

Megyeinkben az országos kezdeményezésekhez hasonlóan a XVI. század végén alakultak meg a céhek. A legtöbb járási székhelyen azonban a céhalapítás még ennél is későbbi időpontra esett. A levéltári feljegyzések szerint a nagykállói és nyírbátori céhek voltak a leginkább működőképeseek, az utóbbi 1581-ben alakult, és a Báthoryak alatt különösen fellendült, kiváltságlevéllel rendelkezett.

Tekintettel a megyei kézművesipar viszonylagos elmaradottságára nem csoda, hogy a legtöbb területen akkor kezdtek alakulni a céhek, amikor azok eltörlésének gondolata már felvetődött. Még Nyíregyházán is csak a XIX. század elején nyertek önálló céhalapítási jogot az iparosok, eddig az időpontig a kállói céhhez tartoztak, mint filiális (fiók) céhek. Csak 1818-ban nyerték el önállóságukat.³

Az 1851. évben kiadott *Ideiglenes Utasítás* is megemlíti a tanítványokra vonatkozó előírásokat a 120–126. §-ban.⁴ Azt kell megállapítanunk, hogy a céhek életében a szakképzési funkció már a kialakulás kezdeti szakaszában is az első helyen állt. Ugyanis fontos gazdasági érdeke volt a céhnek, a mesternek a szakmai tanítás, az inas- és legénytartás, mert ők adták az olcsó munkaerőt, ők voltak a termelők, a segéd munkások, a cselédek. Tehát alapvetően nem valami humanitás vagy hazafias érzelem vezérelte a mestereket az inasképzésben, legénytartásban, hanem elsősorban önös gazdasági érdekük.

Kisvárdai jogállására és középkori népességére vonatkozólag az első jelentősebb írásos feljegyzésből, az 1333–35. évekből fennmaradt pápai tizedlajstrom adataiból tudunk következtetéseket levonni. Az akkor még villaként, azaz faluként jelölt település lakossága egyenlő nagyságú lehetett a megyebeli Kállóval vagy a távoli régióban található Gyöngyössel. A község egyházi és gazdasági központ volt, plébánosa 1319-től már káplánt tartott. Kisvárdai először 1421-ben szerepel oppidumként, azaz mezővárosként a felsorolásban. A település története a XIII. századtól kezdve elválaszthatatlanul összefonódik a Várdai család életével.

Kisvárdai a XV. században az ország gazdasági fejlődésének eredményeként egyre nagyobb mértékű árucseréi színhelye lett. A fejlődés eredményeként mezővárossá váló település egyre nagyobb jelentőségűvé vált Felső-Szabolcs életében.⁵

A céhrendszer virágzása idején az ipart tanulni akaró ifjúság nevelése, oktatása teljesen a céhek, illetőleg a mesterek kezében volt. Az inas a műhelyben szakképzést, a mester családjában pedig erkölcsi nevelést kapott.⁶ A XV. század végén kezdődött a várdai iparosok céhekbe való szerveződése. Az 1591-ben kiadott és az 1679-ben

² GYŐRIVÁNYI SÁNDOR: Fejezetek a magyar szakképzés történetéből I. Új Pedagógiai Szemle, 1996. 10. sz. 94–95. [GYŐRIVÁNYI, 1996a]

³ PÉTER IMRE: Szakmunkásképzés Szabolcs-Szatmárban 1883–1983. Nyíregyháza, 1983. Szabolcs-Szatmár Megyei Tanács VB. Művelődési Osztálya, 6. [PÉTER, 1983]

⁴ MNL Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár IX. 1.

⁵ ÁCS ZOLTÁN (szerk.): Tanulmányok Kisvárdai történetéből. Kisvárdai, 1983, Vármúzeum, 86. / A Kisvárdai Vármúzeum Kiadványai, 8. [ÁCS, 1983]

⁶ GYŐRIVÁNYI, 1996a, 95.

megeősített céhlevél a kisvárdai egyesült céhek iparosairól beszél, de nem említ külön szakmákat. A kisvárdai mesteremberek céhének szabályait a kisvárdai tanács, élén Borbély Balázs bíróval, Telegdy Pál és Zokoly Miklós beleegyezésével 1591. május 20-án hitelesítették. Ebben az évben két céhlevelet állítottak ki: az egyik a kisvárdai egyesült céhek, a másik a csizmadia céh céhlevele.

Iskolai jellegű iparoktatásról ebben az időben nem lehetett szó, mert ekkor még az iskolai oktatás nem volt kötelező. Az európai és a hazai fejlődést figyelembe véve meg kell állapítanunk, hogy a mi környékünkön jobbra csak a XVIII. és XIX. század fordulóján indult meg a céhek nagyarányú szerveződése, amikor már a céhrendszer egészében elavult, és mindenütt gátjává váltak a további fejlődésnek. Mindez szoros kapcsolatban áll a térségi termelőerők fejletlenségével. A tőkés verseny jelentkezésével, a termelőerők és termelési viszonyok közötti egyensúly megszüntetésével a mezővárosi céhekben is meghatározóvá váltak a társadalmi munkamegosztás fejlődését akadályozó tényezők.

Az 1777-es *Ratio Educationis* hatása a szakképzés megszervezésére

Az ipari szakképzés első nyomait a német, majd latin és magyar nyelvű városi iskolákban találhatjuk meg.⁷

A Habsburg királyi család országai közül Ausztria iparilag jóval fejlettebb volt Magyarországnál. Mária Terézia királynő állította fel – a külföldön már elterjedt hasonló intézmények mintájára – Budán 1770-ben az első rajziskolát (*Schola graphidis*). Itt rajzot és szakmai ismereteket tanultak vasárnaponként a jobb igyekezetű, tanulni vágyó iparos ifjak és legények. A tanítás tehát hetenként egyszer, vasárnap délután 2 órától folyt, és főleg az írás, olvasás és számtan elemeinek oktatására terjedt ki.

Mária Terézia idejében a népoktatás állami megszervezésével egyidőben indult meg az iparosképzés intézményeinek létrehozása. 1777-ben magyar szakemberek közreműködésével kiadta a *Ratio Educationist*, mellyel megvetette a gyakorlati irányú iskolai képzés-nevelés alapjait. A rendelet alapján szervezett „nemzeti rajziskolák” mint a városi főelemi iskolák rajzosztályai, nagyobb városokban a XIX. század közepéig álltak fenn. 1783-ban II. József kötelezővé tette a mesterinasok számára a vasárnapi rajziskolák látogatását. Egyben szabályozta a tanítás tananyagát, előírta a rajzoktatás módszereit és a tanítás eszközeit, meghatározta célkitűzéseit.

Az iskolák még így sem népesültek be, ezért 1786-ban a Helytartótanács elrendelte, hogy azokban a városokban, ahol rajziskola van, a rajztanulással fejleszhető iparokban (asztalos, kocsigyártó, ács, lakatos, aranymíves, harangöntő stb.) a mesterek addig nem szabadíthatják fel inasikat, amíg bizonyítványt nem mutatnak fel. Elrendelték ugyan három osztály felállítását, de a gyakorlatban legfeljebb kettő: egy kezdő és egy haladó csoport működött.⁸

⁷ Uo.

⁸ I. m., 99.

1795. szeptember hó 25-én a Helytartótanács 19665. sz. rendelete hasonlóan intézkedett. A rendelet mellékletében olvasható azon mesterségek jegyzéke is, amelyekben a rajziskolába járás kötelező lett: „A Míveseknek és Mester Embereknek megjegyeztesek, akiknek a Rajzoló Oskolát járni szükséges és kellestik: 1. kőműves 2. kőfaragó 3. gyantázó 4. asztalos 5. kerékgyártó 6. ács 7. lakatos 8. ötvös 9. csat csináló 10. rézőntő 11. harangöntő 12. bádogos 13. gombkötő 14. nyerges 15. fazekas 16. aranyműves 17. posztós selyemcsináló 18. szíjgyártó 19. paszománt csináló 20. takács 21. minden mesterséges eszközök csinálója”.⁹

A *Ratio Educationis*, a kor merkantilista szellemét követve a kereskedelemnek is nagy jelentőséget tulajdonított. Ez az oka annak, hogy a megreformált grammatikai iskolákban, gimnáziumokban és jogi akadémiákon helyet kapott a kereskedelemhez szükséges „egynémely ismeretek oktatása”. 1778-ban a *Ratio* alkotói közül Makó Pál már latin nyelvű könyvviteli tankönyvet adott ki Budán *Institutiones arithmeticae* címmel.¹⁰

A kereskedők képzését szolgáló különleges iskolákról ebben a korban még nem esett szó. A XVIII. század végén és a XIX. század elején azonban az egymást követő állami intézkedések ellenére sem sikerült rábírnai a mesterinasok tömegeit a vasárnapi rajz-, illetve az ismétlőiskolák látogatására. A század végén nem lehetett több néhány százánál azok száma, akik a rajziskolákat látogatták, holott az 1777. évi statisztika szerint már 4671 inas tanult Magyarországon.¹¹ Két nevet, úgy érzem, külön is ki kell emelni a szakmai képzés úttörői közül: Tessedik Sámuelét és gróf Festetics Györgyét.

Az alsófokú iparoktatás terén jelentős volt az 1854-ben kiadott rendelet, amely az ismétlőiskolai tankötelezettséget valamennyi iparos- és kereskedőinasra nézve kötelezővé tette.

Köznevelésünk alapjait az 1868. évi XXXVIII. népoktatási törvény vetette meg, mely a mestertanítványok iskoláztatásáról is gondoskodott.

Tanonciskolák alapítása a megyében A kisvárdai tanoncképzés megszervezése és megindítása 1885 után

Az 1872. évi VIII. tc.-be iktatott ipartörvény az 1868-as népoktatási törvény után 4 évvel jelent meg. A 42. § kimondja, hogy az iparos köteles tanoncát, ha írni, olvasni és számolni nem tud, ezek megtanulására szorgalmazni, különben pedig az ismétlő, illetőleg ipariskolába járásra szorítani. Ez a törvény eltörli a céheket, melyek ipartársulatokká, később ipartestületekké alakulnak át. A céhekkal együtt az inasok nevelésének évszázadokon át bevált keretei is felbomlottak. Az 1872. évi törvényben intézkedtek először külön a tanonciskolák létrehozásáról, de erről társadalmi úton kívántak gondoskodni. Az inas helyett a tanonc elnevezést vezették be. Az ipar és kereskedelem nagyarányú fejlődése a dualizmus korában nagy tömegben igényelte

⁹ PÉTER, 1983, 9.

¹⁰ GYÓRIVÁNYI, 1996a, 99.

¹¹ GYÓRIVÁNYI, 1996a, 101.

a szélesebb általános műveltséggel és korszerű technikai felkészültséggel rendelkező szakemberek képzését.¹²

A törvény végrehajtásának közvetlen előzményeiről Szabolcsban érdekes adatokat szolgáltat Kiss József Szabolcs megyei és Hajdú-kerületi tanfelügyelő jelentése. A Szabolcs megyei népiskolák 1873. évi tanügyi állapotáról szóló elnöki jelentés megállapítja, hogy 1869. évben a tankötelesek száma 47352, ismétlőiskolába nem jár senki. 1871. évben a tankötelesek száma 47678, ismétlőiskolába ekkor sem járt senki. 1873. évben a tankötelesek száma 39823 fő, ismétlőiskolába jár 3477 fő. Látható ebből a rövid statisztikai kimutatásból is, hogy az ismétlőiskolák beindítása csak 1873-ban, a törvény után kapott létjogosultságot.

A tanoncképzés megszervezésének társadalmi, gazdasági szükségszerűségét bizonyítja az a tény is, hogy az 1828-as évben hazánk területén Szabolcs vármegyében volt a legkevesebb a kézművesek száma: 258 fő. Ezzel szemben az 1930-as népszámlálás már 75799 főről tesz említést (Fényes Elek adata).¹³

Ezekben az adatokban a tanoncok és segédek együttesen szerepelnek, de tartalmaz a jelentés közvetlenül ide vonatkozó adatokat is: „Szabolcs megyében 1873. évben kezdetett meg először az iparos tanoncok és segédek taníttatása, kik között sokan vannak olyanok, akik iskolai oktatásban soha nem részesültek s, azon oknál fogva semmiféle szellemi ismerettel nem bírnak. Hogy a mesterség viteléhez múlhatatlanul megkívánt olvasási, írási, számolási ismereteknek megszerzése rájuk nézve lehetővé tétessék, részökre az iskolai és folyamata alatt kényszeriskoláztatást léptettek, mely évenként folyamatosan tartatik.”¹⁴

Szabolcs megyében 793 iparos tanonc és segéd tanult az 1872/73-as tanévben. A tanoncok és az iparossegédek számáról és a településekről is sikerült adatokat találni. Ebből megállapítható, hogy az alábbi településekről vannak adataink: Nyíregyháza, Kis Várda, Nyír Bátor, Nagy Kálló, Nyír Bakta és Polgár. Ezekben a helyeken a tanoncok száma 389, az iparos segédek száma 793.

Szabolcs megye közigazgatási bizottságának Nyíregyházán, 1876. november 15-én tartott ülése utasította a megyei és járási szolgabírákat, illetve Nyíregyháza város polgármesterét, hogy kötelezzék az iparosokat a 12 év alatti gyerekek iparos tanoncnak való felfogadását, és biztosítsák a 13–15 éves iparos tanoncok (mesterinasok) hetenkénti ismétlőiskolába járását télen 5, nyáron 2 óra időtartamban.

Az 1877. évi augusztus havi jelentésben a tanfelügyelő arról szól, hogy Szabolcs megyében a kisvárdai állami elemi iskola „ipariskolával kapcsoltatik egybe, s a háziipar több ágának tanítására ezen szakokban képzett 1 férfi és 1 rendes tanítónő alkalmazását rendeli el 500–500 Ft rendszeresített fizetés mellett”.¹⁵

¹² GYŐRIVÁNYI SÁNDOR: Fejezetek a magyar szakképzés történetéből II. Új Pedagógiai Szemle, 1996. 12. sz. 78. [GYŐRIVÁNYI, 1996b]

¹³ DIENES ISTVÁN (szerk.): Szabolcs vármegye. Budapest, 1939. Vármegyei Szociográfiák Kiadóhivatala, 112. [DIENES, 1939]

¹⁴ PÉTER, 1983, 11.

¹⁵ MNL Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár IX.1.

A központi szervek is egyre inkább sürgették az iparoktatás végleges rendezését. 1877. szeptember 10-én 20042 szám alatt a vallás és közoktatási miniszter kiadta *Az iparostanulók iskolai szervezete* címen az inasiskolák szervezetét és tantervét. Ebben a kereskedőképzésről is intézkedtek. A tanonciskolákat elsősorban a nagyobb városokban tudták megszervezni, itt voltak meg leginkább az oktatás-tanítás személyi és tárgyi feltételei.

Megyénkben az első tanonciskola megszervezése a felsőbb szervek szorgalmazására történt. A főispán 1882-ben egy leiratot kapott a vallás- és közoktatási minisztertől, mely szerint a hazai ipar fejlődésének fő feltétele az iparosok elméleti és gyakorlati ismereteinek a fejlesztése. Ez a cél a miniszter szerint csak úgy érhető el, ha az iparostanulók a népiskolai oktatás befejezése után is életcéljuknak megfelelő oktatásban részesülnek. Ezért a miniszter elhatározta, hogy a nagyobb városokban lévő iparostanulók tanítását minden további halogatás nélkül el kell kezdeni. Az országos statisztikai összeírás nyomán tudomást szerzett arról, hogy „Nyíregyháza városában 386 fő férfi iparostanuló létezik”.¹⁶ A főispánt felszólította, hogy tegyen kimerítő jelentést az eddig tett intézkedéséről, s ha mindeddig intézkedés nem történt volna, kezdje meg a tárgyalásokat arra vonatkozóan, hogy a város saját költségén és az ott lakó iparosok hozzájárulásával állítson az iparostanulók számára ipariskolát. A miniszter hajlandó volt az iskola segélyezéséhez mérsékelt összeggel hozzájárulni.¹⁷

Bár az iparosok sokáig tiltakoztak az új rendszabály ellen, mégis megoldódtak a legfontosabb szervezési és anyagi kérdések. A megye első tanonciskolája Nyíregyházán 1883. november 4-én megkezdte hivatalos működését 5 osztállyal: 2 előkészítő, 2 első és 1 második osztállyal.

A további fejlődéshez lendületet adott Trefort Ágoston által kidolgozott 1884. évi XVII. törvény. Ez az első teljes körű magyar ipartörvény, amelynek III. fejezete intézkedik a tanoncokról és a tanonciskolákról.¹⁸ A városokat és a községeket kötelezte a tanonciskolák megszervezésére, továbbá elrendelte, hogy minden olyan községben, ahol legalább 50 tanonc van, de számukra nincs külön iskola, szervezzenek „tanfolyamot” az inasoktatás céljaira. Ennek lebonyolítására a polgári és elemi iskolák helyiségeit, felszerelését és tanszemélyzetét lehetett felhasználni. Az évi szorgalmi időt 10 hónapban határozták meg, mely alatt a tanításnak folyamatosnak kellett lennie. A tanítás hetenként 2 munkanapon folyt, legalább 4 órában tanították az általános ismeretek tantárgyait, ezeken felül vasárnaponként 3 órát a rajzoktatásra szántak.

Az iskolák szelleme a századvégre jellemző módon liberális jellegű lett. Erre mutat a hitoktatás fakultatív volta: amennyiben a hitfelekezetek a tanoncok vallástanításáról gondoskodnak, a heti 7 órán túl azt vasárnapokon, egy vallásórán teheték meg.

Ez a törvény a korábbi intézkedésekkel szemben jelentős haladást ért el a szakoktatásban, mert kimondta a tanonciskolák szervezésének kötelezettségét a városokra és községekre nézve egyaránt. A törvény időtállóknak bizonyult: a következő 40 évben

¹⁶ MNL Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár IX. 2. doboz

¹⁷ MNL Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár IX. 2. doboz

¹⁸ KÖTE SÁNDOR (szerk.): Dokumentumok a magyar nevelés történetéből. 1849–1919. Budapest, 1979. Tankönyvkiadó, 111–112.

némi módosítással érvényben maradt. A törvény szabályozta a tanoncok viszonyait és a tanonciskolák szervezetét. A képzés a törvény hatására kettévált, szakmai és iskolai oktatásra.¹⁹

Az iskolák szervezése, működése és tartalmi munkája nem volt ellentmondásmentes. Ez jól megmutatkozott a tanítás időpontjának kiválasztásában. Hogy a tanonctartót „károsodás ne érje”, a legtöbb iskola tanideje este fél 6 és 9 óra közé esett. A napi munkától elfáradt tanoncok sokszor az órákon elaludtak, ezért a tanítók visszatérő követelése volt az „esti tanítás megszüntetése”.

Az előbbi kizárólag a tanoncot alkalmazó iparos vagy kereskedő (munkáltató) feladatává vált, amire az iskolának érdemleges befolyása, hatásköre alig volt. A megyei népoktatás állapotát elemző tanfelügyelői jelentés először az 1883/84. évi kimutatásban szerepelteti az ipariskolát.

A tanterv jellegzetesen a kisipar érdekeit tükrözte. Általános volt a panasz, hogy a tanonciskolák nem adnak kellő gyakorlati nevelést. Ez érthető is, hisz az iskolák nem rendelkeztek szakképzett tanítókkal. Gondot jelentett az is, hogy az összes tanoncot egy kalap alá vette, nem voltak tekintettel arra, hogy milyen szakmára készülnek. A tanonciskola tanterve tartalmazta a heti óraszámokat és a tantárgyakat. Az alábbi tantárgyakat tanították: olvasás és hozzá fűzött reálokztatás, rajz, üzleti fogalmazás, ipari számvitel és könyvvitel.

Hosszú időn keresztül a munkaadók gyakran lenézték és fölöslegesnek tartották az iskolát. Elterjedt az alábbi szállóigévé váló gondolat: „Dolgozni tanulj meg, az iskola nem fontos!” Sokszor csak a büntetés elkerülése miatt küldték az iparostanoncokat iskolába. Ez az érdektelenség részben az oka a tanonciskolák óriási lemorzsolódásának. A lemorzsolódás arányszáma országosan 20%-os volt, 1911–15 között néha elérte a 30%-ot is.

A tanonciskolások száma 1884 és 1889 között 49-ről 215-re növekedett. Az 1896. évi tanoncstatisztikai felvétel alapján már minden olyan községben megszervezték az iskolát, ahol a tanoncok létszáma elérte az iskola szervezéséhez szükséges 50 főt. Az iskolák szervezése a századforduló körül lényegében befejeződött.²⁰

Az 1887. november 10-én tartott ülésen a tanfelügyelő azt jelentette, hogy az „iparos tanoncz iskolák növendékei Nyíregyházán, Kisvárdán, Nagykállóban, Nyírbátorban és Nyírbaktán szép számmal iratkoztak be, s tőlük telhetően elég pontosan járnak az előadásokra”.²¹

Az iskolák fenntartásának költségei községi támogatás, ipardíjak, büntetéspénzek, beíratási díjak, államsegélyek és adományokból tevődtek össze.

1889-ben Szabolcs megye területén már 5 iparostanonc- és egy alsófokú kereskedelmi iskola működött.

Kisvárdának az 1850 és 1900-as évek között még csak néhány tucat főfoglalkozású iparosa és kb. 5–6 üzlettel rendelkező kereskedője volt. Az 1900. évi statisztikai adatok szerint a településen a lélekszám 8257, ebből kereső lakos 3318.

¹⁹ MNL Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár IV. B.404. 42. XIV. 67/1884.

²⁰ Győriványi, 1996b, 80–81.

²¹ MNL Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár IV.B.404, XIV.344/1890.

A keresők megoszlása:	
mezőgazdaságban:	620 fő (18,6%)
iparban:	1136 fő (34,2%)
kereskedelemben és a hiteléletben:	380 fő (11,4%)
közlekedésben:	104 fő (3,4%)
közalkalmazottak és a szabad pályán mozgó értelmiségiek (orvosok, ügyvédek, mérnökök):	237 fő (7,1%)

A számadatokból egyértelműen megállapítható, hogy a mezőgazdaságból élők aránya nem érte el a lakosság 1/5-ét sem, míg az iparból, kereskedeleből és a hiteléletből élők aránya megközelítette a lakosság felét.

Mindez az erőteljes kapitalizációt mutatja, melynek következtében Kisvárdá – a kedvező földrajzi fekvésének eredményeként is – Felső-Szabolcs gazdasági és közigazgatási központja lett.²²

Kisvárdá és vonzáskörzete kapitalista kori kereskedelmének, hitelének, iparának, sőt mezőgazdaságának fellendítésében is, körzetellátó egészségügyi és kulturális intézményei létrehozásában a zsidó lakosságnak meghatározó szerepe volt. A legpontosabb népesség-összeírásra már 1848-ban került sor. Ekkor a megyében 10 ezer körül volt a zsidók száma, és Kisvárdán éltek a legtöbben (161 családban 723 személy). A tevékenységük révén a település ipara és kereskedelme híressé lett. Megteremtették a város magas szintű bolti kereskedelmét, ahol szinte minden árucikk kapható volt, amit az országban be lehetett szerezni. Bár foglalkozásukat tekintve a Kisvárdán lakó zsidók többsége mesterember, de nem sokkal voltak kevesebben a kereskedelemmel foglalkozók sem.²³

Tekintettel arra, hogy a tanoncképzés szükségességét, létét, fejlődési ütemét minden időben az adott korszak ipara, kereskedelme, hitélete és mezőgazdasága határozza meg, Kisvárdán az előzőekben elemzett két tényezőnek – a város gyors kapitalizálódásának és zsidó lakosság jelentős létszámának – fejlesztő hatása volt a szakoktatás helyi feltételeinek folyamatos bővítésére.²⁴ A királyi tanfelügyelő jegyzékében olvasható, hogy 1884. február 14-én az iskoláztatás milyen helyzetben volt: „Kisvárdán az ipariskola felállítására nézve a szükséges intézkedést megtettem, s az már a jövő iskolai évben, szeptember hóban múlhatatlanul megnyitattik.”²⁵ Kisvárdán tehát az elsők között, 1885-ben alakult meg a tanoncok képzését szolgáló iskola. Az első tanévben 173 fő tanult, ebből 64 tanonc, 109 iparossegéd.²⁶ A kerületi királyi tanfelügyelő jelen volt a megnyitásán.²⁷ A kisvárdai tanonciskola típusát tekintve községi iskola, a

²² FEHÉRVÁRI BÉLA (szerk.): Kisvárdá, 90. Tanulmányok Kisvárdáról. Kisvárdá, 1991, Városi Önkormányzat, 46. [FEHÉRVÁRI, 1991]

²³ GÁBOR ANNA: A zsidók betelepődése Szabolcs-Szatmár vármegyébe. Szabolcs-Szatmár Szemle, 1991. sz. 32–50.

²⁴ I. m., 47.

²⁵ MNL Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár IV. B. 404, XIV.286/1885 akta, 816.sz. irat

²⁶ PÉTER, 1983, 11.

²⁷ Nyírvidék Lapja, 1885. 27. sz. 2.

nevelői tanítói képesítéssel rendelkeztek. Összesen három tanítót foglalkoztattak csak óraadóként, és három tantermet béreltek az elemi iskolától. A megyében még három alsófokú iparosiskola működött: Nyíregyházán, Mándokon és Nyírbátorban.

Az államsegélyek rendszeresen kiegészítették a fenntartási összegeket. Az 1888/89-es tanévre a Vallás és Közoktatásügyi Miniszter a kisvárdai iparosiskola fenntartására 250 frt. állami segélyt adott.²⁸ A kereskedelemügyi miniszter 1900-ban 600 korona államsegélyt utalványozott a tanonciskola részére.²⁹

A beíratási díjak egy tanévre vonatkoztak, ezek tartalmazták a tanítás során szükséges eszközök anyagi fedezetét is. 1894/95-ös tanévben 1 frt. 60 fill., 1900/1901-ben pedig 3 frt. 20 fill. volt a beíratási díj.

1897-ben a községi és városi hozzájárulásokról a Kisvárdai Lapok 4. száma tájékoztat: „A helybeli iparosiskola 1885 óta áll fenn. Ez idő alatt segélyképpen a várostól 1550 frt.-ot, ipartársulattól 790 frt.-ot, a megyétől 2730 frt.-ot, az államtól 1440 frt.-ot élvezett. Tandíjakból befolyt 1676 frt. 60 kr, ipardíjakból és büntetéspénzekből 639 frt. 27 kr.”

Ipardíjak és büntetések: Velkey Pál a közigazgatási bizottság ülésén 1888. április 11-én előadja, „hogy ipardíjak és büntetéspénzből a kisvárdai ipartanoncz iskola számára 180, a nyíregyházira 430, a nagykállóira 140, a nyírbátorira 180 forintot engedélyezett.”³⁰

Adományok: „A kisvárdai Kölcsönössegélyező Egyletek igazgatósága az iparostanoncz-iskola részére 51 kor. 80 fillért volt kegyes adományozni. Fogadja a nevezett intézet igazgatósága a szegény iparosinasok nevében ez úton is kifejezett hálás köszönetemet Kisvárdán, 1904. január 28-án. Bacskay István igazgató.”³¹

Az iskoláztatás, tankötelezettség teljesítése súlyos gondokat okozott. Nem mindegyik iparos örült annak, hogy tanulóját el kell engednie az iskolába, hiszen a munkákészre szükség volt. A beírások minden tanév szeptember 1-jén kezdődtek meg. Erről az időpontról és a beíratási díj összegéről is minden tanév elején felhívást intézett az igazgató a lakossághoz és a mesterekhez. Hangsúlyozottan kérte az érdekelteket a pontos beírássra, hiszen ez a feltétele a pontos iskolakezdésnek. Ennek ellenére több éven keresztül előfordult, hogy nem tudták megkezdeni a tanévet a meghatározott időben. Az előkészítő osztályokban szinte folyamatos volt a beiratkozás, melynek az lett a következménye, hogy nem tudták első félévben osztályozni a tanoncot. Az igazgató több alkalommal figyelmeztet: „az 1884. évi XVII. tc. 157. § értelmében 40–100 koronáig terjedő pénzbírsággal fogja az I. fokú iparhatóság által kötelességeik teljesítésére serkenteni.”³²

1895-ben már három tanító: Alby István, Kalas János és Bacskay István – egyben igazgató is – oktatta a szükséges tárgyakat, majd még egy pedagógussal bővült a létszám. Az igazgató 1897. július 7-én kelt jelentéséből tájékozódhatunk az iskola

²⁸ Kisvárdai Lapok, 1889. 15. sz. 2.

²⁹ Kisvárdai Lapok, 1900. 30. sz. 3.

³⁰ Kisvárdai Lapok, 1888. 16. sz. 2.

³¹ Kisvárdai Lapok, 1900. 45. sz. 2.

³² Kisvárdai Lapok, 1901. 35. sz. 2.

helyzetéről: „A szórványosan jelentkező beíratás³³ miatt az előadás csak szept. 20-án kezdődött meg, melyet a tanoncoknak valós sorozása és a reájuk vonatkozó *Rendtartási Szabályzat*nak felolvasása előzött meg.

Nagy hátrányára van a rendes tanításnak, hogy a beíratásra kitűzött időben a tanoncok alig egyharmad része iratkozott be s rendszeren az elsőfoku iparhatóság támogatását is igénybe kell venni, mely eljárás miatt azután csak zugolódás és az igazgatóságot érő méltatlan panaszkodás hallatszik. Ezen abnormális állapot végleges megszüntetésére nézve igen kívánatos, hogy a felügyelő bizottság a beíratkozás módzatait eleve megállapítván, az a körül ismételt előforduló mulasztásokat teljes szigorral igyekezzék elhárítani.

...A tanulók iskolába járása ellen nagyobb panasz nem emelhető....

Az évi fentartás eredményét tekintve a mérleg apadást mutat. Eddigél az állam pótolta az évi budgetben kitüntetett hiányzó összeget; azonban ez évben az állam a költségvetésnek csak azon fedezetlen részét volt hajlandó pótolni, mely az egyenes adók után iparoktatás céljaira megszabott 2 százalékos pótdó kivetésével sem telik ki. Ily körülmények közé jutva, kellemetlenül lepte meg a fentartó község képviselő-testületét az ipariskolai országos főigazgató véleménye alapján hozott miniszteri elutasító határozata a kért segélyre nézve, annyival is inkább, mivel a hiányzó közeli 600 frtnak fedezésére a községnek egyéb jövedelmi forrás nem áll rendelkezésére, mint pótdó kivetés. Végre a segély iránti kérelem – újabb indokok támogatásával – magas minisztériumhoz ismételt fölterjesztve eredménye az lett, hogy a kir. tanfelügyelő úr jobban fölísmervén helyzetünk nyomasztó voltát, jó akaratú támogatásával ipariskolánk javára 400 frt államsegélyt volt szives kieszközölni. Azonban ez összeg sem elegendő a többi jövedelmi források hozzáadásával a kiadások fedezésére, mert az évi számadás nagyobb összegű hiánylatot mutat.

Kisvárdai vagyonnélküli község, kulturális célokra erejét felülmúló közeli 2000 frtot áldoz évenként pótdójából, éppen azért feltűnő és visszatetsző, hogy ide többnyire a vidékről bekerült iparos tanoncok iskoláztatására a lakosságot már fizetett 5 százalékos iskolai adó mellett még újabb 2 százalékos adó kivetésével terheljük...

A tanulók létszámát illetőleg a statisztikai adatok a következők: Az egész év folyamán beíratkozott összesen 230 tanuló, ezek közül időközben eltávozott 15, meghalt 1, felszabadult 8, maradt tehát az év végén 206, kik négy tanteremben 4 tanító vezetése mellett nyertek elhelyezést.

Az évváró vizsgák június 18-án és 19-én tartattak meg, a munkakiállítás pedig 20-án reggel 9 órakor volt, melyben részt vett 42 tanuló. A kiállított egyes tárgyak iparágak szerint így oszlottak meg: bőripar 8 drb, vasipar 11 drb, szabóipar 11 drb, bádogos ipar 2 drb, fényező ipar 2 drb, órás 1, sütő 1, nyomdász 2, kárpitós 1 és különféle disztárgyak 3 drb.³⁴

Az 1889/90. tanévre vonatkozó adatok: beíratkozott 149 tanuló, évközben felszabadult 11, eltávozott 18, maradt az év végén 120 tanuló. „Vallás szerinti megoszlás róm.

³³ A beíratási díj 1 frt. 60 kr. volt.

³⁴ BACSKAY ISTVÁN: Jelentés az ipariskolánk 1896/7. tanévi állapotáról. Kisvárdai Lapok, 1897. 28. sz. 2.

kth.: 29, gr. kath.: 6, hely. hitv.: 36, mőz. vall.: 49. Korszerinti megoszlás: a tanulók túlnyomórészt 16 éven aluli, de van közöttük 20 éven felüli is.”³⁵

A tanári kar összetétele vonatkozó adatokat nem sikerült széleskörűen felkutatni. A tanítókat az iskola felügyelő bizottsága pályáztatta és bírálta el dr. Vadász Lipót elnökletével. 1906-ban 5 tanítói állásra írtak ki pályázatot. Három évre választották őket. Az éves fizetés összege 300 korona. A vasárnaponként tartandó három óra rajz, ill. könyvelés tanításáért négy tanító évenként külön 100, a szakrajzot tanító pedig évi 200 korona fizetést kap még. A pályázatot az iskola felügyelőbizottságához kellett benyújtani.³⁶ 1907-től az iskola igazgatói feladatát Weiss-haus Ignác látta el. Tanítói állást kapott Rédl Ferenc iskolai tanító.³⁷ 1911-ben változás történt az igazgató személyében: Vargha Jánost bízták meg a feladatok elvégzésével.

A tanévek értékelése rendszeresen a nyilvánosság előtt történt. A *Kisvárdai Lapok* évente tájékoztatást adott a település lakosságának az eredményekről és a hiányosságokról. Az 1895. június 13., 14. és 15-én megtartott gyakorlati vizsgákról a következő jelentést adta az iskola igazgatója: „vizsgák alkalmából az iparos-tanonczok munkáiból kiállítás lett rendezve... fém-ipar: 16 fő, bőr-ipar: 11 fő, szövet-ipar: 16 fő, famunka: 5 fő, nyomdamunka: 5 fő, különfélék: 7 fő.”³⁸

Néhány gondolatot kell szólni a felügyeleti tevékenység ellátásáról, a község, az iparhatóság és a királyi tanfelügyelők szerepéről. A rendelkezésre álló dokumentumokból megállapítható, hogy 1890 márciusában dr. Bernáth István miniszteri biztos meglátogatta az iskolát. Elismerését fejezte ki a tanítókar működése iránt. Ez év március 6-án elnöklété alatt megtartott iparhatósági gyűlésen megalakították az ipariskolai bizottságot, melynek hat rendes tagja mellett elnöke: Fodor Károly, jegyzője: Kalas János, pénztárosa: Márton Ferenc lett.

1903 márciusában Szücs Izsó az iskola felügyeletével megbízott miniszteri szakfelügyelő látogatásakor felvetődött, hogy az adott lehetőségek mellett miképp lehet nagyobb tudású tanoncokat képezni. „E nagy holderejű kérdésnek megoldása a törvényhozás további intézkedésig, igazgató véleménye szerint csak úgy lehetséges, ha az ipartestületek megállapodnak arra nézve, hogy az ipartörvényben világosan megszabott követelmények, hogy t.i. csak oly ifjak vehetők föl inasnak, kik legalább is jól tudnak olvasni, írni, és számolni tudnak a tanonczszerződés megkötésénél.”³⁹

Kisvárdán új periódust jelentett a tanoncképzés történetében az 1909-ben létesített Kisvárdai Községi Iparos- és Kereskedő Tanonciskola megalapítása. Az iskola fenntartója Kisvárdai község közönsége lett. Ettől az évtől kezdve 1938-ig az iskola általános tanonciskola lett, ekkor szervezték át szakirányúvá. Az 1893 júliusában megalakult a helybeli ipartestület fontos szerepet tölt be az iskola életében, a vizsgák megszervezésében. A záróvizsgákat mindig a nyilvánosság előtt tartották meg, az ezt követő munkakiállításokra minden érdeklődőt meghívtak.

³⁵ Kisvárdai Lapok, 1890. 29. sz. 2.

³⁶ Kisvárdai Lapok, 1906. 6. sz. 2.

³⁷ Kisvárdai Lapok, 1907. 28. sz. 3.

³⁸ Kisvárdai Lapok, 1895. 24. sz. 2.

³⁹ Kisvárdai Lapok, 1903. 16. sz. 3.

A tanárok nagy hangsúlyt fektettek a hazafias nevelésre, mert a tanoncok az életben a legtöbb kísértésnek vannak kitéve a „hazátlan nemzetköziség hamis prófétái részéről”. Ezért szükségesnek tartották öntudatos és tettekre kész polgárrá nevelésüket. Különös gondossággal igyekeztek ébren tartani az 1848. március 15-i eszméket és a Kossuth-kultuszt, mivel „az iparosság őrzi a leghívebben, az ő lelkükben él és virágzik a leginkább a Kossuth-eszme”. Az 1848-as forradalom 50. évfordulóját is megünnepelték, melyen ének, hazafias költemények és az igazgató alkalmi beszéde hangzottak el.⁴⁰

Szakoktatás 1922-ig

A tanonciskolákat látogató tanulók száma az I. világháborút megelőző 20 év alatt körülbelül megtízszereződött. Az 1900-as évek első két évtizede kevés újdonságot hozott a megyei tanoncoképzésben. Ezt a korszakot nyugodtan nevezhetjük a stagnálás időszakának. Az 1918. évi polgári demokratikus forradalom sem hozott jelentős fordulatot a tanoncifjúság helyzetében.

1918–19-ben módosult az iskola elnevezése: Kisvárdai Államilag Segélyezett Iparos-Kereskedelmi Tanonciskola. Az igazgató ekkor Vargha János volt.

1922. évi új ipartörvény hatása a szakoktatásra

Az új törvény a szakosítás kérdésében intézkedett. A XII. törvénycikk 112. § kimondta, ha valamely községben az ugyanabban az iparcsoportban foglalkoztatott tanoncok száma eléri a 40-et, ezek részére a tanonciskolában külön szakirányú oktatást kell nyújtani. A szakirányú oktatás megszervezésével 1924-ben kezdett foglalkozni a vállás- és közoktatásügyi miniszter az ebben az évben kiadott *Az iparos tanonciskolák Szervezete és Tantervi Utasítása* alapján. Az oktatás irányát tekintve az ipari tanonciskoláknak több fajtáját különböztették meg.

A kereskedő tanonciskolák szervezete, tanterve is elkészült az 1922-es törvény alapján, mely szerint minden község, amelyben a kereskedőtanoncok létszáma elérte a 40-et, külön kereskedő tanonciskolát, ha pedig a kereskedőtanoncok létszáma nem érte el a 40-et, de a 25-öt meghaladta, kereskedő tanonc tanfolyamot köteles volt felállítani és fenntartani. Ha a kereskedőtanoncok létszáma 25-nél kevesebb volt, a községben fennálló iparostanonc iskolában vagy tanfolyamon, illetve ezek hiányában a népoktatási intézményekkel kapcsolatos továbbképzési iskolában kellett eleget tenni iskolalátogatási kötelezettségüknek. Az 1922-es törvénynek a szakirányúsításon túl fontos intézkedése volt a leánytanonc-iskolák felállításának elrendelése. Ekkor már a koedukációt kezdték elfogadni, mégis több helyen üdvösebbnek tartották a különválasztást.

Az iparos tanonc iskolák szervezete és tantervi utasítása alapján az iskolák általában 4 felmenő osztályra tagozódtak, szükség esetén előkészítő osztállyal.

⁴⁰ Kisvárdai Lapok, 1898. 25. sz. 2.

Kisvárdában az 1920 után alapított üzemek részben még továbbra is mezőgazdasági termékeket dolgoztak fel, részben pedig a trianoni új országhatárok miatt nélkülözhetetlen termékeket állítottak elő. Az 1921-ben létrejött Vulkán Vasöntöde a tanonc-képzés egyik fontos gyakorlati színhelyévé vált. Az első években vaskályhát és asztali tűzhelyeket gyártottak. A tulajdonosok rövid időre petróleumgyárat, fűrésztelepet és a homoktéglagyárat is működtettek. Ezek a „gyárak” azonban nagyon kevés munkást foglalkoztattak. A Vulkánban békeidőben 20–30 dolgozó volt, csak amikor hadianyaggyár lett, akkor ugrott fel 120–150 főre a létszám. A Vulkánban 1940-ben a háborúba bevonuló dolgozók pótlására 24 tanoncot vettek fel. A körülmények a munkahelyen rendkívül egészségtelenek voltak. A munkások naponta 12–16 órát dolgoztak. A felnőttek napi keresete soha nem haladta meg a 2 pengőt, a tanoncok pedig 80 fillérért dolgoztak. A munkások öltözete sem volt kielégítő. A szociális körülmények siralmasak voltak. 1938-ig például a műhelyben mécses szolgáltatva a világosságot. Az első szociálpolitikai intézkedésekre csak 1942-ben került sor.⁴¹ A másik üzemben a szeszfinomítóban 40–50 fizikai munkás dolgozott, szervezettebb üzem képét mutatta. Változatlanul megmaradt a kisipar túlsúlya. A kisiparosok igényelték elsősorban a tanoncok képzését az iparos és kereskedő iskolától. Az 1930-as években a kisiparban dolgozók száma – mester, segéd és tanuló együtt – 1300 és 1500 között ingadozott. Az 1922-es ipartörvény szellemében Kisvárdán általános irányú iparos tanonciskola működött, és ennek keretében történt a kereskedő tanoncok szakoktatása is. A zsidó lakosságnak a helyi kisiparban és kereskedelembe betöltött szerepe meghatározó volt.

A törvény nem rögzítette pontosan a tanulóviszony idejét, hanem csak az alsó és felső határát szabályozta egy-égy év közötti időtartamban. Az időtartam az iskolai előképzettségtől, valamint a szülő és a mester megállapodásától függött.

1924-ben rekord létszámú tanuló iratkozott be a kisvárdai iparos-kereskedelmi tanonciskolába. A 384 főből 296 szerzett szakmai képesítést: cipész 88, szabó 48, géplakatos 42, kereskedő 42, csizmadia 32, asztalos 27, kerékgyártó 16, kovács 13, borbély és fodrász 12, szobafestő 5, rézműves 4, egyéb szakmák 17.

Az előkészítő osztályba 59 tanuló iratkozott be, 20-an (34%) lemorzsolódtak, ez az országos átlagtól magasabb. Az oktatott tantárgyak: hit- és erkölcsstan, magyar nyelv és üzleti levelezés, számtan, mértan, írásos- és rajzmunkák külalakja. Az osztályfőnökök Tényi Gyula és Bartha Károly voltak.

A vizsgáztatás az 1922-es XII. törvénycikk 119. §-a szerint megalakított felügyelőbizottság előtt történt, úgy, hogy a munkáltató jelentette a Szolgabírói Hivatalnak mint elsőfokú iparhatóságnak a tanulóidő leteltét. Az iskola a bizonyítványt kiállította. A gyakorlati vizsga a felügyeleti bizottsági tagok jelenlétében, kijelölt műhelyben történt. A jelölt a munkát elvégezte, amiről a vizsgáztató felügyelő, a bizottsági tagok írásos nyilatkozatot adtak. Mivel a tanonciskolában nagyon sok szakmában folyt a képzés, ez megnehezítette a tanítók munkáját. Az oktatás színvonala ilyen körülmé-

⁴¹ A kisvárdai vasöntöde (1921–1981) gyár- és gyártmányismertetője. Kisvárdá, 1984, 65–66.

nyek között eleve nem lehetett magas, s erről elsősorban nem a tanítók tehetek.⁴²

A tárgyi feltételek minimálisak voltak, a tanonciskola nem rendelkezett önálló épülettel, a jelenlegi Szent László utcában lévő Somogyi Rezső Általános Iskolában tanultak a diákok (korábban 2. sz. iskola). A minisztériumi rendeletek sem követelték meg a megfelelő előképzettséget: például olyan kivételeket is engedélyeztek, melynek alapján esetleg analfabéta is szerződteshető volt. Az elméleti tantárgyak oktatása mellett az ipariskola tanítói természetesen gondot fordítottak a tanoncok erkölcsi, ideológiai nevelésére is.

Az 1927/28-as tanévben már újra Kisvárdai Iparostanonciskola lett az iskola hivatalos neve.

A tankötelezettség (6–15 év) teljesítésének fontos helyszíne volt az iparosiskola, az ellenőrzését a községi előljáróság tartotta nyilván. Ennek gyakorlati megvalósítását látta el az *Egyéni lap*, mely tartalmazta a személyes adatokat. Az iskola igazgatójának vagy tanítójának aláírással kellett igazolni a beiratkozás időpontját.

1936. évi VII. tc. hatása

Az iparostanonc-oktatásban 1936-ban új szakasz következett be, amikor a VII. törvénycikk kimondta: a tanonciskolai oktatás eredményessége érdekében az illetékes miniszter a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel együtt szabályozza, hogy az év melyik szakában lehet szerződést kötni és segédvizsgát tenni. Ugyancsak ez a törvénycikk rendelkezett arról, hogy tanoncként csak az alkalmazható, aki legalább az elemi népiskola 6. osztályát eredményesen elvégezte, továbbá, hogy a tanoncoknak évenként legfeljebb két részletben 14 nap szabadságot kell adni. Országosan, Kisvárdán is elsősorban a kisipar foglalkoztatta a tanoncokat, a gyáripar aránya lényegesen kisebb volt: pl. 1940-ben országosan a kisipari tanoncok száma 77428, a gyáriparban foglalkoztatott tanoncké 13039 volt. A kisiparosokat ebben nem nemzetgazdasági vagy művelődéspolitikai szempont, hanem az önérdék vezette, a tanulóknak ugyanis az olcsó munkaerőt látták, alkalmazásukkal igyekeztek a gyáriparral szemben versenyképességüket fenntartani.

Az iparostanoncok heti 9 órában elméleti oktatásban részesültek. A tananyag tantárgyakra való felosztása differenciáltabb volt, mint korábban, és jobban szolgálta a szakmai oktatást. A gyakorlati képzést a kisiparosok műhelyében, a mesterműhelyekben kapták meg.⁴³

Kisvárdán az iskola alakulásától 1938-ig mint általános irányú iparostanonc iskola működött, ettől kezdve szakirányúvá fejlesztették. Ekkor lett az intézmény új neve: Kisvárdai Szakirányú Iparos Tanonciskola.

Ennek a tanévnek a fontosabb adatait az alábbiak szerint elemzem:

Az 1937–38-as naplók adatai szerint már leány- és fiútagozaton egyaránt folyt a képzés, tehát az iskola koedukálttá vált. A lányosztályba beiratkozott 66 fő közül a

⁴² PÉTER, 1983, 19.

⁴³ PÉTER, 1983, 19.

következő leányszakmákban folyt oktatás: női szabó 38 fő, kalapkészítő 6 fő, női fodrász 8 fő, cukrász 1 fő, kereskedő 12 fő, nyomdász 1 fő. A lemorzsolódás 7 fő (11%). Vallás szerinti megoszlásuk: református 10 fő (15%), római katolikus 19 fő (29%), görögkatolikus 4 fő (6%), izraelita 33 fő (50%). Az osztályfőnök: Berecz Emma volt.

A fiútagozatra beiratkozott 312 fő. Előkészítő osztály nem volt. A lemorzsolódás 80 fő (26%). Ez nagyon magas, minden negyedik tanuló kimaradt.

Szakma szerinti megoszlás: cipész 57 fő, szabó 68 fő, géplakatos 13 fő, kereskedő 31 fő, csizmadia 7 fő, asztalos 13 fő, kovács 10 fő, borbély és fodrász 23 fő, szobafestő 6 fő, rézműves 4 fő, pék 9 fő, hentes 15 fő, cukrász 8 fő, egyéb szakmák pl. kalapos, pincér, kerékgyártó, 1–2 fővel. Az osztályfőnöki feladatot dr. Maczkó Sándor, Korsinszky Mihály, Glatz László és Vértesi Géza látták el. Több tanár párhuzamosan a gimnáziumban és az elemi iskolában is tanított.

A gyakorlati képzés, gyakorlati oktatás független volt az iskolától. A tanonciskolának semmiféle beleszólása, irányító szerepe vagy ellenőrzési joga nem volt. A tanoncok érdekképviselőt az Ipartestület gyakorolta. 1927-ig a vezetői feladatot Kisvárdán Bencs Mihály látta el, majd ettől kezdve Rozipál János lett az Ipartestület elnöke. 1920 óta ő már egyébként is irányító szerepet vitt a testület életében. „vezetésre predesztinált egyéniség, az iparosság jól választott, mikor vezetőjévé emelte”. Elnöksége alatt erősödött meg az Ipartestület.⁴⁴ A tanonc felszabadulása csak akkor történhetett meg, ha az iskola igazolta, hogy az elért osztályzata alapján a felszabadulásának iskolai szempontból nincs akadály. A mester- és szakvizsgák lebonyolításában az iparkamárának volt hatásköre. Ilyen szervezet minden járásban volt.⁴⁵

A tanonciskolák többségének – köztük a kisvárdainak – nem volt önálló tanári kara, de gyakran még önálló igazgatója sem. A tanárok általában „másodállásban” oktattak, és a legváltozatosabb előképzettséggel rendelkeztek: voltak köztük gimnáziumi, kereskedelmi, tanítóképző-intézeti, polgáriskolai tanárok, felső-ipariskolát végzettek és iparosok. A tanítás során igen nagy gondot jelentett a tankönyvhiány.

Mátyás István igazgató nevét külön meg kell említeni, mert az ő idején folyt a legértékesebb szakmai képzés a tanonciskolában, s működése átvezet a II. világháborús eseményekre.

Tekintettel a háborús viszonyokra a Vulkan Vasöntöde 1940 tavaszán – 2–3 évre – 24 tanulóval kötött tanoncszerződést géplakatos és vasöntő szakmai képzésre. A háború jelentősen visszavette Kisvárdá nagyközség fejlődését is. Már korábban – 1930 és 1940 között is – csökkent a vállalkozói kedv. Akinek tőkéje volt, inkább menteni, mint kamatoztatni akarta. Jelentősen csökkent a település lakossága is: 1940-ben 14 782, a világháború után 1950-ben már csak 13 055 főt tartottak nyilván.⁴⁶

A statisztikai adatokból nehezen olvasható ki, de Kisvárdának mintegy 4000 zsidó lakosa lett az emberirtó fasizmus áldozata. Ez óriási veszteség volt a nagyközség számára, mert ők jelentették az igazi progressziót a település gazdasági életében, az

⁴⁴ NÉZŐ ISTVÁN: Élet-rajzok. Kisvárdai történelmi mozaik. XIX. század közepétől a közelmúltig. Kisvárdá – [Nyíregyháza], 2016. Örökségünk, 66.

⁴⁵ DIENES, 1939, 312.

⁴⁶ FEHÉRVÁRI, 1991, 54.

iparban és a kereskedelemben egyaránt. Valamennyien magyarnak vallották magukat, többségük egy évszázada, vagy még annál is régebb idő óta Kisvárdán élő családok leszármazottja, a nagyközség kapitalista fellendítésében résztvevő családok gyermekei voltak. Mindezek az események hatottak az iskoláztatásra is, a település kisipara, kereskedelme szinte elvesztette bázisát. A háború utolsó éveiben a tanulók létszáma már csökkent, gyakoribbak lettek a hiányzások.

Az előkészítő osztályok létszáma erőteljesen megnőtt, az 1930-as évektől csökkent, 1936-tól pedig nem lehetett indítani előkészítő osztályt. Ugyanis 1936 évi VII. törvény kimondja, hogy tanoncnak csak az alkalmazható, aki az elemi népiskola hat osztályát elvégezte. Az iskola összlétszámában az a trend fedezhető fel, hogy 1922 után folyamatosan emelkedett a létszám. A lemorzsolódás nagyon magasnak ítéhető. Az iskolai átlag az országoshoz hasonlítható, 20% körüli. A kimagasló évek, ahol már a 30%-ot is elérték, sőt meghaladták: az 1927/28-as tanév, 1928/29-es tanév és 1933/34-es tanév.

A vallás szerinti összetételnél a megyére jellemzően a református vallású tanulók voltak a legnagyobb számban. A izraeliták számát, ha összehasonlítjuk a római katolikusokéval, azt tapasztaljuk, hogy 1925-től 1931-ig nagyobb. A harmincas évek végén még a reformátusokét is megközelítette. Érdekes, hogy az 1937/38-as tanévben a lányosztályban ez az arány az összlétszám 50%-a volt.

Ha az iskolatípus feladatát abból a szempontból kell vizsgálni, hogy mennyire tudta teljesíteni a „munkaerőpiac” igényeit, elmondható, hogy csak abban a szakmában tartottak inast, melyben a további munkalehetőségek biztosítottak látszottak. Ennek az lett a következménye, hogy a képzés csak szűk területi igények kielégítésére volt alkalmas. Az ún. vasas szakmáknak meghatározó szerepük volt a képzésen belül. A gyáripar viszonylag kevés létszámot volt képes igényelni. Ez is nagymértékben a terület gazdasági fejlettségének, illetve fejletlenségének a függvénye volt.

Utószó

A dolgozat végére érve megállapítható, hogy a magyar szakképzés hihetetlenül gazdag és változatos történettel bír. Az ezeréves magyar iskola történetének egyik érdekes fejezetét alkotja, amelyet sokáig elhanyagoltak a történészek, a neveléstörténettel foglalkozók.

A megírást nehezítette, hogy egyes korszakokhoz bőséges és részletes volt a forrásanyag, más időszakoknál viszont tényanyaghiánnyal küszködtem. Kevés anyagot találtam az 1910–1920-as évekről Kisvárdán, valamint a megyei adatoknál hiányos volt az 1930-tól 1945-ig terjedő időszak. Így nagyon nehéz volt az egyenletes színvonalat biztosítani az egyes periódusok bemutatása során. Az elemzés során a politikai, társadalmi háttér feltárására viszonylag kevesebb figyelmet fordítottam, inkább a gazdasági élet és a szakmai képzés folyamatának nyomon követésére fókuszáltam.

Összességében elmondhatjuk, hogy a magyar ipar és így a szakképzés is fejlettségében elmarad a nyugat-európai országok többségétől. A magyar iparon és szakképzésen be-

lül különösen elmarad megyénk, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye ipara és szakképzése. A viszonylagos fejletlenség történelmi örökség, a felzárkózásban egyenetlenségekkel találkozhatunk.

Az idők során hazánk sokat fejlődött, igyekezett utolérni a nála fejlettebb országokat, de ez a dualizmus korában is csak részben sikerült, és később az I. világháború, Trianon, majd a II. világháború megakadályozta ezeket a törekvéseket, és a felzárkózás helyett ismét lemaradtunk a világ ipari centrumaitól.

Közismereti végzettségű pedagógusként számomra sok tanulsággal járt a szakképzés történetének feldolgozása, az iskola 60 éves történetének bemutatása, hiszen a kiskvárdai szakképzés jelentősen hozzájárult a város és a környékbeli szakemberek utánpótlásának biztosításához. A dolgozat írása közben kikristályosodott bennem az a nézet, hogy hazánk, szűkebb páttriánk, megyénk és Kiskvárda csak a minőségi szakoktatás megszervezésével, az ipar, a mezőgazdaság fejlesztésével, a vidéki turizmus meghonosításával, természeti és kulturális értékeink kiaknázásával tud fejlődni. Ez nemcsak a mi generációnk feladata, hanem gyermekeink és unokáink generációjáé is.

PERJÉS ISTVÁN

A felejtés gondja*

A pedagógiai értelemadás áthagyományozódása

„Az időnek iránya van, még hozzá kitüntetett iránya – melyet a társadalmi létben fejlődésnek vagy éppen történelemnek nevezünk. A történelmet az különbözteti meg a történettől (mítosztól), hogy nem visszaterő köröket rajzol, hogy sohasem ismételi, hogy az egyszerivel határozza meg az általánost, hogy azt, ami megtörtént, visszavonhatatlannak, s nemcsak egyszerinek, hanem egyszerismind egyedinek is tekinti.”²

Az idő irányai olykor az élet árnyaiba vesznek

Tanítónő nagynéném pályakezdő évében készített óravázlatgyűjteményét tartom a kezemben. 1942-t mutatott a naptár, amikor az Orsolyák gondos vagy legalábbis szakszerű kezei között katedrára érett tanítónőnk élete első iskolai tanéve egy kis falusi iskolában elkezdődött. Az alkalomhoz méltóan választott óravázlatos kiskönyvébe, vagy még pontosabban a sötét fedelű, vászonkötésbe bújtatott, piros-fekete vonalazású könyvecske első-belső oldalára gyöngybetűkkel írta fel minden kezdetek fohászatát: „Isten nevében!” Mi mást is írhatott volna? A mondat végére soha nem tett kérdőjelet. Még gondolatban sem, és még akkor sem, amikor ezt a mondatot már sem az ötvenes, sem a hatvanas, sem pedig a hetvenes években nem írhatta be többé egyetlen hivatalos tanmenetébe sem. Írni bár már nem írhatta, de gondolni, érezni, imába foglalni azért nem felejtette el, és még tréfából vagy rémületből sem kanyarított volna kérdőjelet tanítói életét és élete értelmét hirdető felkiáltása helyére. Hogyan is tehetett volna ilyen? Belőle ugyanis olyan tanítónőt faragtak az Orsolyák, akiben a hit, a remény és a szeretet hármasa már lekérezkedett a magasból, és még Pál apostol sem tartotta benne illetlennek, hogy pedagógiai céllá és móddá írja át levelei üzenetét. Különös volt élete hátralévő éveiben arra gondolnia, hogy számára az első tanév egyben az utolsó igazi

* Perjés István és Lajos Nóra dolgozata előadásként hangzott el 2022. október 14-én a *Hatvanéves a nyíregyházi tanárképzés* című tudományos konferencián, a Nyíregyházi Egyetemen.

² UNGVÁRI 2017, 70–71.

és őszinte tanéve is volt. Vajon mihez kezdett volna, ha már előre tudja a történet közepét s a várhatóan ismerős végét?

A felejtés emlékezete

A történelmi és a személyes idő „órái” ritkán mutatják ugyanazt az időt, így a hol irdatlanul vágatató, hol pedig csak vánszorgó történelmi időt az emberi sorstörténet legtöbbször csak azokban a pillanatokban keresztezi, amikor az ember léteseményeken túli döntésekre kényszerül. Az efféle egzisztenciális, sorsfakasztó döntési pontok ott és akkor keletkeznek, amikor a külső és belső idő eltolódásai az embert képtelenné teszik saját sorstörténete folytatására, a felejtéssel szinkronizált történelmi és a személyes emlékezeti idők összehangolására. Gyorsuló, dinamikus vagy éppen turbulens időkben a felejtés erős gondjaira kell bízunk magunkat; arra a pszichés képességünkre,³ amellyel sorsközösségekben kordában tarthatjuk a múlt események emlékezeti kiadását, a cselekvési tereket kereső figyelmünket pedig a percepció jelenlétére és a jövő intuitív vagy racionális megragadására fókuszálhatjuk.⁴ A diszkurzív gondolkodás tanulási emlékeire vagy a személyes benyomások érzelmi töltöttségű tapasztalataira alapozni az emlékezést nem csupán két tanulási stílusra utal, hanem az igazságkeresés lehetséges útjai közötti ontológiai választásra is. Amíg az előbbi az emlékké vált gondolat megőrzését hangsúlyozza, addig az utóbbi már felejtetni is akar minden olyan emléknymot, amit a személyes tapasztalat vagy a morális belátás nem erősített meg. Ez utóbbi tudásformálásban szerzett igazán ördögi gyakorlatot az intézményes pedagógia, kikerülhetetlen érvényességgel hivatkozva arra, hogy a társadalmi gyakorlat tudáskritériuma nem a tudományos igazság, hanem a múlt kollektív emlékeinek morális sztereotípiákkal való áthagyományozhatósága.⁵ Amint azt Heller Ágnes is megjegyzi: „Hogy az embert erkölcsi érzéke jó cselekedetekre vagy ítéletekre vezérli-e, ez nagymértékben annak a normának vagy koncepciónak a jellegétől függ, amelyet erkölcsi fejlődésének a legelején elfogad. (...) Másrészt, ha elfogadnánk azt a tézist, hogy csak azok az erkölcsi normák érvényesek, melyeket racionális érvekkel támasztották alá, akkor fel kellene adnunk mindennapi erkölcsi intuíciónkat. Az ördög ugyanis jól érvel, ám az erkölcsi érzékek gyakran nagyobb ellenállást tanúsítanak a rosszal szemben, mint az észérvek. Könnyebb a rosszat igazoló maximákat jókkal helyettesíteni, mint legyőzni a jó erkölcsi intuíciónkat és érzékeket”.⁶

³ Lásd ehhez a kognitív diszonzancia redukció jól ismert pszichológiai értelmezését.

⁴ Förster *A filozófia 25 éve* című könyvében amellet érvel, hogy a megértés lényege esztétikai tapasztalat. Azaz egy olyan magyarázat megértése, amely nem teszi lehetővé a magyarázat tapasztalati átélését, nem megfelelő korunk számára. Förster szerint a diszkurzív gondolkodás – azaz az esztétikai tapasztalattól független, nyelvilleg leírható megismerés – ideje lejárt, helyét az esztétikai tapasztalatot és megismerést egyesítő intuitív megértésnek kell átvennie.

⁵ „Ahhoz, hogy (...) megbízható következtetésekre jussunk, nincs szükség arra, hogy a sokféle és potenciálisan egymással ellentétes értékelési szempontot sorban lenyakazva önkényesen egyetlen túlélőt produkáljunk. Ez ugyanannyira igaz az igazságosságelméletre, mint a gyakorlati ész tudományainak bármely más területén” (Sen 2021, 44).

⁶ HELLER 2020, 92–125.

A felejtés gondja az, hogy a narratívákból, a dolgokat, másokat és önmagunkat megérett történetekből összeszöött, az életidőben, sőt azon is túlfutó történelmi társas emlékezetünk folytonosan vagy szekvenciálisan táguló univerzumából mit vagy kit felejtünk ki, kik vagy mik azok a horgonyzott tájékozódási pontok,⁷ amelyek már nem igazítanak el, tárgyiaságukban már nem léteznek, nem világítanak be más emlékeket és emlékezőket, amint őket sem lehet már a Nagy Megfejtések kulcskarikájára fűzni. Bruner tágabb megközelítésében a „narratívum nem órával vagy metronómmal szakaszolja az időt, hanem döntő fontosságú események feltárásával – legalább a kezdete, a közepe és a vége meghatározásával. Ez nem leegyszerűsíthetően jellemző a fogalom nyelvtani értelmére. Ahogy Ricoeur megjegyezte, a narratív idő az „emberi szempontból releváns idő”, ami onnan nyeri az értelmét, hogy az események milyen jelentést kapnak a főszereplő vagy elbeszélő szempontjából, vagyis mindkettőéből”.⁸ A felejtésre ítélt emlékek persze soha nem válnak köddé és párává, nem távoznak belőlünk, mint egy sóhaj – erről szó sincs, mert erre a kérdésre csak a bennünk táguló lét univerzuma válaszolhat. A létértelmező narratíváink ontológiai rendjéhez viszont csak nekünk van hozzáférésünk. Másként mondva: a saját léthorizontunkon csak mi nyithatunk olyan emlékezeti réseket, amelyeken még a sűrű szövésű történeteinken és átláthatunk, s mintegy mögéje nézhetünk az Én, a Te vagy Ő alakjában, parafrázisában szereplő önmagunknak. Rést, kellő türelemmel, keresni is lehet a vásznon, ám ennél gyakrabban akadunk el és bele az élet szegleteibe; egy mindent felülíró ideába, egy sorsfordító találkozásba vagy éppen saját kizárólagos múltunk műemlékeibe, ha másba nem, a ravennai mozaikokba.⁹ A réseken túli látványba viszont csakis akkor feledkezünk bele, ha az odaát megrázóan erős nagyításban árul el valami többet, valami mást egzisztenciális öntudatunkról, ha ez a nagyítás az élet egyik bekezdéséből főcímmé emel bennünket, vagy ha tetszik, az emlékünket az események horizontjáról a lényeg égboltjára varázsoljuk át. Mindez nem kérdőjelezi meg, hogy emberi mivoltunk lényegét a múlt előhívhatóságát biztosító emlékezetnek köszönhetjük. A kulturális emlékezet MI identitása¹⁰ és az azzal azonosuló ember sorsidentitása (legyen akár pozitív vagy negatív előjelű) az elmúlt időkben esett kulcsemények emlékezeti fényében érlelődik, az önmagát kereső ember viszont csak akkor fordul „termőbe”, azaz akkor lép át az öntudatos (és önértetes) döntéseket hozó, cselekvőképes életszakaszába, ha olyan szabadságélményekkel is telítődik, amelyekkel akár saját múlt-

⁷ A lehorgonyzás és a tárgyiasítás kifejezések szándékosan utalnak a szociális reprezentáció Moscovici által is használt kulcsfogalmaira.

⁸ BRUNER 2004, 123.

⁹ Utalás Szerb Antal: *Utazás holdvilág* című regényének arra a jelentére, amikor Mihály, az ifjú férj, rájön, hogy az élet teljessége mégsem osztható meg: „Néhány nappal később, egy este Ravennába értek. Mihály másnap reggel nagyon korán felkelt, felöltözött és elment. Egyedül akarta megnézni a híres bizantin mozaikokat, Ravenna legfőbb nevezetességeit, mert most már tudta, hogy sok dolga van, amit Erzsivel nem oszthat meg, és ez is azok közé tartozik.”

¹⁰ Assmann a kulturális (társadalmi) emlékezet szerkezetét vizsgálva jut el az identitáshoz, melyben megkülönbözteti az ÉN és a MI identitásait. Az ÉN identitásaihoz sorolja az egyéni (az én egyedisége, szignifikáns különbözősége) és a személyes (társadalmi szerepek, tulajdonságok, képességek) létezés vonatkozásait. A MI identitást a kollektív létezés tartalmait: a közösségi hovatartozás, a közös minták, szerepek és narratívák követése, elfogadása határozzák meg.

jának szorításából is engedni tud. Ezzel szemben a múltvezérelt, szabadságvesztett, rögeszmékkel hajtott életeket végül mindig hatalmába keríti a hatalom centripetális, önismétlő ereje, és így, a megszokásuralom erőterében már nemigen számíthatunk az identitás határait tágító, érvényességét mélyítő cselekvésekre. „Nem csekély hatalmat ad az embereknek a másik felett, ha megvan rá a tekintélye, hogy elveket diktáljon, kétségbevonhatatlan igazságokat tanítson, és mint mester, veleszületett elv gyanánt tüntesse fel tanítványa előtt azt, ami szándékát szolgálja.”¹¹

Az már más lapra tartozik, hogy az éppen aktuális történelemhez való viszonyunkban milyen ízléssel¹² keressük az asszimiláció/akkomodáció¹³ hozzáférési pontjait, milyen mértékben hatalmasodnak el bennünk a történelemből kihulló ember félelmei, és nem utolsó sorban: mennyire mosódnak el bennünk az önmagunkként ismert belső arcunk vonásai. Amíg a történelemmé gyorsult időre az emlékezet szelektív felejtéseivel válaszolunk, addig a történelmi tempóját veszítő, lassuló időhöz a mindennapi élet eseményláncolatai kötnek hozzá bennünket. A múlt lázában égő embert a felejtés gyakorlása, ha nem is kellőképpen, de még hatásosan ébreszti öntudatára azokban az időkben, amikor az emlékezést a szelekció, az emlékek át- vagy újraértelmezése, az élettörténet tanulságainak áthangolása jellemzi. Az emlékezeti tudás békés korszakaiban a felejtés radikális szelekciója helyett a megtudott világ eseményes idősorainak rendezésére, a megtanult világ értelmének megfejtésére, valamint a megértett világ részleteinek a személyes tudás elemeiből való újraalkotására is lehetőségünk van. Ezekben az irigylet tanulás ciklusokban nincs fölösleges tudás, nincs elhibázott felidézés, és legfőképpen nincsen ok a morális önérzetet mindig megtépző kognitív tisztogatásra. A múlt tehát így vagy úgy, de féken tartja a mindenre kész racionális embert,¹⁴ amennyiben az emlékezeti időt lelkiismereti, morális, érzelmi fényezéssel világitja be, és a „történelemben keveredett ember” döntési pontjai köré olyan emlékezeti krétaköröket rajzol fel,¹⁵ melyek rádiuszait a személyes identitás MI identitásba táguló és mélyülő élményeiből következtethetjük ki.

¹¹ LOCKE 1979, 87.

¹² A pedagógiai szempontból is értelmezhető ízlés egy olyanfajta emlékezeti beállítódás, amely hozzájárul a tanulási környezet hatásainak mentális, emocionális és fiziológiai mérlegeléséhez. Mivel az ízlés a viszonyaink, kapcsolódásaink, társas és természetes alkalmazkodásaink szándékaltalan és érdektelen minősítője, így a személyes ízlést döntéstámogató képességként is számon tarthatjuk. Az ízlés viszonyformáló jellegét egyrészt az alkalmazkodás (vagy annak torzult változata, a populista oportunizmus), másrészt a befolyásolás (vagy annak torzult változata, a sztereotíp manipuláció) határozza meg.

¹³ Piaget adaptációs elmélete szerint a környezetét és önmagát tanuló ember alapfeszültségét a magyarázza, hogy folyamatosan keresnie kell a környezethez való (szabad vagy kényszerű) idomulás (akkomodáció) és a környezet (szabad vagy kényszerű) megváltoztatása (asszimiláció) közötti egyensúlyt. Külső veszélyhelyzet esetében hajlamosabbak vagyunk az idomulásra (akkomodáció), míg a veszélyérzet múlásával bátrabban vállalkozunk a környezet átalakítására (asszimilálás). Attól tartok, hogy ez az elmélet is csak a tudományos könyvekben mutat jól, mert amint történelmi határhelyzetekben is alkalmazni szeretnénk, egykettőre kiderül, hogy ki vagyunk szolgáltatva az elme irracionális természetének is.

¹⁴ „Ha olyan helyi világban élünk, amelyben rögzült hiedelmek és sajátos gyakorlatok uralkodnak, az eredmény provincializmus lehet, amit az érintettek talán fel sem ismernek, és nem kérdőjeleznek meg (...) Platón és Arisztotelész is intellektuálisan igazodni igyekezett a gyermekgyilkosság bevett gyakorlatát, mivel nem ismertek más társadalmakat, amelyek nagyon is jól működtek enélkül az állítólag szükséges intézmény nélkül” Lásd SEN 2021, 194.

¹⁵ Utalás a krétakör próbájára, amiből az igazi anyának engednie kell.

Az emlékezésnek tudománya van, a felejtésnek viszont művészete. Az élet első felében az emlékezést a dolgokról, az emberekről és önmagunkról szóló tapasztalatokat és ismereteket tanulva gyakoroljuk be, iskoláink pedig (szébb időkben és jobb esetekben) lázas igyekezettel (és több-kevesebb sikerrel) arra emlékeztetnek, hogy mert vannak igazságok és vannak igaziak, ezért olyan igaz gondolati (emlék)műveket alkossunk mi is, amiket nem ropogtathat el a közepszerűség. S bár az igazságot mégiscsak iskolai szorgalommal keressük, módszeres alaposággal tárjuk fel, és a felfedezést az értelemdadás visszakereshető rendjében helyezzük el, de ezzel még nem végeztük el a dolgunkat, hiszen az élet eseményei így is, úgy is átnyúlnak az igazság felett, és azt rendszerekre, rituálékra, narratívákra bontják, nemegyszer keltve olyan érzést, hogy talán jobb lett volna nem is tudni erről vagy arról, mert hiszen mit is kezdhetnénk egy olyan igazsággal, amit (még vagy már) nem vagyunk képesek elviselni. Ekkor jön el a felejtés ideje. Gyakran már a gyerekkorban hozzálátunk a felejtés művészetéhez. Felejteni ugyanis nemcsak azért kell, hogy ne bénítson, ne kössön gúzsba a félelem, hanem azért is, hogy a mentális rendünkben továbbra is eligazodjunk, a disszonanciákat redukáljuk, és képesek legyünk szeretni még a szerethetlent is. Sokáig húzza így az ember, de végül eljön a túlcsoordulás pillanata, és alakot ölt bennünk a felismerés, hogy a tudásgyarapítás intézményes és személyes gyakorlata nem elég a túléléshez: az emlékezés tudása mellett meg kell tanulnunk felejteni is, lehámozni magunkról a rajtunk felejtett hitek és téveszmék mentalitásait, az emberi vagy természeti művekhez társított vonzások és taszítások érzelmileg torzított mentális erőtereit, és talán, ami a legfontosabb, ki kell szabadítanunk magunkat a ránk kövült (emlék)műveinkből is.

Az emlékezés és a felejtés pedagógiai áthagyományozásai

Vegyünk egy iskolai képet, egy olyan képzeletbeli táblát, amit hol teleírni, hol pedig letörölni kell. A két egymásnak feszülő mozdulat egyikében Locke tabula rasa-ra írni készülő kezét, a másik mozdulatban viszont Rousseau szívacsát¹⁶ vélhetjük felfedezni. Amíg az előbbi kétségtelen túlzással a társadalmi valóság logikusnak tűnő tételeit vésné be a fejekbe, addig az utóbbi azon igyekezne, szintúgy elnagyoltan, hogy ezeket a tételeket letörölje a mentális táblánkról. Egyrészt tehát: „Az érzékek először sajátlagos

¹⁶ „Mindazok, akik gyermeknevelésről beszélnek, ugyanazoknak az előítéleteknek és életelveknek a rabjai, mert helytelenül figyelik meg a dolgokat, és még helytelenebbül gondolkodnak. Az ifjúság eltévelyedése nem a vérmérséklet és nem is az érzékek jóvoltából kezdődik, hanem a közvélemény folytán. [...] És nem a természet rontja meg őket, hanem a példa.” (246) „A szíve még ugyanaz, de a nézetei megváltoztak. Érzelmei lassabban változnak, de végül is nézetei ezeket is megváltoztatják. Csak akkor lesz igazán romlott. Alig lépett be a társaságba, s már a második nevelést kapja ottan, amely teljesen ellenkezik az elsővel, s amelynek révén megtanulja lenézni azt, amit becsült, és becsüli azt, amit lenézett. Arra tanítják, hogy úgy tekintse szüleinek és nevelőinek tanítását, mint pedáns szószájságot, a kötelességeket pedig, amelyeket prédikálnak neki, mint gyermeteg erkölcsi oktatást, melyeket le kell nézni, mihelyt felnő az ember. Azt hiszi, becsületbeli kötelessége megváltoztatni magatartását. Vállalkozó szelleművé válik, vágyak nélkül, és nyeglévé álszégnyekezésből. Kigúnyolja a jó erkölcsöt, mielőtt megkedvelte volna a rosszat, és kérkedik a kicsapongásaival, pedig még nem is vált kicsapongóvá. [...] Van-e azonban olyan ember a világon, aki kevésbé utánzó természetű, mint Emil? Kicsoda használ kevésbé kötekedő hangot, mint az, akinek nincsenek előítéletei, s mit sem ad mások előítéleteire? [...] Mert az ő szemében csak az ostobák észjárása nevenséges, és semmi sem tesz érzéketlenebbé a gúnyolódás iránt, mint ha az ember fölötte áll a közvéleménynek”
Lásd ROUSSEAU 1997, 247–248.

ideákat bocsátanak be, és bebútorozzák velük a még üres szobát. Az elme fokozatosan megszokja egyiket-másikat, ezek az emlékezetbe költöznek és neveket kapnak. Azután az elme továbbmegy, elvonatkoztatja őket és fokról fokra megtanulja az általános nevek használatát. Így telik meg az elme ideákkal, szavakkal, vagyis nyersanyaggal, amelyen diszkurzív képességét gyakorolhatja. Az ész használata napról napra láthatóbbá válik, amint ez az anyag, amely munkát ad neki, egyre növekedik”.¹⁷ Másrészt viszont: „Adjatok nekem egy tizenkét éves gyereket, aki teljesen tudatlan, tizenkét éves korára ugyanolyan tudósként adom vissza nektek, mint amilyen az, akit zsenge korától fogva oktattatok. A különbség csupán annyi lesz, hogy a ti gyerekeitek tudása az emlékezőképességében lesz, az enyéme viszont az ítélőképességében”.¹⁸

A pedagógiai jelenlét és gondolkodás nem szűnő (teoretikus) problémája és (gyakorlati) gondja már maga is egyféle közvetített, tanult áthagyományozódás, hiszen a nevelői gondolkodás kereteit és a pedagógiai cselekvés hangsúlyait az emlékezés és a felejtés közötti szándékolt (intézményesült) választás teszi legitimmé. Az előbbi tehát az emlékezésre, az utóbbi pedig a felejtésre esküszik, amit bár az egyik az értelem, a másik az érzelmek színe előtt fogadott meg, az érem két oldalához hasonlatosan mindkettő érvényes. Mondjuk talán úgy, hogy a felejtés az a köd, amin mindig átdereng egy emlék. A pedagógiai emlékezet sem pusztán a múlt tényeinek, lényeinek, eszméinek és gyakorlatainak a pusztá felidézése, megismétlése, hanem egy olyan rekonstrukció, amelyet a jelen aktuális különösségei minden emlék-aktivizálás során átalakítanak. A pedagógus énreprezentációját alakító, versengő emlékezeti tartományoknak a társadalmi, a történelmi, a generációs és a személyes időben megragadó emlékei a reprezentáció más-más oldalát világítják meg. Az ideális (a vágyott tulajdonságok emlékei), a valóságos (az aktuális tulajdonságainkra utaló emlékek), a kellő (az akart identitás beteljesítéséhez kapcsolódó emlékek), valamint a Te-világhoz tartozó, másokban rólunk örözött, (transz)generációs emlékek fénytöréseiben egyrészt mindig másként emlékezünk ugyanarra, másrészt mindig ugyanúgy felejtjük a tőlünk távolodó emlékeinket. Az emlékezés értelemkereső természete¹⁹ szerint az önigazolás, a törésmentes identitás folytonosságának fenntartása miatt kell úgy váltogatnunk az emléktartományokat, mintha egy mikroszkóp nagyítási mértékeit cserélgetnénk. Az önigazolás a pedagógiai értelemadás esetében transzparens művelet, mivel az intézményes befolyásolás csak akkor nem végzi a felejtés temetőjében, ha az emlék a múltban, a jelenben vagy a jövőben mások számára is hozzáférhető marad. „Az embernek tehát élete során késznek kell lennie arra, hogy az »óra« éppen adott »felszólításának« megfelelően – sokszor váratlanul – megváltoztassa az értelem-beteljesítés irányát”.²⁰

¹⁷ LOCKE 1979, 35.

¹⁸ ROUSSEAU 1997, 244.

¹⁹ „Az ember először is úgy adhat értelmet az életének, hogy tesz valamit, cselekszik, alkot valamit – létrehoz egy művet. Másodszor úgy, hogy átél valamit – szeretettel fordul a természethez, művészethez, vagy egy másik emberhez. Végül harmadszor, az ember akkor is képes értelmet adni az életének, ha már mind az első, mind a második lehetőség bezárul előtte – akkor ugyanis, amikor lehetőségei megváltoztathatatlan, sorsszerű és elkerülhetetlen lehatároltságával szemben állást kell foglalnia, amilyen beállítódással ehhez viszonyul, ahogyan viselkedik, ahogyan a sorsát magára veszi” Lásd FRANKL 2020, 71.

²⁰ FRANKL 2020, 71.

Ezek az időtartományok a pedagógiai értelemadást úgy teszik láthatóvá, mint a hajdani fényképész a megvilágított, majd folyadékokba mártott fotópapírt: az emlék akkor lesz tisztán kivethető, ha minél több időtartományban is értelmet nyer, ellenkezőleg pedig annál inkább lehet a felejtés áldozata, minél kevesebb kategorizált emlék fényezi be. A módszeres pedagógia (akár normatív, akár adaptív beállítódású) gyakorlata direkt vagy indirekt úton arra törekszik, hogy az örökölt, szerzett és keletkeztetett (tanulási) emlékek ne a véletlen szeszélyei szerint rendeződjenek el az érzetekkel átszínezett ténytapasztalatok hálózatában, hanem célirányosan, kontrolláltan és mindenekelőtt: transzparensten, újraereshetően, valamint taxonómiákba sorolható emlék-alakzatokban hagyományozódjanak át a személyes tanulástörténetekbe.

A pedagógiai emlékezet – hasonlóan más, társadalmi beágyazódású emlékezethez – olyan ismétlődés, amelyben az emlékeket folyamatosan újraértelmezzük. A felejtés feltétele a pedagógiai rutin megerősödése, azaz az emlékekhez társított érzelmi tónusaink elfakulása. A rutin tehát egy olyan mentális keret, amely ha eluralja a cselekvés terét, egyben gátat is emel a pedagógiai rituáléként ismert módszertani megszokások újraértelmezése előtt. Az így kialakuló ceremoniális módszerek ugyan időtállóak, ám korántsem „felejtés-biztosak”, mivel azt a rutint felejtjük el (furcsa módon) a leghamarabb, ami nem ébreszt rá bennünket a saját jelen-létünkre, nevezetesen arra, hogy az ember élete akkor sikerül, ha létezésével már nem takarja el a tájat.²¹ Nem fekete és fehér, mint a tábla és a kréta, hanem áttetsző, mint egy pohárnyi tiszta víz. Ahol viszont a múlt réstelenül telepedik rá az életre, ott nem látszik az ég alja. Ezt a jelenséget különösen a pedagógusképzés végén, illetve az első pályakezdő években tapasztalhatjuk meg, amikor a rutintalanság szorongását a módszeresség kondicionálásával kompenzáljuk. A módszeresség azonban, mivel fókusza, megoldandó problémája van, mindig csak részleges lehet, így a problémahorizont növekedésével kiég belőle a lehatárolás és keretezés ereje, és olyan fölösleges salakká válik bennünk, amit csak a múló idő söpörhet ki belőlünk.

A kompetencia-alapú oktatási világképben az emlékezés és felejtés gondjai leginkább az emberismereti tudás körül sűrűsödnek. A kompetencia ugyanis az a képesség, azaz: képesség, hogy ha csak egy pillanatra is, megállítsuk a bennünk harangozó időt, képpé merevítsük önmagunkat, hogy úgy nézhessünk bele igazi önmagunk szemébe: az vagyok-e még, akinek emlékeztem magamat. Megeshet ugyanis, hogy az ember emlékezeti életében idővel már annyian gyűlnek össze a releváns másokból, hogy alig

²¹ „Az újszülöttek megölése Görögország csaknem minden államában megengedett gyakorlat volt, még a kifinomult és civilizált athéniak körében is; és amennyiben a szülő körülményei időszerűtlenné tették a gyermek felnevelését, úgy nem tekintették szégyenletesnek vagy elítélendőnek, ha hagyták éhen halni, vagy vadállatok prédájául vetették [...]. E szakadtalan szokás ekkora már olyannyira elfogadottá tette ezt a gyakorlatot, hogy nemcsak a világ laza elvárásai túrték meg ezt a barbár kiváltságot, hanem még a filozófusok tanai is, amelyeknek igazságosabbnak és szabatosabbnak kellett volna lenniük, a bevett szokást követték, és ebben az esetben, akárcsak sok más esetben, ahelyett, hogy elítélték volna, a közhasznosság túlzásba vitt szempontjai alapján támogatták e szörnyű visszaélést. Arisztotelész úgy beszél erről, mint amit a magisztrátusnak sokszor bátorítania is kellene. Az emberszerető Platon ugyanezen a véleményen van, és az emberség iránt érzett minden szeretete ellenére, amely minden írását áthatja, sehol sem tesz említést arról, hogy helytelenítene ezt a gyakorlatot” Lásd SEN 2021, 512.

marad helye a sosem kész²² önmagában, és már nem látja, ismeri fel önmagát az emlékek tömegében. A kompetencia pedagógiai alapértelme tehát az, hogy hozzáférést szerzünk saját emlékezeti világunkhoz, képessé tesszük magunkat és másokat a szándékolt felejtésre és a (másokkal is) szándékolt emlékezésre. Az emlékezés közösségi természetére utalva Halbwachs így fogalmaz: „Az emlékezés művelete olyan konstruktív, racionális tevékenység, amire alvás közben távolról sem vagyunk képesek: csak rendezett, koherens természeti és társadalmi közegben végezhető, amelynek minden pillanatban ismerjük az összképét és a főbb irányvonalait. Még a legszemélyesebb emlék, még az olyan események emléke is, amelyeknek mi voltunk az egyedüli tanúi, még a ki nem fejezett gondolatok és érzelmek is egy egész fogalomhalmazzal állnak összefüggésben, amit sok más emberrel együtt birtoklunk: személyekkel, közösségekkel, helyekkel, időpontokkal, szavakkal és fordulatokkal, valamint okfejtésekkel és eszmékkel, vagyis a teljes anyagi és erkölcsi erejével annak a társadalomnak, amelybe beletartozunk vagy beletartoztunk”.²³

A pedagógiai emlékezés karakterét – sok más tényező mellett – a pedagógiai kultúra áthagyományozódása, a társadalmi létezés konstrukciós sajátosságai, a szakmai identitáskeresés én-rekonstrukciói, valamint az idő-orientált szelekciós mechanizmusok alakítják. Az intézményes áthagyományozódás kollektív tapasztalatai (tények), az emberismeretben, közösségi kapcsolatokban manifesztálódó társadalmi létezés (lények), az igazságkereséssel kontúrozott identitás (eszmék), és nem utolsósorban a tudásalkalmazás²⁴ cselekvésbe fordítható manifesztumai (praxis) által folyamatosan változó emlékezés karakterét az előbb megnevezett ágensek (emléktartományok) teszik egyedivé és megismételhetetlenné. Az újraemlékezett múlt nem egyszerűen az emlékezeti tények és lények alkotta valóság átkeretezése, sokkal inkább egy olyan „újrateremtő” művelet, amivel az ismertből ismeretlent, a vártból váratlant, a krédóból posztulátumot varázsolunk. Az élet fontos pillanata ez; az ismert és már értelmezett dologi vonatkozások (tárgyasítások) elhagyása, a mások által keletkeztetett (elgondolt) emberkép

²² A nevelési dialógus Én-Té viszonya – a nevelt „még nem” állapotából kiindulva – sosem lehet szimmetrikus, így a nevelő alapvető feladata az, hogy „a tanítvány lényében rejlő legjobb lehetőségeket megvalósulásukban segítse”, azaz „nem úgy kell ismernie, mint tulajdonságok, törek-vések és gátlások pusztá összegét, egészként kell fölfognia és elfogadnia, és ebben az egész-mivoltában kell ígert mondanía reá”. BUBER 1994, 157–158.

²³ HALBWACHS 2021, 40.

²⁴ „Ahol a praxis veltudományosodik», ott ez azzal jár, hogy a hozzá képest elsődleges tudománynak kell feltárnia és megadnia a valóságot, melyet azután a praxis a hasznosítás tárgyává tesz. Ekként a gyakorlat a tudományt követi; nem létezhet másként csak az őt mint gyakorlatot megelőző tudományos megismerés talapatán. A modern társadalomban így visszajára fordult a praxisnak és tudománynak a teória klasszikus fogalmában előfeltételezett viszonya. Nem a létezés tapasztalatával egységben lévő praxis adja meg a teoretikus tudománynak a világhorizontot, hanem a létezés közvetlen tapasztalata mint olyan számára hozzáférhetetlen valóság tudományos feltárása a feltétele annak, hogy a modern társadalmi gyakorlat egyáltalán lehetséges legyen. Ilyen viszonyukat ezért csak nagyon meghatározhatatlanul lehet az alkalmazással definiálni. A döntő sokkal inkább az, hogy a tudomány itt olyan teóriaként viszonyul a praxishoz, amely konstitutív módon megelőzi azt; ily módon szabad, nem a praxisba belebocsátkozó, hanem attól független megismerésként válik bázisává. [...] Amiként a társadalom számára konstitutív természetű nem lehetséges a természettudomány tapasztaló teóriája nélkül, úgy a másik oldalon a vele tételezett elvontság arra szólítja fel a szellemtudományokat, hogy az ember számára társadalmi létében jelenvalóvá tegyék az emberlét azon szubsztanciális összefüggéseit, amelyekkel a társadalom nem szolgáhat neki. Ez ma az egyetem feladata”. Lásd RITTER 2007, 81–111.

újraértelmezése (érlelődés), az élettörténet mélyén lehorgonyzott ideák, alapviszonyok és képzetek fellazítása, végül pedig az élet értelmének, az eredet alapításának újbóli megisméltése (és áttemelése a megvalósíthatóságba) olyan mozzanatai a varázslatnak, mely mozzanatok ha új embert nem is teremtenek a régiből, ám az emlékezett emberben felébresztik az emlékezőt, a történetét (újra) megteremtő embert.

Az ember kérdésekkel telve születik erre a világra, de csakhamar felszólítások között találja magát. Megérti, ki gyorsan, ki lassabban, hogy a felszólításra egyetlen jó válasz adható, ez pedig nem más, mint az engedelmesség. Hosszú tanulóévekbe, ha nem épp egy egész félreértett életbe kerül, amíg lecsutakoljuk magunkról a felszólítottság csukaszürke porát, és már nemcsak akkor emlékezünk és felelünk, amikor kérdeznek, hanem akkor is, amikor senki sem parancsolja ki az egyetlen helyes emlékezeti választ belőlünk. De mert a felszólítottság jelei elnagyoltak, tovább kell haladnunk a megértésben, annak a képességnek a begyakorlásában, hogy ebben az egyre mélyebben ülepedő, belső kijelentő módban ne csak befejeződni, hanem folytatódni is tudjunk, és mások emlékeivel is ki tudjuk egészíteni saját (tehát sosem végleges) létindoklásunkat. A pedagógiai érvényesség egyik legfontosabb mutatója az, ha a saját kérdéseinkkel kijelentő módban is képesek vagyunk együtt élni, készek vagyunk saját kérdéseinkre is válaszolni, és (végre-valahára) megtanulunk pontot is tenni, ahol csak lehet. Amíg csak lehet, egyetlen pontot, mert eljön a pillanat, amikor a pontból már három lesz, és a megélt idő újra kérdőjelbe hajlik bennünk. De így van ez jól: válaszaink velünk öregednek, de a kérdéseink mindig fiatalok maradnak.

Az élet árnyait olykor az idő űzi el

A várakozás ideje a jövőre irányul, az átélés ideje a jelené, az emlékezés ideje pedig a múltat ébreszti fel. A pedagógia környezetében élők időérzetét sem kíméli meg az idő fölötti uralom vágya, az a hatalom, amivel a tudás nevében avatkozhatunk be az érvényes emlékek kiválogatásába. S bár túlon túl is gyakran sietünk el (a mindenkorri „anyaggal” a hátunkon) az emlékezés hűlt helyeiről, azért jegyezzük meg, hogy a számunkra igaziak sosem a hatalom élményét, sokkal inkább az élmények hatalmát bízzák ránk és mindazokra, akik nem félnek nyakunkban hordani a pedagógiai emlékezet belső városaiba vezető kapuk kulcsait.

De most vissza az elejéhez, kilencszáznegyvenkettő őszéhez. Nem hagy nyugodni a kérdés: vajon tanítónőnk akarta-e volna tudni, hogy Isten nevében mindvégig megmaradva hogyan kényszerül majd új értelmet adni az őt éltető hitnek, a gyerekekben lakó reménynek és a szeretetből mindig erőt merítő tanítói mindennapjainak. Negyvenkettő őszén, az első és utolsó tanévének szeptemberében persze még más kérdések tarthatták őt lázban. S ha nem is tudhatta, de bizonyosan érezte, hogy az egyre csak közeledő végzet árnyékában egyszer döntenie kell arról is, hogy a tanmenetnek, a történelem menetének, vagy csak a menekülőök menetének fogadjon-e szót, a tényekként tálalt hazugságnak vagy a lelki emlékezet belső sűgésának higgyen-e. Negyvenkettő őszén még a tanmenet győzött. A következő évtizedek pedig úgy peregtek el, hogy

csak találgathatta, vajon lehet-e még az életben egyszer úgy, hogy az utolsókból majd újra elsők lesznek. Hát lehetett.

*

„Történetek tengerében élünk, és mint a hálnak, aki (a közmondás szerint) utolsóként veszi észre a vizet, úgy nekünk is megvannak a saját nehézségeink, ha rá akarunk jönni, milyen történetek között úszkálni. Nem arról van szó, hogy nem értünk ahhoz, hogy megalkossuk a narratív valóságunkat – messze nem. Inkább túlságosan is szakértők vagyunk. [...] Óriási pedagógiai erőfeszítéseket teszünk, hogy megtanítsuk a tudományos módszert és a racionális gondolkodást: mit jelent a verifikáció, mi az ellentmondás, hogy alakíthatók ellenőrizhető állításokká a pusztá kijelentések, és így tovább. Hiszen ezek a 'módszerek' arra, hogy 'tudományos valóságot' alkossunk. Pedig életünk legnagyobb részét olyan világban éljük, amely a narratív eszközöknek és szabályoknak megfelelően épül fel. Az oktatás minden bizonnyal nagyobb lehetőséget adhatna a mostaninál, hogy kialakuljon az a metakognitív érzékenység, amire szükség van, hogy boldoguljunk a narratív valóság világában, és megbirkózzunk ellentmondó elvárásaival”.²⁵

Irodalom

- BUBER, MARTIN (1994): *Én és Te*. Európa Kiadó, Budapest.
- BRUNER, JEROME (2004): *Az oktatás kultúrája*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- FÖRSTER, ECKART (2018): *Die 25 Jahre der Philosophie. Eine systematische Rekonstruktion*. Vittorio Klostermann Verlag, Frankfurt am Main.
- FRANKL, VIKTOR EMIL (2020): *Az élet értelméről*. Libri Kiadó, Budapest.
- HALBWACHS, MAURICE (2021): *Az emlékezés társadalmi keretei*. LHarmattan Kiadó – Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék, Budapest.
- HELLER ÁGNES (2020): *Az akarat szabadsága. Válogatás 50 év filozófiai esszéiből*. Budapest: Noran Libro Kiadó, Budapest.
- LOCKE, JOHN (1979): *Értekezés az emberi értelemről*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- MOSCOVICI, SERGE (2002): *Társadalom-lélektan*. Osiris Kiadó, Budapest.
- RITTER, JOACHIM (2007): *Szubjektivitás. Válogatott tanulmányok*. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest.
- ROUSSEAU, JEAN-JACQUES (1997): *Emil, avagy a nevelésről*. Papyrusz Book Kiadó, Budapest.
- SEN, AMARTYA (2021): *Az igazság eszméje*. Osiris Kiadó, Budapest.
- SZERB ANTAL (2022): *Utas és holdvilág*. Magvető Kiadó, Budapest.
- UNGVÁRI TAMÁS (2017): *Mi az idő? Eszmetörténeti panoráma*. Scolar Kiadó, Budapest.

²⁵ BRUNER 2004, 134–136.

LAJTOS NÓRA

Fészekaljából kiröppenve, avagy a Nyíregyházi Iskola

Épp a hőségriadótól volt hangos a média, amikor jött a felkérés, tartsak előadást egykori alma materem, a Nyíregyházi Egyetem, egykor a Bessenyei György Tanárképző Főiskola néven ismert intézmény fennállásának 60. évfordulója alkalmából. Ennek a szíves felkérésnek igyekszem most eleget tenni, s visszaemlékezni 1995–1999 közötti főiskolás éveimre.

Az egész történet ott kezdődött, hogy az érettségi után az osztályfőnököm, aki a magyartanárom is volt egyben, a Debreceni Egyetemet látta nekem-valónak, a zongoratanárom pedig a Zeneművészeti Főiskolát. Mivel 18 évesen nem tudtam dönteni és elköteleződni sem az irodalom, sem a zene mellett, ezért esett a választásom a nyíregyházi főiskolára, ahová – a fentiek értelmében tehát – magyar-ének-zene szakos hallgatóként kerültem. Máris hadd jelentssem ki: ez életem egyik legjobb döntése volt.

És akkor még nem tudtam, hogy milyen fórumok nyílnak majd meg lehetőségként, ahol az irodalomhoz való vonzalmamat kinyilváníthattam, de nemcsak én, hanem az akkori irodalombarát ismerőseim és irodalommal foglalkozó más hallgatók sem, ahol megismerhettük egymást és egymás munkáit. Először is itt volt a *Tanítani!* című hallgatói lap, amelynek szerkesztőségi tagja lettem. Másodszer: az 1994-ben alakult Ampha Önképző Kör, amely a kollégium alagsorában tartotta megbeszéléseit. A Kör alapító tagjai az áldott emlékű János István tanár úr és Horváth Orsolya hallgató voltak. Hetente vittük le írásainkat egymás és lelkes-támogató oktatóink elé, s olvastuk fel azokat a néha dohányfüstös félhomályban, kicsit izgulósan is talán, hogy akkor mi lesz az „ítélet”. De az ítékezés mindig elmaradt. Helyette tanácsok voltak, építő jellegű kritikák. János István, Jánosi Zoltán, Antal Artilla, Jakab András, Gerliczki András, Onder Csaba, Pállné Lakatos Ilona, Tukacsné Károlyi Margit, Margócsy Klára voltak azok a kedves tanáraink, akik hétről hétre eljöttek, és hozzászóltak írásainkhoz. Aztán addig-addig próbálkoztam a versírással, míg hamarosan utolért a folyosón a *Szabolcs-szatmár-beregi Szemle* versrovatának szerkesztője, egyben kitűnő esztétika tanárom, Karádi Zsolt, hogy publikációs lehetőséget ajánljon számomra a lapban. 1996-ban jelentek meg első verseim a *Szemlében*, és azóta publikálok rendszeresen irodalmi-művészeti folyóiratokban verseket, prózát, szaktudományos munkát, tanulmányokat, kritikákat, tárcákat egyaránt. Eddig nyolc könyvem jelent meg, köztük két tanulmánykötet, egy monográfia, öt verseskötet. Jelenleg a 12. kötetemen dolgozom. Publikációim száma közel 300. Díjaim: Napút dráma nívódíj 2020-ban, Irodalmi

Jelen prózadíja 2019-ben. Debrecen Városának Kulturális Ösztöndíja, NKA alkotói ösztöndíj.

Ha az akkori főiskola szellemiségét szeretném körvonalazni, mindenképp kiemelném, hogy óriási teret és szabadságot engedett a szárnyalni akaró hallgatóknak, abszolút mértékben támogatva a tehetséggondozást.

Harmadsorban beszélnem kell még a Temesvári Pelbárt Tudományos Diákköréről, amelynek műhelyében olyan magas színvonalú tanulmányok születhettek meg tudós tanáraink, főképp szép emléké János István tanár úr vezetésével, amelyekkel bátran léphettünk versenyre az Országos Tudományos Diákköri Konferencián egyetemista hallgatótársainkkal szemben. 1999-ben a Pécsen megrendezett OTDK-n harmadmagammal vettem részt: Antal Balázs és Mercs István kollégáimmal. Milyen éleslátásúak voltak tanáraink, hogy láttak bennünk fantáziát, hiszen nem hoztunk rájuk szégyent: ma mindhárman doktorált irodalomtörténészek vagyunk, Balázssal pedig a szépirodalom berkein belül is tevékenykedünk.

Nem feledkezhetem meg azonban arról sem, hogy a főiskola elsősorban tanárrá kívánt nevelni bennünket, belénk plántálva a tanári létérzés szépségét, a tanári hivatástudatot. Ezért is történhetett meg, hogy a főiskola befejeztével gondolkodás nélkül léptem pedagógus pályára Debrecenben, ahol éneket tanítottam elsősorban, de mellette a Debreceni Egyetem kiegészítő magyar szakát végeztem párhuzamosan. Óriási lelkesedéssel vettem fel a munkát 1999-ben egy általános iskolában, ahol 2002-ig tanítottam, majd az egyetemi oklevél megszerzésével 2002 és 2019 között a Medgyessy Ferenc Gimnázium magyartanára voltam. Egyetemi tanulóveim alatt ismertem meg azt a professzort, aki nyíregyházi tanárainknak is, Jánosi Zoltánnak, Karádi Zsoltnak, Gerliczki Andrásnak is témavezetője volt: Görömbei András professzor úr doktori iskolájába felvételiztem, majd a sikeres felvételi után ott szereztem PhD-fokozatot summa cum laude minősítéssel.

*

Amikor 2006-ban a Debrecenben megrendezett Hungarológiai Kongresszuson elhangzott az előadásom, a Nyíregyházi Főiskola akkori rektora, Jánosi Zoltán professzor úr szót kért. Akkor mondta azt a kettős hasonlatot, hogy a Nyíregyházi Iskola micsoda felszállópálya volt egyeseknek, illetve sokunknak, és, hogy mintegy a fészkealjából kiröppenve milyen magasra és messzire ívelőn tudtunk szállni, és hogy erre ő személy szerint mennyire büszke.

Akkor nem tudtam erre hirtelen kellőképpen reagálni, de most, 16 év elteltével, megragadva ezt a nem hétköznapi pillanatot, hadd köszönjem meg költő-író-irodalomtörténész társaim nevében is mind az Irodalom, mind a Nyelvészeti tanszéknek, és jómagam az Ének-zene tanszéknek is, hogy szerte az országban, világban magunkénak mondhatjuk azt a nyíregyi morált, amivel a nagybetűs Nyíregyházi Iskola látott el bennünket életre szólóan. Személy szerint tartást, a tanári pálya iránti hűséget, a tantárgyak iránti alázatot kaptam a Nyíregyházi Iskolától. Gyerekek iránti tiszteletet is tanultam, és legfőképp szeretetet, mellyel a tudás vállalhatóan átadható. S ha hűsz

évnvi tanítás után rossz szájjal mondom is ki, hogy pályaelhagyó lettem, azért annak gyökere, hogy ma a tudományos és szépírói életemet élem, szintén a Nyíregyházi Iskolához vezet vissza.

Hihetetlenül felemelő érzés volt a Nyíregyház Főiskola fészekaljából kiröppenne most újra visszaszállva mindezt felidézni. Egyetlen szó maradt csak hátra: Nyíregyházi Iskola! KÖSZÖNÖM!

*

Előadásom hátralévő részében pedig engedjék meg nekem megemlíteni azokat az alma materhez tartozó egykori hallgatókat, akik most itt nem juthattak szóhoz, de szintén sokat köszönhetnek Nyíregyházának.

Két kolléganőmet-barátnőmet kell kiemelnem: az 1976-ban végzett Toldi-díjas, Zrínyi-kutató MOHÁCSI ÁGNEST és az immár 21 kötetel rendelkező József Attila-díjas költőt, író, irodalomtörténészt, KELEMEN ERZSÉBETET, aki 1986-ban fejezte be tanulmányait a BGYTKF-en. Mindketten magyar-ének-zene szakos hallgatók voltak egykoron.

A sokat emlegetett, 1994-ben létrejött Ampha Kör alapítója Horváth Orsolya volt, akinek 1999-ben jelent meg verseskötete *Kihagyott helyek* címmel.

A nyíregyházi közönségnek nem kell bemutatnom Nagy Zsukát, aki nemcsak a főiskola, hanem városa hírnevét is öregbíti mind a mai napig az országban, sőt határainkon túl is. Nagy Zsuka hat kötetes Ratkó-díjas, Bella István-díjas és Megyei Prima Különdíjas költő, író. A Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár Kamasz Terasz irodalmi műhelyét vezeti Béres Tamással együtt.

Folytatva a sort, akikről érdemes szólnunk:

DR. ANTAL BALÁZS Füst Milán-díjas költő, író, irodalomtörténész, jelen intézmény Irodalomtudományi Intézetének egyetemi docense, 2007–2011 között *A Vörös Postakocsi* szerkesztője.

DR. MERCS ISTVÁN irodalomtörténész, a Móricz Zsigmond Kulturális Egyesület elnöke, az MTA köztestületi tagja, az MTA pedagógus kutatói pályázatának nyertese. Fő tudományos tevékenysége: a késő barokk kor prédikációirodalmának vizsgálata. *A Modus Hodiernus* könyvsorozat szerkesztője.

ANTAL ANIKÓ ZSUZSANNA, Torontóban élő 3 kötetes magyar-francia szakos tanár, költő, író, aki különleges missziót teljesít választott második hazájában: a torontói Arany János Magyar Iskola igazgatójaként sokat tesz a magyar kultúra, a magyar szellemiség ápolásáért.

SZELES JUDIT 1996-ban végzett magyar-angol szakon. Svédországban élő költő, író. *Az Ilyen svéd, a Szextáns* c. izgalmas skandináv felhangú verseskötetek után az idén az *Ibsen a konyhában* c. novelláskötettel jelentkezett a Prae Kiadónál. Líra kategóriában a *Szextáns* Merítés-díjban részesült.

KÁNTOR ISTVÁN 1994-ben magyar-népművelés szakon végezte tanulmányait. Az MTV híradójánál kezdte pályafutását, a Duna Televízió rendezője lett. Az első filmet a *Himnuszról*, Szabó Pálról és Ratkó Józsefről ő készítette. A Kölcsey Társaság alelnöke, Tokaji Hordó-díjas rendező.

FÁBIÁN GYÖRGY 1998–2002 között volt a főiskola hallgatója magyar-kommunikáció szakon. Újságíró, a *Hajdú-bihari Napló* szerkesztője. Kiváló helyesírását a Kárpát-medencei korrektor versenyen kamatoztatta mostanában, melynek első helyezettje lett.

DR. NAGY BALÁZS 2003-ban szerzett diplomát szintén magyar-kommunikáció szakon. Jelenleg az intézmény Óvó- és Tanítóképző Intézetének oktatója, irodalomtudományból szerzett tudományos fokozatot. Fő kutatási területe az irodalom új közlésmódjainak, a digitális irodalomnak a sajátosságai; a szakrális költészet; a gyermekirodalom jellegzetességei.

DARVASI FERENC Mándy Iván-kutató, Darvasi Ferenc hiánypótló beszélgetései Mándydt életé lehetősé legtöbb korszakában, helyszínén és fordulópontján mutatja be a *Köztünk vagy* című színes interjúkötetben.

VARGA ZOLTÁN TAMÁS kétkötetes szerző: *A kert. Lassú mozgás* 2008-ban a JAK-füzetek sorozatban látott napvilágot, Makói Medáliák-díjat nyerte el, 2. kötetét, *A fényrajzoló*t is a Litera.hu mutatta be.

BÉRES TAMÁS magyar szakos tanár, író, szerkesztő, szociológus, a Nyíregyházi Egyetem Kommunikációs- és Marketing Irodájának irodavezetője. Kötetei: *Csücskök*, *Igric nagy*i, *Zöldségeskönyv*. Jelenleg szociográfiákat, novellákat és meséket ír. 2018-tól a Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár Kamasz Terasz című irodalmi műhelyének vezetője Nagy Zsuka költővel.

SZILÁGYI PÉTER a Móricz Zsigmond Emlékház vezetője volt Prügyön. Ehhez kapcsolódik a *Móricz Zsigmond nyomában Prügyön* c. gyűjteményes kötet szerkesztése is.

Velük együtt vallom, hogy a nyíregyházi főiskolás évek mély nyomot hagytak bennünk, olyan nyomot, amellyel jó együtt élni, amelynek emlékeivel jó együtt lélegezni.

Végezetül egy verssel búcsúzom.

A Nyíregyházi Iskola

Három sör, két cukormentes kóla és egy meggyes forró csoki (miből nem volt más, abból is csak tavalyi) között koccantak a poharak, a habok néhol összemosódtak, a tejszínhabos sörnek és a sörhobos csokinak, kólának társaságában kerestük emlékeinket: egy belvárosi szegleten, lenn a délibábos-másnapos horkolásokon innen és túl ismét

meg akartuk váltani a világot, de főképp
 az irodalmat, mint húsz évvel ezelőtt, amikor
 eladtuk lelkünket egy-egy pohár borért a koli
 alagsorában: oda költöztettük másik énünket, ott
 szavaltunk el akkor egy egész temetőnyi
 csöndet, magunktól, másoktól vett szövegeket...
 és most felgyűrődik a múlt: röhejes kacagásban
 tör ki rajtunk közös titkaink néhány anekdotája,
 amiket mi értünk csak, de azt aztán félszavakból,
 és eszünkbe jutnak a többiek, Orsistól, Anikóستól...
 ontológiai magányunkban duruzsoljuk, hogy
 hogyan lettünk költőtollkoptatók,
 de mi szárnyakat növesztettünk,
 hol csúnya sasszárnyakat, hol fecskefarkúakat,
 hogy a Nyíregyházi Iskola fészekaljából kiröppenne
 szeljük át az Ady-óceánt, majd diadalittasan törjünk be
 a poézisbe, hogy Pistánk mandulafácskája is virágozzék
 a tokaji télben, aztán deresedő-hulló hajszálunk elégiájában
 horzsoljuk össze a múltat a jelennel, hogy aztán egy
 pillanatra kibéleljük magunkat a csönddel...
 avarboglyákat épít körénk az emlékezet, hogy
 volt egyszer egy tanoda, neve: Nyíregyházi Iskola,
 mely felszállópálya volt sokunknak, onnan röppenve
 a magasba, szárnyalunk ma is az irodalom tejhabos
 egén, s az amphások nevét s hevét felidézve gagyogunk
 s ragyogunk, aztán dadogni tanulunk, hogy talán
 mégsem tudjuk megváltani, de legalább mi, ugyebár
 megpróbáltuk, és hogy minden félrecsúszott szavunkban
 a szeretet intonál, morális tartásunk pedig nem enged pózokat,
 csak félig kigombolt ingnyakakat... lezseren félvállra ejtett
 kabátok vagyunk, dülöngélünk vonaton és bicajon
 s nem áruljuk el senkinek, hogy egy a jelszónk:
 „adja fel más!”

Köszönöm a megtisztelő figyelmet!

VIGA GYULA

Poros országutak és fogyó legelők vándorai

Megjegyzések Luby Margit pásztorkodás kutatásaihoz

A tudományos érdeklődésem és látásmódom bemutatására a Luby Társaságban 2020-ban Luby Margit születésének 135. évfordulója kínált volna alkalmat.¹ Ugyanabban az évben (1885) született a jeles debreceni etnográfus, Ecsedi István is; hozzájuk soroltam volna az ugyancsak tiszántúli kötődésű Kiss Lajost, akinek a hódmezővásárhelyi szegény emberek és szegény asszonyok életéről megjelent munkái szerzőjüknek Luby Margit könyveihez hasonló szakmai és irodalmi elismerést biztosítottak.² A három életpálya alkalmasnak látszott egy olyan értelmiségi típus bemutatására, aki munkáiban a korabeli középosztályt és a társadalmi elitet igyekezett meggyőzni a minden korábbinál erőteljesebben változó paraszti létforma és műveltség értékeiről. Sikerüket az érzékelt valóság részletező, bensőséges leírása, a vidéki társadalom jellemzőnek gondolt vonásainak bemutatása biztosította, valódi szaktudományos vagy társadalomformáló szándék nélkül. Az 1930-as évek második felében ugyanis a politikus törekvésű irodalmi-szociográfiai, és a Luby Margit által is képviselt szakmai keretek között maradó társadalomkutatás lényegében elvált egymástól, a kettő között csak alkalmiszertű volt az érintkezés.³

I.

Most azonban a tájak közötti gazdasági kapcsolatok és az időszakos vándorlások rendkívül szerteágazó, engem majd négy évtizede foglalkoztató problematikájából a pásztorvándorlásokról szeretnék szólni, és Luby Margit *Fogyó legelőkön* (1942) című könyvének néhány kérdésére reflektálni. Nem a kötet kritikájára vállalkozom, hanem a mű néhány sarokpontjához kívánok kapcsolódni az újabb kutatási eredmények révén. A kritika azért sem jöhet szóba, mert a témában a második világháborút követően mind a hazai, mind a nemzetközi kutatásban jelentős változás következett

¹ Elhangzott 2022. szeptember 9-én Vásárosnaményban a Szatmár-Beregi Akadémia rendezvényén, a Luby Társaság közgyűlésén.

² Kiss Lajos: *A szegény ember élete*. Budapest, 1939.; Kiss LAJOS: *A szegény asszony élete*. Budapest, 1941.

³ Luby Margitról és az említett kortársakról: Ortutay 1977: 147–149.; MOHAY TAMÁS: *Utószó* In: Luby Margit: *A parasztlelet rendje és későbbi tanulmányok*. Budapest, 2002. Nap Kiadó, 366. [MOHAY, 2002]; KÓSA LÁSZLÓ: *A magyar néprajz tudománytörténete*. Budapest, 1989. Gondolat, 213–221.

be. Idehaza a magyarság múltjában korábban fellelt nomád-félnomád hagyaték elvi kérdése helyett egyre inkább a Kárpát-medence földrajzi adottságain nyugvó takarmánybázisok hasznosításának, a legelő állatsapattal való időszakos felkeresésének problémái foglalkoztatták, amit fokozatosan jártak át a településtörténet, a feudális kori majd a polgárosodó gazdaság és társadalom kutatásának, nem utolsósorban a tájformálás és hatásai vizsgálatának történeti földrajzi eredményei. Azzal együtt is hangsúlyozni kívánom azonban a talán legkevésbé ismert Luby Margit-mű forrásértékét, hogy adatait, megfigyeléseit ma már inkább kisebb-nagyobb építőkövekként tudja beemelni a kutatás a jelenlegi rendjébe.

A témaválasztásnak van aktualitása: a kötet 80 esztendeje jelent meg az Athenaeum kiadásában.⁴ A könyv érdemben nem szerepel az extenzív állattartás hazai monográfiáinak irodalomjegyzékében, és az alföldi pásztorkultúra történetét tárgyaló tanulmányokban sem.⁵ Kivételt képez a magyar és az európai pásztorkultúrát legjobban ismerők szűk körébe tartozó Földes László (1934–1980) tematikus bibliográfiája, aminek annotációja így fogalmaz a *Fogyó legelőkön* kötetéről: „Kitűnő szemű kutató gyűjtése sok új meglátással, a pásztorkodás és pásztorélet számos olyan vonását világítja meg, amelyek más publikációkban nem lelhető fel. Elsősorban a pásztorhiedelmekről, a pásztor-egyénségekről, a pásztorrend társadalmi vonatkozásairól nyújt újat. Adatai elsősorban a Felső-Tisza vidékére, Szamoshátra vonatkoznak, de adatközlői között szerepel néhány hortobágyi és egy bugaci pásztor is.”⁶

Kétségtelen, a kötet elsősorban nem a fogyó legelőkről szól, hanem arról, hogy az extenzív állattartás térszíneinek beszűkülése miként érintette a paraszti társadalmat, hangsúlyosan a pásztorok rétegét, s azok miként reflektáltak a megváltozott feltételekre. Általánosságban pedig arról, hogy a XIX. század második felében lassan és ellentmondásosan kibontakozó paraszti polgárosodás és modernizáció a vidéki Magyarország társadalmának egy részét nehezen áthidalható változások elé állította. A kötet fejezeteinek fele kifejezetten társadalomnéprajzi, ill. folklorisztikai vonatkozású, de az anyagi kultúrát tárgyaló egységeket is át- meg átszővi a paraszti társadalom leírásai és a jeles pásztorok személyiségének rajza. A munka a hagyományos pásztorkodás és a pásztortársadalom egyfajta apológiája is, ami bizonyos fokig utóéletére is magyarázattal szolgál.

Míndez persze nem jelenti, hogy Luby Margit ezen műve és más munkái ne szeresültek volna a tematikus, de különösen a regionális kutatásokban, egyszersmind az újabb vizsgálatok ne árnyalták volna markánsan a kötet által a megelőző állapot-

⁴ A kötetben nem szerepel a kiadás éve, a hivatkozásokban 1942 és 1943 is szerepel. Magam a *Magyar néprajzi lexikon* és az életművet legjobban ismerő Mohay Tamás adatait tartom irányadónak. ORTUTAY GYULA (főszerk.): Magyar néprajzi lexikon 3. Budapest, 1980. Akadémiai Kiadó, 471.; MOHAY, 2002, 368.

⁵ Például: PALÁDI-KOVÁCS ATTILA: A magyar állattartó kultúra korszakai. Budapest, 1993. MTA Néprajzi Kutatóintézet.; SZABADFALVI JÓZSEF: Az extenzív állattenyésztés Magyarországon. Debrecen, 1970. /Műveltség és Hagyomány, XII./ [SZABADFALVI, 1970]; SZABADFALVI JÓZSEF: Tanulmányok a magyar pásztorkodás köréből. Debrecen, 1984. KLTE Néprajzi Tanszék. / Studia Folkloristica et Ethnographica, 10./ [SZABADFALVI, 1984] Szerepel a magyar néprajz újabb, nyolckötetes szintézisének gazdálkodás és társadalom kötetében.

⁶ FÖLDES LÁSZLÓ: Az állattartás és pásztorélet magyar néprajzi irodalma. Budapest, 1963. Index Ethnographicus VIII. Néprajzi Múzeum – MTA Néprajzi Kutatócsoport, 39–40.

ról megrajzolt részletező, ám meglehetősen kortalan képet. Hadd utaljak itt csupán Takács Péter tanulmányára a *Gyűjtő* öt településének XVIII. századi létformájáról, valamint Frisnyák Sándor hasonlóan kiváló írására Kisar történeti tájhasználatáról, amelyek egykor az egész Felső-Tisza-vidékre jellemző életmódrészt tartak fel. De helyet találtak Luby Margit megfigyelései a Tisza és mellékfolyói mentén a XX. század derekáig megmaradt, a Gyűjtőhöz hasonló relikumterületek történeti-néprajzi feltárásában – az 1950-es évek végén szabályozott Latorca mentén, Zéténynél a Szamos és Kraszna mentéhez hasonló ártéri legelő gyűjtötte össze távolabbi falvak heverő jószágát –, valamint a közös gazdálkodás időszakát megélt *Tisza-kertek*, egykori ártéri gyümölcsösök megismerésében is.⁷

Luby Margit többször megfogalmazta, hogy ő mindenekelőtt néprajzi gyűjtő, a valódi területe a terepmunka, és nem erőssége az íróasztal melletti műhelytevékenység. A vizsgálataiban középponti szerepet betöltő szülőföld, a Szamos mente, a Szamoshát, a Tisza mente, a tágabban vett Szatmár népének hagyományából építette fel azt az adatbázist, amin az egész életműve nyugszik. Egy olyan időszakban fejtette ki rendkívül eredményes gyűjtőtevékenységét, amikor a hagyományos műveltség – hangsúlyosan a tájhasználat és az archaikus létformák – régies vonásai talán minden korábbinál erőteljesebben oldódtak fel a modernizálódó vidéki Magyarország átalakulásának folyamatában. Amint a hagyományos kultúrák örök sajátossága, a két háború közötti időszakban még rendkívül széles történeti időszak verbális emlékezete volt tetten érhető a populáris kultúrában. Egyaránt alkotó elemei voltak a paraszti műveltségnek a hiedelemvilág kereszténység előtti rétegének maradványai, valamint a XIX. század második felében lezajlott folyószabályozás és vízrendezés által létrehozott, a régít, a megelőző állapotot leváltó, a mindezt megelők és a hozzájuk kötődő gyűjtő számára a korábbi, átláthatóbbnak tűnő állapotot megbontó, a régi világot fokozatosan felélő változások. Közismert, hogy a Fogyó legelőknön kötet önálló fejezetét jelentő kocsis babonakör inspirálta az akkor kolozsvári régész professzor László Gyulát a honfoglaló magyarság temetőiben található jelenségek újfajta értelmezésére, a honfoglalók hiedelemvilágának árnyalására.⁸ De a későbbiekben is inspirálóan hatott ez a problematika a folklorisztikában: ma már tudjuk, hogy Köcsönt, a szamoshátiak tudós kocsisát a Bodroglókban *Cifra Gyurinak* hívták,⁹ s hogy az északkeleti református magyarság hiedelmeiben, ill. szövegfolklorjában milyen gazdag réteget képviselnek a kereszténység előtti elemek.

⁷ TAKÁCS 1988.; FRISNYÁK SÁNDOR: Tisza-kertek és ártéri szőlők. Kisar tájhasználat a 18–19. században. In: Tájhasználat és térszervezés. Történeti földrajzi tanulmányok. Nyíregyháza – Szerencs, 2012. Nyíregyházi Főiskola Turizmus és Földrajztudományi Intézete – Bocskai István Gimnázium, 111–118. [FRISNYÁK, 2012]; VIGA GYULA: A tárkányi Tisza-kertek. Az ártéri gyümölcsösök hasznosításának formáihoz. Ethnographia, 1993. CIV. 423–434.; VIGA GYULA: A Tisza mente „tündérkertjei”. Öröklött tapasztalatok az ártéri gyümölcsösök hasznosításában és a sztereotíp emlékezet. In: Vasvári Zoltán (szerk.): „Madaradnak fogadj engem...” Tanulmányok Lengyel Ágnes tiszteletére. Balassagyarmat, 2021, Palóc Múzeumbarátok Egyesülete, 319–328.

⁸ LÁSZLÓ GYULA: Ósvallásunk nyomai egy szamosháti kocsis-történetben. Kolozsvár, 1945.

⁹ BALASSA IVÁN: Karcasai mondák. Új Magyar Népköltési Gyűjtemény 1. Budapest, 1963, Akadémiai Kiadó, 351.; BALASSA IVÁN: Cifra Gyuri, a Bodroglók tudós kocsisa In: Széphalom. A Kazinczy Ferenc Társaság Évkönyve 10. Sátoraljaújhely, 1999, 385–400.

II.

Luby Margit tevékenysége kapcsán érdemes némi figyelmet szentelni a két világháború között önálló tudományszakká váló, intézményrendszerében kiépülő hazai néprajz helyzetének, amiben bizonyára felismerhető néhány, őt inspiráló tényező is. Nem kétséges Györffy István (1884–1939) személyes hatása, a *Nagykunsági krónika*, továbbá Ecsedi István hortobágyi könyvei és *Poros országutakon* című cikkgyűjteménye lehetnek a *Fogyó legelőkön* előképei.¹⁰ A *Parasztélet rendje* kötethez a folklorista Solymossy Sándor (1864–1945) akadémikus, 1929-től Szegeden a magyar néprajz első önálló tanszékének professzora írt rövid előszót, akivel Luby Margit együtt tanított a felsőkereskedelmi iskolában. Solymossy bízta őt a gyűjtőmunkára, akit mesterének is tarthatunk a folklorisztikai kutatásainak megalapozásában.¹¹ Luby Margit részt vett a Néprajzi Társaság munkájában, 1937 októberében például előadást tartott a Társaság rendezvényén a magyar pásztor lelkiségéről.¹² Szatmári vonatkozású folklór közleményei megjelentek az *Ethnographia*, tárgyi néprajzi témájú írásai a *Néprajzi Értesítő* hasábjain. Kapcsolatban volt a még a Magyar Nemzeti Múzeum egységeként működő Néprajzi Osztállyal, amelyik az 1920-as évektől jelentős tudományos műhellyé fejlődött.¹³ A magyar néprajz az 1930-as évek utolsó harmadában kezdte tudatosan megszervezni a társadalmi gyűjtő hálózatát. Gunda Béla (1911–1994) és K. Kovács László (1908–2012) Skandináviából hozták haza az Etnológiai Adattár és a társadalmi gyűjtés tapasztalatát, főként vidéki értelmiségiek – lelkészek, pedagógusok – mozgósításával, olykor tematikus kérdőívek segítségével próbálták felgyorsítani a hagyományos kultúra még fellelhető elemeinek gyűjtését. A Néprajzi Osztály munkatársai, Bátky Zsigmond (1874–1939), Gönyey (Ébner) Sándor (1886–1963), Lajtha László (1892–1963) és más kiválóságok irányították a társadalmi gyűjtőtevékenységet. Hatásukra, ma úgy mondják, az örökségesítés nagy nemzedékének számos kiváló tagja nőtt fel a néprajz számára egyetemi oktatás nélkül is. (Ebben a körben meg kell jegyeznem, hogy a régészet hasonló módon építette a maga segítőit: tudjuk, hogy például Csiszár Árpád (1912–1989), Roska Márton (1880–1961) és Sőregi János (1892–1982) szárnyai alatt ismerkedett meg az archeológiával Debrecenben.)

Még részletező filologizálással is nehéz lenne eldönteni, hogy Luby Margit könyvének egyes részleteiben közvetlen szellemi hatásokról, külső tudományos inspirációkról van-e szó, vagy egy-egy téma jószerével csak benne volt a korszak szakmai levegőjében. Ilyen a *Fogyó legelőkön*ben a szerző kitűzött célja is. A könyv előszavában így fogalma-

¹⁰ GYÖRFFY ISTVÁN: Nagykunsági krónika. Karcag, 1922. Kertész Nyomda.; ECSEDI ISTVÁN: Poros országutakon (útirajzok). Debrecen, 1925. A „Debreczeni Ujság” Nyomdája.; ECSEDI ISTVÁN: Hortobágyi életképek. Debrecen 1927.

¹¹ ORTUTAY GYULA: Luby Margit (1885–1976). *Ethnographia*, LXXXVIII. 1977, 147–149.; FARKAS JÓZSEF: Száz éve született Luby Margit In *Néprajzi írások Szatmárból*. Debrecen 1988, 213. /Folklor és Etnográfia, 39./; CSERVENYÁK LÁSZLÓ: Benedekfalvi Luby Margit (1885. november 13. – 1976. július 18.) Szabolcs-szatmár-beregi Szemle, 2015. 3. sz. 8–11.; RATKÓ LUJZA: Ember a tudósok között. Luby Margit néprajzi hagyatéka. Szabolcs-szatmár-beregi Szemle, 3. sz. 12–17.

¹² LUBY MARGIT, Benedekfalvi: Az alföldi pásztor lelkisége. *Ethnographia*, 1937. XLVIII. 224–230.

¹³ KÓSA, 1989, 158–159.

zott: „Az a kérdés most, hogy mi maradt meg napjainkig az ősi pásztorkultúra emlékeiből népünk életében. Van-é a mai pusztuló pásztorság egyedeinek magatartásában nyoma a régi pásztorművelődési körnek? A török hódoltság alatt és után beözönlő délszláv csoportok sok idegen elemet beleoltottak pásztorságunkba, de a rátelepedett idegen lelkiség a magyarság ősi pásztorelétének nyomait végleg el nem törölte. Az ősi jellemvonásoknak tehát még nyomát kellene találni.”¹⁴ De hadd említsek még egy példát! A könyv részletezően kidolgozott fejezete szól a harangról, kolompról és csengőről, a pásztorok zajkeltő eszközeiről, amelyek rendkívül nagy becsben voltak. Persze lehet véletlen, hogy Ecsedi István a hortobágyi, Szabó Kálmán a Kecskemét környéki pásztorok kolompjairól írt tanulmányt, Luby Margit pedig 1941 nyarán a Hortobágyon és a Kis-Hortobágyon járt a kolompkészségek összehangolása dolgában: tíznél több gulyát, ménest és juhnyáját vizsgált meg.¹⁵ Az 1940-es évek elején Márkus Mihály Békésy György Kísérleti Fizikai Intézetében, Dincsér Oszkár és Manga János közreműködésével a zenei hangzás szempontjából vizsgálta meg a Néprajzi Múzeum kolomp sorozatát, és állapított meg koherens kapcsolatot a pásztorok által egykor összehangolt eszközök hangmagassága között.¹⁶ Luby Margit önálló fejezetet szentelt annak, hogy a gulya egész harangfelszerelését, a csatragot miként hangolta össze a pásztor. Az egyes eszközök hangját a furulyához viszonyította, s annak alapján keresett dallamokat a hangkeltők együttesének szavában. Bár a pásztorok eljárását alapvetően ösztönösnek vélte, a magyar zene ősi alapelemét igyekezett fellelni, és annak kapcsolatát igazolni a népdal pentatonikus hagyományával.¹⁷ (A pásztorok zajkeltő eszközei kapcsán ez a problematika más európai népeknél is felmerül.¹⁸) Magam Luby Margit módszere egyik jellemzőjeként értelmezem könyvének ezt a fejezetét. A gazdag gyűjtött anyaga folyamatosan új néprajzi problémák köré rendeződött, ami tovább lendítette a témáról való gondolkodását, ám a munka tanulsága már egyértelműen az ő gondolati világában szervesült. Nemcsak tematikusan bővülnek a kutatásai, hanem kérdésfelvetései is egyre árnyaltabbak; tapasztalata és eszköztára egyre gazdagabb azok megválaszolására. Alapvető célja, a kutatói hely és helyzet kijelölése azonban nem ennyire flexibilis; amennyire a gyermekcipőben járó magyar társadalomnéprajz okán *A Parasztélet rendje* megjelenése – a sok finom megfigyelés pozitivista lejegyzése kö-

¹⁴ LUBY MARGIT, Benedekfalvi: Fogyó legelőkön. Budapest, [1942.] Athenaeum, 11. [LUBY, 1942]

¹⁵ ECSEDI ISTVÁN: Csengőöntés ősi módon Hajdúböszörményben. Debrecen, 1931. /A debreceni Déri Múzeum néprajzi osztályának ismeretterjesztő közleményei, 1./; SZABÓ KÁLMÁN: Csöngettyű és kolomp a kecskeméti pásztorság kezén. Néprajzi Értesítő, XXIV. 1932. 68–75.; Luby é. n. 101–138.

¹⁶ MÁRKUS MIHÁLY: Jolsvai kolomposok. In: Gunda Béla (szerk.): Emlékkönyv Kodály Zoltán hatvanadik születésnapjára. Budapest, 1943, 262–263.

¹⁷ LUBY, 1942, 101–138.; Lásd még: BIHARI-HORVÁTH LÁSZLÓ: Csengők a magyar népi kultúrában. Tárgytipológia és katalógus a báránai Veres-gyűjteményről. Bárán-Hajdúszoboszló, 2018. Geo-Terra 96 Kft. – Bocskai István Múzeum – Turizmusért és Hagyományörzésért Egyesület.

¹⁸ 1970-ben jelent meg magyarul a jelentős görög író, Nikosz Kazantzakis (1885–1957) *Jelentés Greconak* című regénye. Abból idézem az alábbiakat: „... valamikor egy magános kis kalyibánam éltem, egy görög falu határában... Nem járt arra senki, csak Flórosz, a jólelkű ...csobán terelte arra birkáit...Egyik nap észrevettem, hogy bosszus, kelletlen, jóformán még köszönni sem akarózik neki, annyira siet. – Mi lelt, Flórosz? – Ördög vinné, uram, egész éjszaka nem hunytam be a szemem. Hát te nem hallottad? Nincs füled? Nem hallottad a csobánt a szemközti hegyen, hogy az Isten akárhova tegye! Nem hangolta össze tisztességesen a nyájának a kolompjait, azért nem aludtam egy szikrát sem... Hát megyek, hogy meghangoljam a kolompokat, uram, hogy megnyugodjon a lelkem!”

vetkezésében – felkeltette a néprajz és a születő szociográfia figyelmét, a *Fogyó legelőkön* című munkára nem rezonált túlzottan a tudományosság. Adatai azonban fontosak az extenzív állattartás gyakorlatának és társadalmi vonatkozásainak megismeréséhez. Jelentősége szerintem éppen ebben rejlik, még akkor is, ha ma már tudjuk, hogy a Hortobágy és Kecskemét környéke pásztorkodásának történeti vonulata ugyanabban a rendszerben értelmezhető, mint a szatmári *Gyűjtő* falvaié.

III.

Bár bizonyosat csak a nyomtatásban megjelent mű és a kéziratok gyűjtések, jegyzetek összevetésével lehetne kijelenteni, Luby Margit megkezdett témáinak fejlődését, építkezését megfigyelhetjük a pásztorkodás kérdésköre kapcsán is. Gyűjtéseiben a legelőváltás és a pásztorok vándorlásával kapcsolatos adatok az 1950-es évek végén jelentek meg.¹⁹ Például 1958-as gyűjtésében szó esik a makkra az *Avasba*, a *bércre* hajtott sertésnyájokról, hogy a makkos erdőkre ősszel Máramarosig elhajtották a Szamos mentéről a sertésnyájukat, ahol olykor helyismerettel bíró román bojtárt fogadtak segítségül.²⁰ Az Avasságról viszont román juhászok jártak az Ecsedi-láp téli legelőire.²¹ Nagyon fontosak Luby Margit feljegyzései a hegyről érkezett pásztorokról, a *makányokról*, a Kocsordon és Tyukodon juhot legeltető román vándorpásztorokról,²² mert a román pásztorok alföldi legeltetéséről aránylag keveset tudunk. Bizonyos, hogy az Alföld felé irányuló transhumance jelentősége méreteiben eltörpült a Moldva és Havasalföld felé irányulóhoz képest, de mindenképpen szerepet játszott az interetnikus kapcsolatokban. A történeti forrásokban a XVIII. század derekán feltűnő *mokány* szó Erdélyben egyaránt jelentett 'Brassó vidéki románt', valamint 'pásztor, állattenyésztő'. Ekkortól vannak adataink arra is, hogy erdélyi román pásztorok a Tiszántúlon téli legelőt béreltek. Szent Mihály naptól Szent Györgyig akár több ezer juhot tartottak a *purzsásnak* is nevezett román pásztorok például Debrecen város engedélyével a Hortobágy ohati részén, de egyes települések is bérbe adták nekik legelőjük egy részét a téli hónapokra. Főleg Bihar hegyeiből és Kolozs megyéből jártak transzhumáló nyájuk a Tiszántúl téli legelőire. Hetek alatt tették meg a 100–200 km hosszú utat, lassan, az utak mentén legeltetve.²³ Gunda Béla nyomtatékkal utalt arra, hogy a gazdag állattartó múlttal rendelkező Szatmár és Bereg jelentősen érintett volt a pásztorvándorlások-

¹⁹ Morvay Péternek az Ecsedi-láp környéke pásztorkodásáról írott tanulmányát lényegesen rendszerelvébbnek tartom. Lásd MORVAY PÉTER: Az Ecsedi-láp vidékének egykori állattartása és pásztorlétele. *Ethnographia*, LI. 1940. 123–143. [MORVAY, 1940]

²⁰ LUBY MARGIT, Benedekfalvi: Olyan világ volt. Mátészalka, 1976. 14–22. /Szatmári Múzeum Közleményei, 3./ [LUBY, 1976]; VÖ. CSISZÁR ÁRPÁD: Sertésmakkoltatás az északkeleti erdővidéken. *Agrártörténeti Szemle*, XVI. 1974. 234–246.; SZABADELVI JÓZSEF: Migráció és makkoltatás az Alföld keleti peremvidékén. Debrecen, 1968. 55–84. /Műveltség és Hagyomány, X./

²¹ GUNDA BÉLA: A szatmári hagyományos népi műveltség etnogeográfiai helyzete In: Ujváry Zoltán (szerk.): *Tanulmányok Szatmár néprajzához*. Debrecen, 1984. KLTE Néprajzi Tanszék, 71–75. /Folklór és Etnográfia, 16./ [GUNDA, 1984]

²² LUBY, 1976, 12–34., MORVAY, 1940, 137–139.

²³ Összegzően: PALÁDI-KOVÁCS, 1993, 257.

ban, különösen a sertéstartás és a juhászat kapcsán.²⁴ Mindez azt is aláhúzza, hogy a pásztorkodásban megnyilvánuló migráció, a nyári vagy téli periodikus elvándorlás nem a vándorló kedven vagy egyfajta etnikai sajátosság, hanem minden esetben a gazdasági szükségszerűségeen nyugodott.²⁵

IV.

A magyar Alföld geográfai és botanikailag az orosz erdős sztyeppe folytatása.²⁶ Függetlenül attól, hogy a magyarság Kárpát-medencei honfoglalása tudatos döntés vagy kényszer volt-e, ma már bizonyos, hogy a népünk gazdálkodásának egyik pilléréért jelentő legelető állattartás feltételrendszere azzal alapvetően megváltozott, ami fokozatosan átformálta a pásztorkodás korábbi rendszerét. Tényként ismerve ma már, hogy a magyarság a sztyeppén megismerkedett a földművelő gazdálkodással is, bizonyos, hogy a mezőgazdaság két nagy ágazata rendszerében és üzemszervezetileg nem volt még organikus viszonyban.²⁷ A feudalizmus keretei között kiépülő, az Árpád-kor végére fokozatosan megszilárduló településszerkezet, a bezáruló faluhatárok között a rendszerszerű mezőgazdálkodást biztosító, de a vándorpásztorkodás jelentőségét is erősítő²⁸ – dominánsan két- és háromnyomásos – határhasználati rendszerek fokozatosan az állattartás és a földművelés egyensúlyának irányába hatottak, ám a nagy értéket képviselő növendék és hízó haszonállatok legeltetését gyakran a település határán kívül valósították meg. Az állatcsapatoknak a közeli bérelt külső legelők felkeresésétől a Kárpát-medence eltérő adottságú tájainak takarmánybázisa közötti vándorlásig aránylag könnyen tipologizálható, de rendkívül sok konkrét formában megvalósuló, periodikusan megvalósuló rend tartotta fent évszázadokon át az extenzív állattartás működését, és az állatok őrzésére, terelésére szakosodott csoportok társadalmi szerepét és műveltségét.²⁹

A könyvtárnyi irodalommal rendelkező, rendkívül szerteágazó problematikának csak két gazdasági meghajtóját említem. Az egyik a külterjes legelők megszerzéséért folytatott küzdelem: akár a Debrecen város külső legelőjeként használt Hortobágy, akár Kecskemét városának óriási határa korábbi falvak helyén jött létre. A Nyugat-Európa piacaira irányuló hatalmas szarvasmarha-export nem csupán a települések koncentrációját eredményezte, – Hofer Tamás kiváló tanulmányban igazolta, hogy a török uralomnak tulajdonított pusztásodás jelentős részben a falvak agrárnépességének mezővárosokba való tömörülése révén alakult ki a kurrens nagyállattartás legelőinek érdekében –,³⁰ hanem a széles társadalmi bázison vállalkozói tözsér, állatkereskedő réteg létrejöttét is. A legelőterületek a feudalizmus megszilárdulásától kezdve a XIX.

²⁴ GUNDA, 1984,73.

²⁵ SZABADFALVI, 1984, 147.

²⁶ A vonatkozó szakirodalomból összegzően: SZABADFALVI, 1984, 24.

²⁷ FODOR ISTVÁN: Östörténet és honfoglalás. Budapest, 2009. Kossuth Kiadó, 82–102. /Magyarország története, 1./

²⁸ SZABADFALVI, 1984, 140.

²⁹ Összegzően: SZABADFALVI, 1970; SZABADFALVI, 1984; PALÁDI-KOVÁCS, 1993.

³⁰ HOFER TAMÁS: Az alföldi marhatenyésztő monokultúra kialakulásának európai párhuzamai In: Antropológia és/vagy néprajz. Tanulmányok két kutatási terület vitatott határvidékéről. Budapest – Pécs, 2009, 51–65.

század derekáig a telki állomány arányában vagy bérleményként álltak rendelkezésre, azt a gabona aratása után a tarlók, és az egyéb haszonnövények betakarítása után fel szabaduló földek egészítették ki.³¹

A másik kérdés a táj formálásának, a gazdasági célok érdekében való átalakításának problémája. Ez az Árpád-korban ásott *erektől*, a *fokoktól* a XIX. század vízrendezéséig és folyószabályozásig hosszú történeti folyamat, amelyben országos és lokális érdekek is szerepet játszottak. A falvak kisebb-nagyobb árkokkal, gátakkal, a vizek terelésével igyekeztek tehermentesíteni a határukat. Ahogyan a Gyűjtő öt településének – Fehérgyarmat, Kisar, Nyagar, Nábrád és Penyige – megsegítésére árkot, vájást csináltat Szatmár vármegye a Tisza, a Szamos és a Túr áradásainak gyors levezetésére, amelyet – bizonyára saját falvainak védelmére – Szabolcs vármegye betömetett.³² A feudális kortól kezdődően a Luby Margit által vizsgált településeknek a lokális földrajzi adottságai között kellett megfelelniük a megélhetés aktuális feltételeinek, és kellett működniük a jobbágy-paraszti üzemeknek is. A táji elemek és az emberi erőforrás egyfajta mozaikos, részleteiben periodikusan változó, pulzáló rendszert körvonalaz. A tengerszint feletti magasságban akár néhány méter szintkülönbség eltérő élettereket biztosított a mindig ármentes, az időszakosan vízjárta és a vízállásos területek hasznosítására. Az áradásoknak is voltak kiemelkedő csúcsai, amelyek között akár évtizedek telhettek el az általánosan megszokott tavaszi árvizekkel. A vízjárta térségek lakói jobbágy-parasztok voltak, a feudális törvények szerint adóztak. Voltak a rendszernek állandó, az egész településre kiható elemei – a folyóhátra és a belterületre szorítókozó gyenge földművelés, legeltetésen valamint a gyűjtögetett réti növényzeten nyugvó sertés- és marhatenyésztés, az ártéri gyümölcsösök hasznosítása, halászat, stb. –, ám a jobbágyfelszabadítás, valamint az azt követő folyószabályozás és vízrendezés a lassú modernizáció és az ellentmondásos polgárosodás irányába mozdították ezeket a falvakat is. Az ármentesítés, majd a folyószabályozás eltüntette a két fő tájtípus, az ártér és az ármentes szint különbségét, és a vidéket egyetlen ármentes területté formálta.³³ Ez azonban nem volt automatizmus, hanem az egyes települések és falucsoportok adottságaihoz igazodó folyamat, amelynek során az átfogó tájatalakítás lokális rendezéssel egészült ki. Így fokozatosan formálódott át a falvak hagyományos gazdálkodása is, aminek meghajtója volt a társadalom és a gazdaság újfajta elvárása. Ahogyan a jobbágyfelszabadítás és a földek, legelők azt követő elkülönítése nem szüntette meg a társadalmi egyenlőtlenségeket a vidéki társadalomban, a tájak, települések között újfajta esélyegyenlőtlenségek keletkeztek a közlekedés, a piacok, a lokális erőforrások régi és újfajta hasznosításával.

Luby Margit *Fogyó legelőkön* című könyve ennek az átmeneti időszaknak egyfajta krónikája, a hagyományos létformák és tevékenységek részletező leírása. Bizonyos, hogy a táj és ember kapcsolatában kulcsfontosságú közvetítők voltak a pásztorok, akik rendelkeztek némi mozgástérrel az aktuális vízjárás és időjárás adottságai között.

³¹ FARKAS JÓZSEF: Fejezetek az Ecsedi-láp gazdálkodásához. Studia Folkloristica et Ethnographica 8. Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke. Debrecen, 1982.

³² Takács 1988: 70.

³³ A vonatkozó geográfiai irodalmat idézi: FRISNYÁK, 2012, 114–115.

A rétek időszakos legeltetése, a rétből való nyaraltatás és teletetés, az állatállománnyal való vándorlás nem állandó cselekvés és technika volt, hanem a tudásuk érvényesítése az aktuális adottságok között. A legelők fogyása történeti folyamat volt, amihez folyamatosan kellett igazodni, s amihez nem volt elegendő a korábbi tudás, ismeret. A legelők fogyásával párhuzamosan sorvadt el egy karakteres társadalmi csoport, ill. idomult fokozatosan a XX. század első felének elvárásaihoz.

Köszönet Luby Margitnak ennek a ma már ismeretlen világnak a megrajzolásáért. Úgy vélem, megérdemelné, hogy a különböző helyeken őrzött kéziratos anyag digitalizálásával a teljes hagyatéék hozzáférhető legyen, és a nyomtatásban megjelent művek mögött a gyűjtött anyaga is feltáruljon.

MARIK SÁNDOR

„Műveimmel szellemi értéket és érzelmi élményt szeretnék nyújtani”

Beszélgetés Dragony Tímea zeneszerzővel az alkotás folyamatáról és örömről

Dragony Tímea nevét zeneszerzőként két évtizede ismerhetik a kortárs művészet kedvelői. 2002-ben diplomázott, bemutatott műveinek jegyzéke több mint 150 alkotást tartalmaz a szóló daraboktól a nagyzenekari kompozíciókig. 2004-től a Magyar Zeneszerzők Egyesületének tagja. Nagylélegzetű művei, kamarazenei darabjai koncertpódiumokon és a rádióban egyaránt gyakran hallhatók. Szerzői estjei is gyakoriak.

Nyíregyházán született, zenetanulmányait is a nyírségi városban kezdte. Több rangos díj és szakmai elismerés birtokosa. 2022 kiemelkedően sikeres éve. Májusban „A magyar klasszikus zene napja” alkalmából a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem dísztermében rendezett gálán a huszadik század klasszikus magyar szerzői – Dohnányi Ernő, Bartók Béla, Kodály Zoltán – egy-egy műve mellett napjaink magyar zenéje képviselőként hangzott el az ő alkotása, a *BIFROST 'a Híd'*. A Művészetek Palotája 2020-as Zeneműpályázatán szimfonikus zenekari művek kategóriájában díjazott kompozíciója a kelta mitológia ihlette alkotás, amelyet a Nemzeti Filharmonikus Zenekar szólaltatott meg Oliver von Dohnányi vezényletével. Két héttel később az Artisjus-díjátadón „Az év komolyzenei műve” díját vehette át a *To A Skylark (Egy mezei pacsirtához)* című művéért.

– Rövid időn belül két ilyen jelentős elismerés ritkaságszámba megy. Hogyan érintette?

– Határtalan volt az örömöm, hiszen bármely zeneszerző számára megtisztelő, ha a Nemzeti Filharmonikus Zenekar szólaltatja meg művét a Zeneakadémia nagytermében, teltház előtt, olyan neves karmester, mint Oliver von Dohnányi vezényletével. Csodás érzés volt, hogy darabom a legkiválóbb klasszikus magyar zeneszerzők alkotásai mellett hangzott el. A pályamű két éve született, már tavaly kiderült, hogy a díjazottak között van, és tudni lehetett, hogy a nagyzenekarnak idő kell egy mű megszólaltatásához. Az *Egy mezei pacsirtához* ősbemutatója október 3-án volt a Vigadó dísztermében, a díj meglepetésként ért.

Fotó: Monoki Attila

– Rendkívül mozgalmas szakmai életet él. Elég csak kézbe venni a zenei lapokat, vagy megnyitni a közösségi oldalát, hogy lássuk: a főváros zenei életében folyamatosan jelen van, és gyakori vendége személyesen, vagy műveivel a rádiók zenei műsorainak. Igazi különlegessége azonban szép számú szerzői estje. Hogyan szervezi életét? Hiszen a zeneszerzés, a tanítás és a koncertek szervezése is rendkívül időigényes...

„A magyar klasszikus zene napja” alkalmából rendezett gálán a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem dísztermében

Fotó: Posztós János

– Szerencsére már középiskolás koromban megtanultam bánni az idővel, sőt énekkarosként korábban is jól kellett beosztani a napjaimat. A titok az – ha van ilyen –, hogy nem elefántcsont-toronyba zárkózó magányos szerző, hanem nyitott, társasági ember vagyok. Ma is tartom a kapcsolatot sok egykori zeneakadémista társammal, holott már két évtizede saját útjainkat járjuk. Karvezetőkkel, karmesterekkel, zeneszerzőkkel gyakorta cseréljük ki tapasztalatainkat, információinkat. Gyakran járok színházba, koncertekre; általában kíváncsi vagyok mások munkáira. Sok versenyen, pályázaton veszek részt, elsősorban nem is a pénzjutalomért, hanem azért, mert a díjak mellé gyakran rádió- vagy videofelvétel, esetleg koncertlehetőség jár. Még másodéves zeneakadémista voltam, amikor megtapasztaltam, milyen hatással járhat egy aranyérem. 1998-ban hirdették meg az Országos Petőfi „Quodlibet” Zeneművészeti Pályázatot a költő emlékére alkalmából. Lehetett szóló-, zenekari és kórusművekkel pályázni, több más kategória mellett. Orbán György professzorom – feltehetően látva eltökéltségemet – azt ajánlotta, hogy pályázzak oratórikus művel, ne adjam alább a királykategóriánál. Ez valódi „mélyvíz” volt. Magam is meglepődtem, hogy szoprán hangra, nőikarra, szimfonikus zenekarra írt kantátámat a zsűri első díjra érdemesítette. Jelentős pénzjutalom is járult a díj mellé, de talán még értékesebb volt számomra az a lehetőség, hogy művemet a Szolnoki Szimfonikus Zenekar és a Bartók Béla Kamarakórus adta elő. Szólistákról viszont nekem kellett gondoskodnom. Így ismerkedtem meg Miksch Adrienn későbbi operanékesssel, akivel ma is sokat dolgozunk együtt. A zsűrinek olyan tagjai voltak, olyan igazi szaktektentélyek, mint Petrovics Emil vagy Balassa Sándor zeneszerzők. Ismertebbé váltam, és ez meghatározó volt a későbbi karrierem szempontjából. A szerzői esteket is nagyon fontosnak tartom: ilyeneket folyamatosan szervezek. Viszonylag kevés fiatal zeneszerző él ezzel a lehetőséggel. Nekem kiváló alkalmat jelentettek ahhoz, hogy megtanuljak tájékozódni a szakmai részletek terén, a teljes zeneszerzői pályának ez a fajta tapasztalat elengedhetetlen része.

– Mikor volt az első önálló szerzői estje?

– Nagyon régen, még 1994-ben, középiskolásként. Ez azonban nemcsak iskolai

gyakorlat volt. Elindult valami, és megéreztem a varázsát. Zeneakadémiai éveim alatt vált egyre komolyabbá a szándék. Az első budapesti önálló estem gyönyörű helyen, a Műcsarnokban volt, ahol műveimet a magyar közönség mellett szép számú külföldi vendég is meghallgatta. Emlékezetes élmény! Ettől kezdve azon igyekeztem, hogy évente legalább két szerzői estem legyen, és ha lehet, nívós helyszíneken. Ezek – az Óbudai Társaskör, a Rátkai Klub, a Régi Zeneakadémia, a Debreceni Konzervatórium nagyterme, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár zenei gyűjteményének otthont adó Ötpacsirta Zeneszalon – részben jól ismertek. Más helyszíneket fel kellett fedezni. Ilyen volt például az Ajtósi-Dürer soron található Vakok Iskolájának kiváló akusztikával rendelkező, gyönyörű díszterme, a Nádor-terem, ahol főiskolás éveimben rendezték az első koncerteket. Felemelő érzés zenei élményt nyújtani az ott tanulóknak is. A versenyeken elért eredményeimnek és a koncerteknek köszönhetően Lipcsében, a Mendelssohn-Bartholdy Zeneakadémia nagytermében, majd Amszterdamban, az Őszi Fesztiválon is lehetőséget kaptam önálló bemutatkozásra. A szerzői koncertek az alkotóművész rendkívül fontos pillérei, mert rendszeres munkát, folyamatos önképzést igényelnek, ébren tartják a kreativitást.

– *Amikor a zenével ismerkedni kezdett, mindjárt zeneszerző akart lenni, vagy a szándék hosszabb idő alatt alakult? Milyen alapokról indult egyáltalán?*

– Hatéves lehettem, amikor elbűvölt a zene világa. Akkor még csak a zongorához vonzódtam: otthon ez állt rendelkezésre. Szüleim nem voltak hivatásos művészek, viszont szerették a zenét. Nálunk általában nem a rádió szólt, hanem a lemezjátszó, szép gyűjteményünk volt a klasszikus művekből. Édesanyám a nyíregyházi 4. számú általános iskolába járt, zenei tagozatra; kórustag volt, mint később én is. Számomra hallatlanul értékes családi ajándék, hogy bármikor tudtunk beszélgetni a művészetekről, a muzsikáról. A lemezhallgatás sem merült ki annyiban, hogy lejátszottunk egy-egy művet. Eleinte a hangszerek közül a hegedű, a klarinét és a trombita volt a kedvencem. Később az ének, a kórus varázsolt el egyre jobban: évekig lehettem részese a Cantemus Kóruscsalád sikereinek itthon és külföldön. Életem meghatározó része ez.

– *Két évtizede gyakorló zeneitanár is, tehát hozzáértő véleményt tud mondani: mi lehet a titka, hogy a Cantemus Kórus alapítója – Szabó Dénes Kossuth- és Liszt-díjas zenepedagógus, karvezető – sikert sikerre halmoz, immár több mint ötven éve? Ritka karrier az övé...*

Artisjus-díj: „Az év komolyzenei műve”

Fotó: Labancz Viktória/Artisjus

– Dénes bácsi 1969-ben kezdett tanítani a 4-es iskolában, ez volt az első munkahelye. Amikor 1982-ben iskolás lettem, a gyermekkart már az ország legjobb kórusai között tartották számon. Tízéves voltam, amikor a tanárunk lett, tehát jobban megismerhetjük. Titkainak tudója azonban ennyi év után sem vagyok. Ami a személyiségét illeti: rá nem a régi típusú tanár-diák viszony volt jellemző. Számomra ő azért különleges pedagógus és ember, mert úgy adta át tudását, ismereteit a zenéről, a zene különböző szegmenseiről, hogy kezdetektől fantasztikusan használta a gyermeki elme nyitottságát, hatalmas befogadó képességeit. Engem három helyen is tanított: először iskolai énekórán, majd a Cantemus Kórusban, később pedig a Művészeti Szakközépiskolában – itt a zeneirodalom tanára volt. Az énektanításban lebilincselő volt az energiája. Fokozatosan tágította a látásmódot, az adott témát sok-sok érdekességgel fűszerezte, s mindezt emberi közvetlenséggel és szeretettel tette. Tudtuk, hogy szinte véletlenül, helyi kötődések nélkül jött Nyíregyházára feleségével, Ági nénival. Nem azon kezdtek gondolkodni, hogy miként lehetne állást szerezni Szeged vagy Miskolc környékén, előző életükhöz kapcsolódóan, netán Budapesten. Letelepedésüknek praktikus oka volt: mivel Ági nénival azonos szakon végezték, csak itt kínáltak két fuvolista énektanárnak állást és lakást. Talán úgy gondolhatták, Nyíregyházán erős a Kodály-módszer szerinti tanítás, amit ők is sajátjuknak érezték, ezt kell fejleszteni; ennek alapja a kórus. És elkezdték szisztematikusan felépíteni az iskola énekkarainak rendszerét.¹ Szerencsére az iskola és a város vezetése elképzeléseiket egyaránt támogatta. Amikor egy-egy új bemutatóra készültünk, Dénes bácsi először részletesen beszélt a mű megszületésének előzményeiről, rejtett értékeiről, szépségéről: felkeltette érdeklődésünket, már alig vártuk, hogy énekelhessük. Ez azonban csak akkor kezdődhetett, amikor már mindenki motivált, lelkes volt. Ezzel együtt kritikusnak, szigorúnak láttuk, de akkorra már elérte, hogy tudjuk: a kórusnál nagy célja van. Amikor pedig jöttek az eredmények, a hazai és nemzetközi versenyeken szerzett díjak, a külföldi fellépések – Franciaországban, Olaszországban, Japánban, Venezuelában, az Amerikai Egyesült Államokban, ami akkor korántsem volt olyan gyakori lehetőség, mint most –, már senkinek nem volt kétsége afelől, hogy szerencsések vagyunk, akik e csoda részesei lehetünk. Persze gondok adódtak, mert a kórusok úgy működtek, mint a hivatásos együttesek, de akkor még nem mindenki akarta vagy tudta elkötelezni magát, hiszen az élet java még előttünk állt. S aki nem vállalta, hogy egy-egy újabb megmérettetés előtt mind a negyven próbán ott legyen – bizony, kikerülhetett a „keretből”, ami mindkét félnek okozhatott sérüléseket. Ezeket azonban feledtetik azok a – nem túlzás – hatalmas sikerek, amelyeket a kóruscsalád (időnként több mint kétszáz énekes) elért. Bizonyíték, hogy a kezdő kórusokból koruk miatt kimaradók közül sokan visszajárnak a senior énekkarokba.

¹ Először a Gyermekkar alakult meg, és került 1975-ben az ország legjobb kórusai közé. 1978-ban Debrecenben, a nemzetközi Bartók Béla-kórusversenyen elnyert második díj hozta meg számukra az országos hírnevet és az első külföldi meghívásokat. Ekkor vették fel – Bárdos Lajos kórusműve nyomán – a Cantemus (magyarul: Énekeljünk!) nevet. Később szerveződött meg a kóruscsalád többi tagja: a Cantemus Fiú Vegyeskar (1981), ahol a kicsik még a szoprán és az alt szólamokat éneklék, a mutalósok pedig a tenor és a basszus szólamot a Pro Musica Leánykar (1986) a már végzett, de visszajáró egykori énekkaros leányok kezdeményezésére; a Banchieri Énekegyüttes (1988) az általános iskolát elhagyó fiú kórustagokból; majd a Cantemus Felnőtt Vegyeskar (1998) az addigra már szülői korosztályba került egykori Cantemus-énekesekből. *(A kóruscsalád történetéből.)*

– Írt már előadásra szánt művet a *Cantemus* számára?

– Természetesen. Szívem szerint többet is komponáltam volna, de ez nemcsak akarat és nem is csak fogadókészség dolga. Az *Estharangok* című kantátám – Dsida Jenő négy verse alapján –, amelynek ősbemutatója a Zeneakadémia nagytermében volt 2017 februárjában, minden érintett számára felejthetetlen emlék. A mű Szabó Dénes 70. születésnapjára íródott, a Pro Musica Leánykar és a Budapesti Vonósok előadását maga az ünnepelt vezényelte.

– *Tehát a zenei pályája a mai Kodály Zoltán Általános Iskolában indult. Mit tett hozzá a Művészeti Szakközépiskola, és mit a debreceni „Konzi”?*

– A „Művészeti” már közelített a hivatásszerű művészi pályához. Előbb csak alapozás zajlott: a nyíregyházi zeneiskolában szolfézs és zongora szakon tanultam. Középközpontként már foglalkoztatott, hogy akár saját szerzeményeket is komponálhatnék – tizenhat évesen meg is próbálkoztam egy klarinét-kvartettel. Megosztottam elképzelésemet Fehér Ottóval, aki a zenei tagozat vezetője volt – egyben a Nyíregyházi Főiskola docense és a város vegyeskarának karnagya. Sokat beszélgettünk a lehetőségekről, végül támogatót tervem megvalósításában. A kivitelezés nem bizonyult egyszerűnek, mert egy időben csak két szakon lehetett tanulni, továbbá zeneszerző-képzés legközelebb Debrecenben volt, a Kodály Zoltán Zeneművészeti Szakközépiskolában. Ott Keuler Jenő zeneszerző, az akkori igazgató meghallgatott és bizalmat kaptam tőle. Aztán már csak a minisztérium hozzájárulását kellett megszerezni, hogy a négyéves képzés utolsó két esztendejében harmadik szakon is tanulhassak. Ez is sikerült; a minisztérium nemcsak megadta az engedélyt, hanem heti egyórát képzésem költségeit is fizette. Végül már csak arra volt szükség, hogy a nyíregyházi órák után, változó időpontokban, Debrecenben legyenek, amit drága szüleim jóvoltából válhatott valóra. Az egy-egy órából minimum kettő, de sokszor három lett, mert Keuler tanár úr ígéretesnek tartott és folyamatosan „emelte a tétet”. Előfordult, hogy késő este indultunk haza, ami különösen télen nem volt lányálom...

– *Voltak, vannak példaképei? Mely zeneszerzők hatottak munkájára?*

– Minden zenetörténeti korszakból vannak számomra példaadó szerzők. A barokk korszakból főképpen Bach és Vivaldi. A klasszikusok közül Haydn és Beethoven. A romantika jeles alkotói sorából választani a legnehezebb. Brahms, Csajkovszkij, Wagner munkái egyaránt hatással voltak rám. Imponált Richard Strauss, aki már hatévesen zenét szerzett – persze nem emiatt vált híressé. Csatlakozom azokhoz, akik példaképüknek tartják Liszt Ferencet. Liszt egyszerre volt zeneszerző, zongoraművész, karmester és zenetanár. A XX. századi magyar szerzők közül Bartók Béla, Kodály Zoltán, Weiner Leó, Ligeti György munkásságát emelném ki. Zenekari darabjaival erős hatást gyakorolt rám Sztravinszkij, Sosztakovics és Honegger. Közös bennük, hogy műveiket markáns karakter, hangvétel jellemzi. Ez a fajta expresszivitás lenyűgöz. Alkotásaikban széles zenei ívek és nagy energiák rejlenek. Nekem is hasonlóak elérése a célom.

– *Hogyan lehet átültetni az egy-két-három évszázaddal korábbi példaképek műveinek jellemzőit a mai valóságba? Valójában milyen jellegű, stílusú, hangvételű zenét szeret komponálni?*

– Célom kettős: kifejező, karaktereiben erőteljes, ugyanakkor sokak számára befogadható zenét kívánok létrehozni. Amivel még kiegyésíteném – és remélem, műveim

ismerői egyetértenek abban: – nagyobb kompozícióimat egyfajta hevület jellemzi. Ha ezt is a zenetörténet keretébe helyezzük, a romantikus korszakának világába jutunk.

– *Mennyiben egyéni az a zenei világ, amit megteremtett magának?*

– Elsősorban a harmónia révén. Próbálok olyan harmóniavilágot kialakítani, ahol „kevert” összetételű hangzatok, zenekari darabok esetében pedig különleges hangszerelés és dallami-ritmikai ellenpontos anyagok speciális szövése a jellemző.

– *Végül az összegzés: hogyan helyezi el magát a kortárs magyar zene palettáján?*

– Mindenki számára befogadható zeneszerzőként, akinek a művei nemcsak a szakmának szólnak, hanem bárki számára tudnak olyan szellemi értéket és érzelmi élményt nyújtani, amely megérinti őket, jó esetben magukat az előadókat is.

– *Hogyan kezd munkához, egy új mű megkomponálásához?*

Ez változó. Előfordul, hogy „csuklóból” sikerül, azaz az első változat kiállja a magam próbáját. Máskor, különösen, ha nagyobb lélegzetű munkáról van szó, és az idő sem sürget, sok mindent kipróbálok, érelem magamban az elképzeléseimet, kutatom az előzményeket, ha az adott mű igényli.

– *Avasson be részletesebben az alkotómunka titkaiba!*

– Az alkotómunkában nincsenek sablonok. Verdi például azt mondta: minden nap le kell írni egy zenei gondolatot. Beethovenről úgy tudjuk, amikor legnagyobb műveit alkotta, reggelente bemelegítésként megírta egy kantátát, és utána látott munkához. Én, amikor leülök a zongorához, sokszor eljátszom a gondolattal, mi lenne, ha...

– és kipróbálok. Ami megtetszik, leírom, továbbfejlesztem, alkalomadtán beépítem a kompozíciókba. Számomra nemcsak a dallam fontos: ezért, ha zenét írok, olyan művekből merítek, amelyek önmagukban is tetszenek. A míves, értékes tartalmat hordozó alkotásokat kedvelem. Fontos egy-egy mű időtartama. Legjobb, ha a felkészülés, az érlelés után minél rövidebb idő alatt elkészül: így lehet szép íve. Talán adottság, hogy nemcsak a magam idejével tudok gazdálkodni: tapasztalatból elég jól felmérem a kompozíció idősükségletét is, egyenletesen dolgozom.

– *A művészek sokszor hivatkoznak az ihletre, ami nélkülözhetetlen az alkotómunkához. Hogyan vélekedik erről?*

– Az ihletet és az inspirációt fontosnak tartom. Engem szerencsére sok minden készítet alkotásra: a napfelkelte, a fecske csivitelése éppúgy, mint a kelták ősi mítosza. Ráadásul tudok a klasszikus munkaidőben, egész nap dolgozni, de ha be akarok fejezni egy darabot, előfordul, hogy rám köszön az éjszaka.

– *Hogyan történik a valóságban egy kompozíció rögzítése: hagyományosan tollal, esetleg számítógépes programokkal?*

– A születendő művet általában kézzel jegyzem le. Hagyományos módon, kottapapírra; a társaim a ceruza és a radír. Kamarazenei darabokban, ahol csak néhány hangszer szólal meg, egyszerre születik minden. Nagyzenekari kompozíciók esetében zongora-lejegyzést is készítek, de már ilyenkor is jelölöm, milyen részhez milyen hangszert gondolok el. Szerencsés esetben előfordul, hogy az új darabot rögtön zenekarra írom.

– *Abba lehet hagyni menet közben a zeneszerzést, vagy jobb, ha a kompozíció a-tól z-ig egyfolytában készül?*

– Ez attól függ, milyen terjedelmű alkotásról van szó. Ha hosszabbról, jobb eleve szakaszokra osztani, de komponálása közben ilyenkor sem tartok nagyobb szünetet. Ha zenei megfogalmazás problémájába ütközöm, nem hagyom, hogy az idő sűrűszen, addig finomítom, míg olyan lesz, amilyennek elképzeltem.

– *Munkáinak jegyzékét szemügyre véve feltűnik, hogy milyen sok műfajban alkot. Komponált szimfonikus zenekari és versenyműveket, balettzenét, kantátákat, vonószenekari dalciklusokat, kórusműveket, szólóműveket és sok minden mást, például több mint harmincöt kamaradarabot különféle összeállításban. Miért törekszik ilyen sokszínűsége?*

– A kérdés összetett választ igényel. Alapvető, hogy a fő foglalkozásom a komponálás, ebből élek. Nem tehetem meg, hogy csak életem főművét írom évekil. Tehát zenekarok, énekkarok, kamaraegyüttesek, szólista művészek kérnek fel – hivatalosabban: megrendelik –, hogy írjak számukra darabokat. Ezekkel a kompozíciókkal később én is tudok indulni versenyeken. Sokszor azért is engem kérnek, mert úgy érzik, a felfogásom közel áll az övékhez. Meg tudjuk beszélni, hogy mi a céljuk, mit szeretnének kifejezni, és én a szakma szabályai szerint azt megkomponálom. Ha kell, hatvan másodpercben, ha kell négy percben, vagy éppen negyvenben. És olyan hangszerekre, amelyek a rendelkezésükre állnak, vagy amelyben az illető művész, művészek legjobban ki tudják domborítani a tudásukat. Ehhez az is kell, hogy megismerjem őket, szándékaikat, korábbi eredményeiket. A kész művet később, természetesen, mások is előadhatják. Ez a munka egyik része. A másik, hogy figyelem a világszerte megjelenő pályázati kiírásokat, és ha találok kedvemre valót, nevezek. Jó érzés és szándékaim visszaigazolása az, ha a díjazottak között látom a nevem. Ráadásul tanítani is szeretek, ezért vállalom pedagógiai művek írását is. Jelenleg az Editio Musica Budapest zene-műkiadónál megjelenésre vár a „KALEIR” *A természet Birodalma* (2020) 1. kötetének zongora kottája. A kötet tizenhét szólóművet és három négykezeset tartalmaz 7–16 éves gyerekek számára, eltérő nehézségi szinten. A feltett kérdés egyébként nem valóságtól elrugaszkodott. Amikor a Zeneakadémián átvettem „excellent” minősítésű zeneszerzői diplomámat, szeretett professzorom, Orbán György azt mondta: most már csökkenthetném munkámban a sokféleséget, hozzáláthatok életem nagy művének megkomponálásához. Nagyjából a saját, a világtól kissé elzárkózó életvitelét ajánlotta. Azt válaszoltam: szerintem korai még, a Nagy Műhöz kisebbeken át vezet az út, ráadásul még tanítani is szeretnék, sőt zongorázni is. Nem volt elragadtatva...

– *Hogyan tudta átültetni elképzeléseit a valóságba?*

– Eléggé eltökélt voltam, hiszen meg kellett teremteni az egzisztenciámat, mindekelőtt lakást venni. Tehát időm felében szándékoztam komponálni, a másik felében pedig tanítani, hogy legyen fix bevételem az életkezéshez. Akkoriban a Zeneakadémia főiskolai tagozatán Mihály Gábor klarinétművész mellett zongorakísérőként dolgoztam heti öt órában – nem véletlenül, mindig is szerettem volna magamat kipróbálni klarinét-korrepetitorként. De ez kevés volt, így aztán majdnem minden belvárosi zeneiskolába elküldtem érdeklődésemet, hogy frissdiplomásként alkalmaznának-e szolfézstanárnak. Két és fél hét után már a XIII. kerületi zeneiskola zongoratanár-igazgatójánál, Szegedi Enikőnél latolgattuk a jövőmet. Céltudatos, szigorú személyiség, de hamar szót értettünk, méltányolta elhatározottságomat. Kérésemre

félállásban alkalmazott, ami akkor éppen megfelelő volt. Így kezdtem meg zeneszerzői életemet, éppen húsz éve.

– *A pályakezdés kiterője után térjünk vissza a fő munkájához. Említette, hogy együttesek, kórusok, hangszeres művészek kérnek öntől új darabokat. Ilyenkor, gondolom, örül a felkérésnek, de megfordul-e a fejében, hogy a felfogásbeli hasonlóságon kívül mi szól még ön mellett, hogy sok helyről kap felkéréseket?*

– Nem foglalkozom ilyesmivel, örülök, hogy részese vagyok a kortárs zenei életnek, és sokszínű feladataim vannak. Persze, el lehetne ezen gondolkodni. Egy dolog a kórusnak, együttesnek, művésznek megkapni egy kottát és azt tolmácsolni, elvileg változtatás nélkül, legfeljebb új értelmezésben. Tehát a szerző és az előadó között csak a kotta a kapcsolat, ami elég gyakori. Nálam a művek egy részében hozzáadott értéként vehető számításba, hogy tíz évig profi kóruscsaládban énekeltem, szolfézs-tanárként ismerem az elméletet, tudom, az előadóknak esetleg mi volna kényelmetlen. Sokszor zongorán magam is közreműködök műveim előadásán, azaz interaktív kapcsolatban vagyunk.

– *Viszonylag sok művének címe idegen nyelvű (kelta, angol), mi ennek az oka?*

– Az, hogy sok, viszonylagos. Ha – mondjuk – százötven művemből tizenöt nem magyar nyelvű címet visel, könnyebb észrevenni, mint a százharmincöt magyar nyelvűt. Szempont az is, hogy ha egyik-másik munkámat nemzetközi megmértetésre szánom, anyanyelvemet kevés helyen ismerik. Sőt a magyar szavakat kimondani is csak a kivételezettek tudják. Azt gyakran tapasztalom, hogy az oda-vissza fordításokból milyen „leiterjakabok” jöhetnek létre. Jobb ezt elkerülni. Ráadásul van egy specialitásom: némelyik művem címe nem idegen nyelvű – legfeljebb annak látszik –, hanem betűszó, azon fogalmak kezdőbetűje, amiket kifejezni kívánok, amiről a történet szól. Ilyen az „OBRETAM” címet viselő szimfóniám is, amely a Miskolci Szimfonikus Zenekar és Antal Mátyás karmester felkérésére készült 2019-ben. Talán érdemes erről egy kicsit részletesebben beszélni. Ez a mű szándékaim szerint az élet sokszínűségét, örömeit, boldogságát, nehézségeit, drámaiságát és összetettségét teszi hallhatóvá. A címben szereplő mozaikszót az életben számomra fontos emberi értékek szavainak kezdőbetűiből alkottam meg. O: odaadás, B: bátorság, R: remény, E: elengedés, elfogadás, T: támadás a rossz ellen, A: akarat, M: megértés és megnyugvás. Szerzőként a kezdetektől állandó törekvésem az egyéni hang, saját nyelvezet megteremtése zenei gondolataim mélyreható tolmácsolásához.

– *Eredeti, ténylegesen a kelta kultúrához kötődő művei is vannak. Hogyan talált éppen a kelták történetére?*

– Gyerekkorom óta – ma is – sokat olvasok, szeretem a meséket, mondákat, mítoszokat. Hat-hét éve találtam rá egy könyvsorozatra, amely a nagy civilizációkkal foglalkozik. Elmerültem a kelták és a vikingek történetében. Lenyűgöztek, egyre többet akartam megtudni. 2017-ben született meg az ebből táplálkozó első művem, a *Crann Bethadh* (A kelta életfa) szimfonikus költemény. A kelták szentként tisztelték a fákat, mivel azok adtak élelmet, védelmet és energiát az embereknek. A zene, az *Élet fájának* zenéje bemutatja, hallhatóvá teszi az élet összetettségét, sokszínűségét. Szerettem ezt a műveimet! Ösbemutatója a Rádió 6-os stúdiójában volt a Magyar Rádió Szimfonikus

Gold Medal – Aranyérem Amerikából

Zenekara előadásában, Madaras Gergely vezényletével. Később remek utóélete lett, ugyanis a tengerentúlon is sikert aratott: 2021 nyarán arról tudósítottak, hogy az észak-amerikai Virtuoso Nemzetközi Zenei Versenyen a zeneszerzői kategóriában sok száz pályázó közül bekerültem a döntőbe. A hír háttéréről azt érdemes

tudni, hogy a North American Virtuoso International Music Competition online verseny, amelyre a világ minden tájáról lehet nevezni különböző hangszeres és zeneszerzés kategóriákban. Úgy véltem, a *Crann Bethadh* a nemzetközi mezőnyben is megállja a helyét, így annak egyik nyilvános koncertfelvételével pályáztam: a Budafoki Dohnányi Zenekar 2020. november 6-i gyönyörű előadásával, amelyen Werner Gábor vezényelt. Legnagyobb örömömre a nemzetközi zsűri Gold Medal (Aranyérem) elismeréssel díjazta.

– *Nem ez volt az első amerikai sikere. Hogyan lépett kapcsolatba az Amerikai Egyesült Államok űrkutatói szervezetével, a NASA-val?*

– *Ergosphere* című kompozícióm a NASA pályázatára írtam, 2015-ben. Több százan küldtek pályamunkát a világ sok országából, végül a kiválasztott tíz zeneszerző között voltam, akiknek művét megvásárolták, majd tudományos filmekben felhasználták zenei aláfestésként. Összetett alkotás: a hangomat is használom az énekcsoportban, az elektronikus zenét harsona- és haranghangokból alakítottam át. Fuvola, hegedű, cselló, trombita, klarinét és zongora élő hangszerekként szerepelnek a négyperces felvételen.

– *Ez egyedi alkalom lehetett, viszont a kelta téma nem engedte el...*

– Ez így van! Már az elején gondoltam, többről lesz szó, mert számos hasznosítható új gondolatra leltem. Nagy hatást tett rám, hogy a kelta mitológiában a *BIFROST*, 'a *Híd* köti össze a földet az éggel. Nagyon szép történet a földi lét és a mennyország közötti kapcsolatról. Mindig vonzódtam az impozáns lehetőségekhez, s ezt olyan-nak találtam. Fel is írtam egy jegyzetlapra: „nagyszabású zenekari mű”, és eltettem. Amikor jóval később a MÚPA pályázati kiírását megláttam, rögtön tudtam, hogy eljött az én időm: egy erős hatású, szimfonikus művel fogok pályázni. Ez kézenfekvő is volt, mert akkoriban több nagyzenekari darabot írtam, és mindig erőteljes zenei kifejezésre törekedtem. Az is befolyásolt, hogy a kiírás szerint előadják majd a győztes

műveket; lelki szemeim előtt már láttam a nagyzenekart és az impozáns helyszínt. Így el is dőlt minden, már „csak” komponálni kellett... A zsűri újszerűnek, hatásosnak találta, végül díjazta is. Az már csak ráadás – de csodás érzés – volt, hogy a darabom kitüntető alkalommal, rangos helyszínen, híres szerzők művei mellett hangzott el! Egyébként utólag visszatekintve is hasznos volt a kutatás a kelta mitológiában, ugyanis több művem készült erre alapozva, például egy programzenei sorozat. Ez a ciklus kelta isteneket, történeteket mutat be, „tesz hallhatóvá”. Kilencedik darabja Gwethyr király bemutatása révén a kelta istenek misztikus és erőteljes világát tükrözi. Nagy örömömre a Liszt Ferenc Kamarazenekar mutatta be.

Az *Egy mezei pacsirtához* ősbemutatóján
Fotó: Walter Péter/MMA

– *Az Artisjus-díjban részesült mű is ilyen hosszas érlelés, kutatás eredménye?*

– Éppen ellenkezőleg. A *To A Skylark (Egy mezei pacsirtához)* születése szívmengető történetre emlékeztet. A Magyar Művészeti Akadémia szép hagyománya az, hogy az akadémikusokat kerek születésnapjukon bensőséges ünnepségen köszöntik. Erre a koncertre a Szolnoki Bartók Béla Kamarakórust kérték fel. Nekem Molnár Éva

karnagy szólt – akivel jó néhány közös munkánk volt már –, hogy van egy ilyen alkalom. Mi lenne, ha kórusa számára komponálnék egy méltó darabot az ünnepségre. Amikor megtudtam, hogy Vashegyi György karmester, a régizene kiváló ismerője és Paulik László hegedűművész, a barokk hegedű kiemelkedő hazai szakértője lesz a két ünnepelt, örömmel vállaltam. Gyors munkára volt szükség, így szabad kezet kaptam. Alapos megfontolás után döntöttem, hogy az angol romantikus költészet legjelentősebb képviselője, P. B. Shelley *Dal egy mezei pacsirtához* című versének részleteire komponálok – tekintettel a két világhíró művészre – eredeti angol nyelvű, kéttételes művet nőikarra, hegedűre és zongorára. Munkásságukat figyelembe véve három Händel-témát használtam fel, alakítottam, formáltam át, építettem be saját zenei nyelvezetembe különböző karakterekben és harmóniai környezetben. Az ünnepségen volt a mű ősbemutatója, Bodor János hegedűművész mellett a zongorajátékot magam vállaltam. A költemény magyar nyelven Kosztolányi Dezső fordításában ismert. A két díjazott mű mutatja azt is, hogy az új darabok milyen különböző ihlet, motiváció alapján szülehetnek. Külön öröm, hogy az Artisjus díjátadót a vadonatúj Magyar Zene Házában rendezték, ahol az én kompozícióm is elhangzott. Örök emlék!

– *Többször említette műveinek külföldi forrásait, de még alig utaltunk magyar gyökerű darabjaira...*

– Pedig bőven vannak ilyenek. Az *Élet szonettjét* például női karra írtam és zongorára komponáltam, Juhász Gyula verseire. *Virradás* címmel vonószenekari dalciklust írtam

Arany János verseire, *Estharangok* címmel kantátát női karra és vonószzenekarra Dsida Jenő műveire. József Attila verseihez többször visszatértem, megzenésítettem a *Dunánál*, a *Vágymagam a Hold alatt* című verseit. Különleges volt a szülővárosomban, Nyíregyházán élő költő, Nagy István Attila *Futó percek* című költeményének feldolgozása, amelyet Bodrogi Éva énekművésszel közösen adtunk elő. Emlékezetes Fellegi Melinda zongoraművésszel közös munkánk: nyolcvan versét küldte el nekem, mielőtt első kötete megjelent. Ezekből választottam néhányat *Lángrózsa* című dalciklusomhoz, melynek ősbemutatója a 2018-as Fesztivál Akadémián volt a *Versek és vonzások* sorozatban.

– *Ha versekre komponál, milyen szempontok szerint választ?*

– Számomra a klasszikus, mindenki által ismert nagy költők verseire, és a kortárs szerzők alkotásaira egyaránt élmény komponálni. A lényeg, hogy a költeménynek legyen mondanivalója. Ha lehet, szeretem megbeszélni darabjaim hátterét, gondolataimat azokkal a művészekkel, akik munkáimat megszólaltatják. Gyakran dolgozom hosszú ideje ismerős, kiemelkedő tudású szólistákkal, a már említett Miksch Adrienn énekművésszel, Kelemen Barnabás hegedűművésszel, Klenyán Csaba klarinétművésszel, vagy a szintén Nyíregyházáról származó Bakó Levente trombitaművésszel – sajnos, terjedelmi okok miatt nem említhetem mindegyikük nevét. Részletesebben szólnék a 2018. évi Arany János Zeneszerző Versenyéről, ahol dalciklusom a kategóriájában II. díjat nyert. Az elismerést a Zeneakadémia nagytermében adták át, ahol el is hangzott *Virradás* című művem Halmai Katalin énekművész és a Liszt Ferenc Kamarazenekar előadásában, Madaras Gergely karmester vezényletével. Az eseményről a zsűri értékelését emelem ki, amely az én szándékaimat is igazolta: „A verseny résztvevői az Arany János emléke előtti méltó tisztelgés mellett azt is bizonyították, hogy a mai fiatal zeneszerzők hidat képeznek a tradíció és a progresszió között. Változatosságot kínálnak, miközben a kortárs zenének sem kell feltétlenül nélkülöznie azt, amit a közönség annyira szeret, a dallamot és a harmóniát.” Azt is szeretném elmondani, hogy díjazott kompozíciómat édesanyám emlékének ajánlottam, aki nem sokkal a verseny előtt hagyott itt bennünket, örökre.

– *A Bartók Rádióban hétköznapi 22–23 óra között a „Ars Nova” címmel a kortárs zené a műsorfolyam, válogatás a 20–21. század zenéjéből. Hallgatja? Mi a véleménye róla?*

– Tudom, mire megy ki a kérdés, és nem sétálok be a csapdába, hogy sommás ítéletet mondjak. Kétségtelen, nem mindenkinek tetszik, de a műsorban elhangzó daraboknak bizonyos közegben van közönségük. Sok, pályája elején járó zeneszerző meghökkenítő hangzásokkal hívja fel magára a figyelmet. De tudjuk, hogy neves költők sem vállalják mindig zsengeiket, sőt van, aki el is égeti azokat. Dalí meghökkenítő képei – lángoló zsiráfjai, hosszúlábú elefántjai – vagy éppen Hieronymus Bosch tavaly nyáron Budapesten kiállított művei sem mindenkinek tetszettek, kiállításai mégis teltházások voltak.

– *Akkor másként kérdezem. Ismerünk zenei korszakokat, mint például a reneszánsz, a barokk. Ha meghallunk egy-egy művet, jó eséllyel el tudjuk helyezni. Helyénvaló már feltenni a kérdést, hogy milyen megkülönböztető jellemzői vannak ma a kortárs zenének?*

– Úgy vélem, még nem jött el a kiérlelt válasz ideje, szerintem jobbára az útkeresés a jellemző. Vannak, akik a meghökkenítő fordulatokat részesítik előnyben, mások éppen a kiszámíthatóságot. Előfordul, hogy a „különlegesebb” hangzásban látják a megoldást, mások a szélsőségek ütköztetésében. De mindez talán nem baj. Látunk több példát a zenetörténetben, amikor a kortársak nem értettek meg egy-egy komponistát, aki később kiemelkedően sikeres szerző lett. És ne felejtjük el, hogy változik a befogadó közeg, sőt a minket körülvevő világ is.

– *Említette, hogy írt már hatvan másodperces művet is. Ez mire volt jó, egyáltalán mitől függ, hogy milyen hosszú művet komponál?*

– Az egyperces mű (*Waves in 60 seconds – Hullámok 60 másodpercben*) egy ötlet eredménye. Amerikában találták ki, nemzetközi pályázatot hirdettek, egypercesnyi zenei anyagokat vártak különösebb megkötések nélkül. A beküldött műveket – köztük az én klarinétra és zongorára írt darabomat is – bizonyos szisztéma szerint összefűzték, így a sok kis műből összeadódott egy nagy. Olyan sikeres lett, hogy a kezdeményezést többször megismételték. A pályázatok esetében egyébként sokszor közléstesszik az elvárt legrövidebb és a leghosszabb időtartamot is, hiszen a művek értékét általában a tartalom, a mondanivaló határozza meg, nem pedig az időtartam. Persze előfordul, hogy nem korlátozzák, mennyi idő használható fel a mű előadásához, de érdemes mértéket tartani. Ha például a zsűrit nem köti le, az érdeklődő hallgatóságot még kevésbé fogja, és elmarad a remélt siker.

– *Mi lehet az oka annak, hogy a zeneszerzők között sokkal kevesebb hölgy van, mint férfi?*

– Nem lehet általánosítani. Az kétségtelen, hogyha híres zeneszerzők nevét kérdezzük, Bach, Beethoven, Mozart, Liszt Ferenc, Chopin, Schubert, Johann Strauss, Vivaldi jut eszünkbe, esetleg Csajkovszkij, Muszorgszkij, a magyarok közül Bartók Béla, Kodály Zoltán – természetesen a teljesség igénye nélkül. Nem ez az egyetlen hivatás, amelynek esetében száz-százötven éve fel sem vetődött, hogy nők is művelhetik; így volt ez az orvosok, természettudósok vagy éppen pilóták körében is. Ma minden téren természetes. A zenetörténet egyébként a hölgyek sorából Koháry Mária Antónia grófnőt jelöli első magyar zeneszerzőnek, aki az 1800-as évek első felében alkotott. A következő száz évben fokozatosan elfogadott lett, ma pedig már egyáltalán nem ritka – bár még nem is gyakori –, hogy hölgy neve szerepel szerzőként egy-egy partitúrán. Azon az évfolyamon, amelyen én diplomáztam, négy lány és egy fiú tanult zeneszerző szakon, de ez kivételes volt.

– *Önt nem vonzotta a külföldi szerződés, a nagyobb fizetés, az utazások?*

– Alapvetően társasági ember vagyok, szeretek itthon élni. Amíg szüleim a közelben voltak, meg sem fordult a fejemben, hogy tartósan elmenjek. Az évek múltával „beágyazódik” az ember: a közösen megélt élmények, a rengeteg szakmai és emberi kapcsolat nagyon hiányozna. Még akkor is, ha nyelvi problémák aligha nehezítenék az életemet, hiszen angolul, spanyolul beszélek, további egy-két nyelvet pedig szeretnék még tökéletesíteni. Utazásból éppen annyi lehetőség van, amennyi kielégíti az igényeimet: meghívások várnak bemutatóimra külföldön is, fesztiválok, díjátadók ma is adnak programokat, néhány nap után azonban jó hazajönni. És akkor még nem

is említettem a diákjaimat, akik általam szerették meg a zenét. Nemrégiben egyik tanítványom például a budapesti szolfézsversenyen(!) nyert első díjat, én pedig tanári különdíjat kaptam. Ezek olyan értékek, amelyek egy újrakezdés után idegen közegben nehezen lennének megismételhetők.

– *Életrajzából kitűnik, hogy sokszor részesült ösztöndíjakban, pályázati díjakban, támogatásokban. Mit kellett tennie ezekért?*

– Több részre kell osztani a választ, a tanulóévekre, a pályakezdésre, a mai időkre. Akadémistaként Köztársasági Ösztöndíjat kaptam. Emellett még a Spanyol Kulturális Minisztérium külföldi ösztöndíjasaként spanyol nemzetközi kurzusokon vehettem részt. Diplomám megszerzése után három egymást követő évben Kodály Zoltán Alkotói Ösztöndíjban részesültem. Erre ma is büszke vagyok, mert csak a legjobbak kiváltsága. Folyamatosan jól kell teljesíteni, különösen, hogy újra és újra megítéljék. A Kodály-ösztöndíj ideje alatt készült munkáim számos előadóművészhez eljutottak, és nagy örömeimre ezek repertoárjuk állandó részét képezik napjainkban is. Kivételes szerencse volt, hogy zeneszerzői pályámat két éven át az Academie Musicale de Villecroze támogatta. Ezek az önállóodást segítették, amikor más bevételeim még csak elvétve voltak. A francia támogatásnak köszönhetően több szerzői koncertet tudtam megrendezni, egyúttal fellépési lehetőséghez juttatva a neves szólisták mellett kiváló fiatal előadóművészeket is. Néhány év után zeneszerzőként egyre több munkám lett, és ki tudtam teljesedni a tanításban is. Két éve pedig elnyertem a Magyar Művészeti Akadémia három évre szóló ösztöndíját.

– *Ez mit jelent a pályája szempontjából?*

– Nagy szakmai elismerést. Számos művészeti ág képviselői kapnak támogatást, így betekintést nyerhetünk más művészeti területek eseményeibe. Ezekon túl anyagi biztonságot, mert kevesebb más munkát kell vállalnom, így több nyugodt időm lesz az alkotómunkára, nagyobb lélegzetű műveken is dolgozhatok. Több fellépésem lesz szervezett keretek között, mivel az MMA rendszeresen szervez ösztöndíjas programokat, például nemrégiben jöttünk haza Kapolcra, ahol a Művészetek Völgyében az MMA-ösztöndíjasok napját tartották, azon belül pedig az én szerzői koncertemet. Gyönyörű program volt a helyi római katolikus templomban. Az inspiráló környezetben jó volt találkozni ismerős kortársaimmal – Miksch Adrienn drámai szoprán operanékelessel, akivel év közben is sokszor lépünk fel együtt, Jávorkai Ádám gordonkaművésszel és testvérével, Jávorkai Sándor hegedűművésszel, Szabó Marcell zongoraművésszel –, akikkel az előadásokon kívül beszélhettünk terveinkről is, a különféle irányzatokról, ki mit látott-hallott külföldön. Lényeges, hogy az Akadémia rangos lehetőségeket bocsát ösztöndíjasai rendelkezésére, és általa több médiaszerepléshez jutok.

– *Az első félév szakmai elismerésével indítottuk a beszélgetést. Mi történt azok után?*

– Két ősbemutatót és egy nemzetközi zeneszerző-versenyt említhetek. Az Óbudai Társaskörben idén 35. alkalommal rendezték a Mini-Fesztivált, amely nevével ellentétben nem is kicsi: szeptember végén három napig tartott, valójában a magyar kortárszene éves körképe, a kínálatot huszonöt zeneszerző alkotásai jelentették. A programzáró estén hangzott el *La magie de la vue (A látvány varázsa)* című trióm, melyet

Victor Vasarely három képe ihletett. Az ősbemutatón Bodor János hegedűművész és Szepesi Bence klarinét-szaxofonművész voltak a társaim, én a zongorát szólaltattam meg. November végén ismét a MŰPÁ-ban, a Bartók Béla Nemzeti Hangversenyteremben kaptam lehetőséget, amely egyik legújabb zenekari művem ősbemutatója volt. A MÁV Szimfonikus Zenekart Farkas Róbert karmester vezényelte. *ONIX* című szimfonikus költeményem – amely egy kristály, 'erő-kő' nevét címként viselő absztrakt programzenei darab – a MŰPA *Felfedezések* sorozatában hangzott el. Megtisztelő, hogy az esten olyan neves szerzők művei mellett szerepelhetett, mint Edvard Grieg norvég zeneszerző és zongoraművész a-moll zongoraversenye, illetve Szergej Prokofjev zongoraművész-zeneszerző *Sinfonia concertante* című, csellóra és zenekarra írt kompozíciója. Az év végén az osztrák fővárosban meghirdetett versenyen szerepeltem sikerrel. A 8. Vienna Nemzetközi Zeneszerző Versenyen az *ONYX* című szimfonikus művel elnyertem a zenekari kategória díját és kategórián kívül összesítésben a 3. díjat.

– *Hamarosan „felidős” lesz, éveinek számát tekintve elérkezik szakmai karrierje feléhez. Milyen tervek foglalkoztatják?*

– A Szent István Király Zeneművészeti Szakgimnázium felkérésre írok zongorakíséretes kórusművet a nőikar számára, amelynek karnagya Soltész Éva. Húsz év után térek vissza Petőfi Sándor műveire, így időm egy részében újra az ő verseit olvasom. A kompozíció szerkezete már megvan: egybefüggő történetet építettem fel a választott versekből, amely egy nap leírása reggeltől estig – Petőfi Sándor szemével. Fontosabb terveim jól körül határoltak, hiszen korábban leírtam, mit vállalok az MMA ösztöndíjasaként a következő három évre. Legfontosabb célom a magyar kortárs zene

Ősbemutató az Óbudai Társaskörben:
La magie de la vue („A látvány varázsa”)

Fotó: Fürjes Viktória

értékeinek bemutatása, minél szélesebb körű megismertetése magas színvonalú koncertekkel. Ebben természetesen számítok kiváló zenésztársaim, neves szólisták és zenekarok, kórusok közreműködésére, amelynek már jól bejáratott formái vannak. Szeretném Budapesten kívül is több helyszínen bemutatni műveimet, valamint nemzetközi koncertpódiumokra is elvinni magyar kortárs kulturális értékeket. Az alkotói ösztöndíj keretében egy nagyszabású, 45–50 perces szimfóniát komponálok, ami összetett és sok időt kívánó munka. Az új szimfónia címe: *IMPETUS*. A szó erőt, hajtóerőt jelent latinul. Négy eltérő karakterű tétel lesz benne: erő, lendület, valamint mélység és magasság. Ezek tehát a mostani nagy vállalkozásaim, amelyek mellé társulnak további művek. Egy hárfára írt szóló darab is foglalkoztat, mely CD-n is megjelenik majd, és vannak terveim között kamaraművek, illetve vokális kompozíciók is.

ANTAL BALÁZS

A láthatatlan életmű*

Csorba Sándornak, Vlagyimir Szorokinnak és Jorge Luis Borgesnek

Mint minden költőóriásé, úgy Kölcsey Ferenc életműve is két részre osztható: a láthatóra és a láthatatlanra. A láthatót ismerjük jól, nem csak mert kötetekben olvashatjuk, hanem itt Nyíregyházán még különösen azért is, mert legkiválóbb kutatója, Csorba Sándor tanár úr városunkban él, egyetemünk megbecsült professor emeritusa, ki tanárgenerációk sokaságával ismertette és szerettette meg nemzeti imádságunk költőjének egész alkotói világát. Már mint természetesen azt a részét, mely a mondott kötetekben áll, és amely, dacára az eltelt időnek, mai napig is bővül a kritikai kiadáshoz kapcsolódó kutatásokon feltárt újabb meg újabb lappangó közlések közreadása révén. Vagyis azt a felét, amely egyszerű, hétköznapi szavakkal kifejezve: mindenki számára hozzáférhető és olvasható. Azt azonban még a tanár úr is csak beavatott hallgatók szűk körének mesélte el főiskolai kutatószobája mélyén, vagy a költő élőhelyét bemutató tanulmányi kirándulásokon, hogy legalább ugyanakkora corpusszal kell számolni a töredékben, torzóban, befejezetlenül maradt, legkivált pedig az elkezdetlen, így meg sem írt költemények esetében is. Engem az életmű ezen legutóbbi, teljes egészében megíratlan része abban a pillanatban megfogott, amint először hallottam róla, már csak azért is, mert bár minden magyar irodalmárnak kötelessége életében legalább egyszer Kölcseyről írnia, a professor úr munkássága mellett alig is maradt feltáratlan terület a látható életműben. Ellenben a láthatatlannal már jóval kevesebben foglalkoztak. Nem csoda, hiszen teljességgel ismeretlen, vagy akár egyszerűen megíratlan művekről valamivel nehezebb értekezni, mint az ismerteokról és a megírtakról. Ám de nem lehetetlen. Jelen dolgozatomban kutatómunkám első fázisáról szeretnék beszámolni a Vidor Fesztivál tisztelt közönségének, mely, mint minden valamirevaló irodalomtudományi dolgozat, a korábbi kutatások összefoglalásával, az eddigi szakirodalom bemutatásával kezdődik – és persze még azok előtt is, a definíciók kérdésével.

Mert hát feltétlenül tisztázásra szorul legelőször is az, hogy mit és mennyiben tekinthetünk megíratlannak Kölcsey életművében? A kérdés első kutatója számtalan érvet felsorakoztatott mellett, hogy láthatatlan életmű nincsen is, Kölcsey még azt is megírta, amit nem – ámde bizonyítékkal végül is egyetlen eggyel sem szolgált. A kérdés eme felvetőjét sajnos név szerint nem ismerjük, alakja elenyészett az irodalomtörténet kétes homályában, csak annyit tudunk róla, hogy Kölcsey 1838-ban

* A következő lapokon a VIDOR Fesztivál keretében 2022. augusztus 30-án, a nyíregyházi Bencs Villában – A Vörös Postakocsi folyóirat s a Szabolcs-szatmár-beregi Szemle munkatársainak részvételével – rendezett *Mit ér epedő kebel?* című Kölcsey-est paródiái olvashatók.

bekövetkezett halála után nem sokkal kezdte a maga kutatását, és hogy különben polgári foglalkozását tekintve postamester volt. Forrásmunkája ennek következtében nem irodalmi dolgozatnak készült: voltaképpen eredeti célját tekintve felirat, afféle beadvány vagy folyamodvány a korabeli császári posta felső irányítóihoz a célból, hogy a kiépülőfélben lévő szolgáltatás hibáira rámutasson, s változásokat sürgessen az ügymenetben. S mégis: e névtelen Szatmár avagy Bereg vármegyei illetőségű tisztviselő feljegyzései egyszerre irodalom- és éghajlat-történeti jelentőségűek, természetesen a postatörténeti vonatkozások mellett. Munkájában Kölcsey Ferenc esete tulajdonképpen csak illusztráció, mint a környék nevezetes literátusának, egyszersmind országgyűlési követének, buzgó küldeményküldőjének speciális esete, akit munkájában nem egyszer visszavetettek a postaforgalmi körülmények. Közvetetten és keresetlenül arra hívja fel figyelmünket e munka, hogy tetemes elveszett, valahol talán még ma is kallódó irattal kell számolnunk Kölcsey esetében. Ennek megértéséhez igen érzékletesen, nem kevés írói tehetségről tanúskodva eleveníti fel a korabeli szatmári irodalmi élet viszonyait. Előttünk áll a költő, aki egy-egy jelentős művének megírása után úgy áll fel asztala mellől reggel, hogy új poémáját feltétlen azonnal meg kell mutatni barátainak, hogy azok értő véleményét haladéktalanul kikérje. Ámde e barátok az országban szanaszét, Csekétől mind egyiként messze éltek, nem lehetett őket sem üstöllést felkeresni, sem magához rendelni bár egyiküket sem. Ilyesmi soha eszébe sem jutott, a dolgok menete egész más volt. Ilyen körülmények között az azonnal és a haladéktalanul csak amolyan tizenkilencedik századi módon értetődő: Kölcsey lemásolta több példányban kérdéses versezetét, lepecsételt borítékokba zárta azokat, majd amint tudott, felkerekedett Beregszászba, ahol is a Csekéhez legközelebbi posta volt megtalálható, és onnan indította útjukra küldeményeit. Azután hazautazott, és várt. És akkor eltelt egy hónap, vagy kettő, mire kezdtek érkezni a válaszok. Mármost ideális körülmények között. Azonban ilyenek szinte sohasem állottak fenn. Ugyanis a beregszászi postáról nem indítottak lóhalálában futárt a szélrózsa minden irányába Kölcsey Ferenc egynehány levele kedvéért. A mából nézve eléggé el nem ítéltető módon a nagy költő küldeményeit, ugyanúgy, mint akárki máséit, addig varakoztatták, míg egy jó zsákravaló összegyűlt, mert azzal már valóban érdemes volt egy-egy legényt vagy akár kisebb kocsit világgá szalajtani. Anonim postamesterünk, ki egész mestersége nevében hamut szór fejére megvilágító erejű feltáró munkájában, leírja, hogy a reménybeli levelezők sürgős küldemények esetében jobban jártak, ha mindjárt ők maguk megírtak és feladtak egyszerre egy jó zsákra való levelet. Ez még mindig rövidebb ideig tartott, mintha csak vártak és vártak volna mohón epekedve áhitott válaszukra – miközben az ő levelük esetleg még útnak sem indult. Tudta ezt Kölcsey Ferenc is, „még hozzá nem másról, mint szerény személyemtől”, sítja meg beadványában bizalmasan e korai, önkénytelen küldeményfilológus, s egy alkalommal neki is feszült, hogy reggelre, indulásra, együtt legyen az egész pakk. Le sem hunyta a szemét, egész éjjel írt szakadatlan, különös tekintettel arra, hogy menetközben rájött, fogalma sincs róla, mennyi levél is tesz ki egy egész zsákot? Barátai véges számban voltak, még végeesebb számban rokonai, szerettei, vérei. Már a kettőnél együttvéve kicsit több ellensége és rosszakarója élt mindenfelé a világon, akiket különben a háta közepére kívánt – most még azoknak is írt bár egy sort csak, hogy pukkadjon meg kend, vagy

valami ilyesmit. Reggelre el is készült, úgy, ahogy legvérmesebb reményeiben sem hitte volna. Munkakedvét serkentette az egész éjjel vigasztalan zuhogó eső, hiszen a zord időjárásban szeretett leginkább bekuckózni a melegbe, és írni. Nem véletlen született a Himnusz sem télidőben. Azonban kivilágosodván az is világos lett, hogy az esőnek azért kár volt örülni: a Csekét körülölelő folyamatok megáradtak, azokon az átkelés lehetetlennek bizonyult, Beregszász egyszerre elérhetetlen messzeségbe került. És nem is csak egynehány órára, napra, avagy hétre: ez volt az a nevezetes alkalom, mikor egy álló évre záródott be Kölcsey Ferenc Csekére postátlanul, mely év különös próbatételeket mért a permanens áradások miatt nem csak órá, de a környék népére is. Az enniavaló, a tiszta víz, de még a tűzifa is erősen fogyásnak indult és pótolhatatlannak bizonyult. Kölcsey Ferenc is nekiállt végül ímmel-ámmal a zsáknyi levelet és iratot eltüzelni. Mire Beregszászra végül eljutott egy év múlva, már csak alig pár irat maradt meg az egy éjjel alatt írott rengetegből. A sors különös fintora, hogy e kevés „túlélő” egyike az az azon a nevezetes éjszakán, feldúltan, sőt felajzottan írott recenzió volt, melyet Berzsenyi Dániel verseskötetéről írott meglehetősen dült idegzettel Kölcsey – s mely recenzió, miután a Tudományos Gyűjtemény szerkesztőségébe eljutott és meg is jelentették, ismert következménye az lett, hogy Berzsenyi idegösszeomlással ágyának esett, majd onnan felépülvén élete hátralévő részében verset már alig is írt. Érdekes adalék tehát az irodalomtörténetírás számára, hogy e nagyon nevezetes értekezést, goromba bírálatot talán nem is annyira a niklai remete iránti ellenérzés, mint a korai postai viszonyok miatti indulatkitörés számlájára lehet írni. Vagy legalább épp annyira. Anonim postamesterünket persze nem e küldetési helyükre megérkező és meg is jelenő szövegek érdekelték, hanem azok, amelyek sohasem jutottak el címzettjükhöz. Írásából tudható, hogy a futárok Kölcsey féltő gonddal a postára bízott leveleit nem egyszer elhagyták, máskor felbontották, elolvasták, és továbbadták, persze nem műértőnek, és harsány kacajra fakasztották a pórnépet a csekei rejtélyes, magányos, visszahúzódo úr érthetetlen és összevissza gondolataival. Mikor Kölcsey ezt megneszelte, szándékosan dörgedelmes leveleket írt, melyekben az illetéktelen olvasókat mindenféle tirpák suttyóknak elmondta – jól számított, felbontották és elolvasták azt is. Ám már nem kacagtak. Sőt, éppenhogy a halála előtt oly haragot támasztottak sorai a környékbeliekben, amit aztán koporsóján töltöttek ki – ennek a szomorú történetnek is az elsőrendű oka a korabeli magyar posta, s nem különben az emberi butaság.

Már a szó szoros értelmében vett megíratlan költeményekkel állnak összefüggésben a legújabb idők biofilológiai kutatásai. De mi is az a biofilológia? Nos, ez a többféle terület szolgálatába állítható új és rendkívül merész irányzat a genetika és a humaniorák keresztezéséből született, határmezsgyéken átívelő horizontok bejárására képes, többoldalú kutatói programok igényét is beteljesíteni hivatott tudomány. A dolog biológiai, genetikai része rendkívül egyszerű: tűnt nagyjaink földi maradványaiból kinyert genomok és dns-mintázatok alapján klónokat állítanak elő, melyek testi-szellemi-lelki adottságaik tekintetében mindenben megegyeznek az eredetijükkel. A filológiai része természetesen ennél a puritán orvosgenetikai bravúrnál jóval bonyolultabb: az alanyt rá kell venni, hogy folytassa az esetenként csak évtizedekkel, máskor, másoknál viszont évszázadokkal ezelőtt megszakadt írói munkásságát,

mindközönségesen, hogy írja meg azokat a műveit is, melyek eredetijében, annak sajnálatos halálakor, benne ragadtak. Ehhez meg kell teremteni a megfelelő körülményeket, és ebben rendkívül körültekintően kell eljárni, hiszen az irodalom legjelesebb művelői szinte kivétel nélkül dúlt idegzetű, önértékelésükben bizonytalan, lelkileg ingatag, hogynemondjam, instabil figurák voltak: laboratóriumi körülmények között rekonstruálni kell teljes világukat is, és abban a legkisebb bizonytalanságot sem hagyva kell elhelyezni őket – különben műveik nem lehetnek immár többé hitelesek. Persze a hitelesség mindenféle helyzetben kérdéses a klónok tekintetében, de ezzel a kérdéskörrel az ugyancsak friss vétetésű tudományág, a biofilozófia bioetika ága foglalkozik. A dologhoz hozzátartozik, hogy ekkora horderejű kutatást egy akkora országban, mint a miénk, elsősorban irodalmi kísérletekre fordítani megbocsáthatatlan öncélúság volna – ezért bár az alapötlet irodalmárokhöz köthető, az első kísérletek a biohistoria és a biopolitika tárgykörébe tartoztak: a korábbi korok nagy magyarjai mit kezdenének a mai jóval csekélyebb magyarság szorongatott helyzeteivel? Ezekről azonban semmit sem tudunk, a Mátyás király körüli kutatásokat ugyanis beláthatatlan időre titkosították. Titkosított része éppen Kölcsey Ferenc klónozásának is van, hiszen ne felejtjük, országgyűlési követként a politikához is köze volt, így a sikeres genetikai eljárás után legelőbb a biopolitológus kollégák vetették vizsgálódások alá, és csak a saját kutatásuk lezárultával adták át az irodalomtudósoknak a KF-2 jelzésű egyedtet. Ő azután a fóti filmstúdió egy hermetikusan elzárt részében felépített korhű Cseke-másolat aprólékosan kivitelezett ál-Kölcsey-kúriájában élt. Mivel felesleges sallangokra nem volt idő, a díszletfaluban örökké zord évszakok uralkodtak, hogy a mester mindig kályhája melege mellé húzódva csakis írni akarjon. Ez még rendben is volt, ám de írás után állandóan fel akart kerekedni a beregszászi postához, ami azonban kivitelezhetetlennek bizonyult: a komplett utat, a tizenkilencedik századi országrészt, abban a kisvárost, s még az ottani postát is rekonstruálni már lehetetlen feladatnak tűnt a biofilológusok számára. Hogy egyszerűsítsenek a dolgon, jelen előadás szerény szerzőjének még szerényebb észrevételein elindulva, az anonim postamester feljegyzéseiből merítvén állandó árvizek illúzióját keltették a díszletfalu határain, hogy a KF-2-es egyednek ne legyen kedve utazgatásokhoz. Igen ám, de akkor meg előbb csak „ráült” a kézirataira, utóbb pedig nekifogott, hogy eltüzelje a lapokat, tudván, hogy hamarost nem lesz más fűtenivaló. Végül hosszas tanácskozásokat követően úgy döntöttek a kutatás vezetői, hogy egy határozott huszárvágással mégiscsak belenyúlnak a nehezen kialakított korhű Cseke-képbe, s postahivatalt nyitattak ott. A KF2-es egyedtet nem lehetett könnyen meggyőzni arról, hogy feltétlen szükséges ez egy ekkorika településen – ez a gondos államférfi azonnal azt kezdte firtatni, hogy mindez nem pénzkidobás-s –, s hogy a szolgáltatás ugyanolyan megbízható, mint az elérhetetlen városbéli. Sőt, még annál is jobb, mert itt nem zsákszámra, hanem egyesével is feladhatja a leveleit – azt így is, úgy is haladéktalanul továbbítják annak, akit illet. Felhívom a figyelmüket a szóhasználatra: a kollégák figyeltek rá, hogy ne hazudjanak: annak, akit illet. Végül is a Kölcsey-klón ebben megnyugodott. Azután rendre átadta friss irományait az irodalomtudományi intézet munkatársainak, hogy azok, miután gondosan lemásolják a szöveget, eljuttassák az írásokat a Kazinczy, a Szemere, a Wes-selényi és a többi klónnak, amelyek csak a rendelkezésükre állnak – persze mostanság

már nem az ország távoli szegleteiben, hanem ugyanakkor a filmstúdióknak más-más, a többtől gondosan elszeparált díszletfalujában. Legalábbis az etikus terv ez volt. Ám a gondos számításokba végül is súlyos hiba csúszott. A KF2 jelzésű egyed ugyanis új művek helyett eredetije költeményeinek zürzavaros parafrázisait kezdte előállítani, azokon munkálkodott oly elszántan az álcsekei áltél valós éjszakáiban.

*Isten írd át a magyart
adj néki más sorsot
bár Amerikában pör-
gessen ujján coltot
semmint Európa szívé-
ben küzdjön holtig
s forintja ráromoljon
míg elér a boltig
s otthon úgy érje a tél
gázra se teljen végül
balsors akit régen tép
még az is belekékül*

– írta például. Hosszú ideig tartott kiokumálni, hogy a korábbi biopolitológiai kutatások számlájára írható ez a súlyos kudarcc: lehettek bármennyire körültekintőek a biofilológusok a XIX. századi világ életreklétében, ha előttük a politológus kollégák már vázolták a Kölcsey-klónnak a huszonegyedik századi bel- és külpolitikai helyzetet, a világot átszövő intrikákat, nemkülönben az odáig vezető utakat, vagyis dióhéjban a reformkor végétől máig a komplett történelmet, melyet szegény KF2 az eredetijének 1838-ban sajnálatos módon megszakadt, és ma már teljes egészében értelmezhetetlen nemzeti liberális világnézetének kódjain szűrt át. Ennek következtében múlt, jelen és jövő menthetetlenül fel- és összetorlódott benne, művei kép- és fogalomzavarosak lettek, nemkülönben a klasszicista formakultúrától eltávolodva megengedhetetlen engedelményeket tettek az Ady-féle pongyolaságoknak – a fenti idézetben például a *Himnusz* gondosan kidolgozott keresztrímei helyett javarészt félrímeket láthatunk. Egy ideig tartotta még magát az elképzelés, hogy az elszeparált környezetben KF2 világa végülis majd csak helyreáll, ám amikor ez mégsem látszott bekövetkezni, hosszas, a bioetikusok bevonásával folytatott tanácskozások kezdődtek, hogy mi volna most a teendő. A tanácskozáson végül a következő döntéseket hozták: 1. Az élet akkor is élet, ha mesterségesen hozták létre, a használhatatlan klón kivonása fel sem merülhet. Épp ezért a biopolitológusok nem tudhatják meg, mi történt; 2. a kísérleti körülmények méregdrága fenntartása értelmét veszítette, a további laboratóriumi megfigyeléseknek értelme nincs, inkább a PS-2 és az AE-2 jelzésű klónokra kell jobban figyelni. Mindezek után KF2-t a legnagyobb titokban kiengedték a világba, a kutatást pedig berekesztették.

Tisztelt hölgyeim és uraim, e Kölcsey-klón azóta is itt jár közöttünk, hol a bal, hol a jobb szemére vak, de a másikat, az épet továbbra is rajta tartja a világon – nekünk irodalmároknak pedig lassan el kell döntenünk, hogy a látható vagy a láthatatlan élet-

műbe tartoznak-e e minden bizonnyal tőle való, az internet szabad világába felkerült töredékek, mint például az, hogy:

*Isten óvd meg a magyart
az időjárástól
aki rosszat jósol
annak a szemé sem áll jól*

vagy az, hogy:

*Őseinket felhozád
autó helyett lóval
nem kellett törödniük
bezárt benzinkúttal*

esetleg ez a legfrissebb, melyben a keresztírmek is a helyükre kerültek:

*s merre zúgnak tankjai
bombái Putyinnak
Árpád hős magzatjai
laposan sunyítnak*

Vagy, végezetül, akár ez a hosszabb, szomorú önvallomás, mely egyszersmind lesújtó véleményt közöl mind a biofilológusok kutatásairól, mind az enyémekről, másrészt a közelmúltban felröppent Kölcsey Ferenc nemi orientációját illető bizonyos feltételezések ügyében is érezhetően rendet akar vágni:

*Haj de bűneim miatt
gyúlt harag kebledben
s elsújtád villámidat
új költők képében
akik orcátlanul
vélem gúnyolódnak
klónom víziózzák
de verselni nem tudnak*

*Isten áldd meg e Ferit
adj más nevet néki
olyat mely az eredetit
gúnyba nem téríti
nyújts feléje védő kart
ide le e kínba
csakis csajokat akart
aki eztet írta*

BÉRES TAMÁS

Butykos Pista csekei naplója

Kölcsey Ferenc 1815-ben telepedett a világtól távol eső Szatmár megyei Cseke községben, ahol a családi birtokon gazdálkodásba fogott, testvéreivel közösen. Életébe levelezése és péceli kirándulásai hoztak némi derűt. Pécelen lakott legjobb barátja, Szemere Pál, aki csekei kastélyában sok kedves órát töltött.

Családot nem alapított, szeretettel gondozta elhunyt fivére családját. Élete végén minden idejét lekötötte a báró Wesselényi Miklós ellen indított pör. A szabadelvű ellenzéki főurat hűtlenségi pörbe fogták, védelmét ő vállalta el, de védőiratát nem fejezhette be. Halála előtt évben vette át a birtok irányítását a szomszédos Tarpa községből származó ősi gazdálkodó családból származó, harminc centis bajszáról és igéző kacsintásáról híres gazda, Butykos Pista. Az ő általa készített jegyzetek, naplórészletek és a *Szatmári Gazdaiújság*ba írt szakmai cikkei adják a készülő új Kölcsey-monográfia alapját, mely a költő utolsó éveit tárja fel és helyezi új kontextusba. Butykos Pista tarpai gyökereit sosem tagadta meg, szilvapálinkája sokszor vidította fel az uraságot, mely kábulatból több mámoros vers és szövegrészlet született, gazdagítva a költő életművét. Butykos Pista régi barátságot ápolt a költővel, nagy öröme szerepelt, amikor elvállalta a csekei birtok irányítását. Butykos Pista Huszt nevű vizslája még egy költeményben is helyet kapott, amit aztán többször átírt, csiszolt a költő, míg a ma is ismert verset megalkotta. Pista csekei naplóját a tarpai családi pálinkafőzde padlásának átalakítása során találták a felújításon dolgozó ács-régész-pálinkász-archeológus-helytörténész szakemberek. A megtalált feljegyzések és napló helytörténeti feldolgozása folyamatos, melyből most részleteket közölünk...

1837. július 7.

A mai napon átalvettem a csekei birtok tenyésztési intézői feladatait. Van itt gazbóven. Úgyhogy első utam a fészkerhez vezetett. Lekaszáltattam a gyomokat.

Estve felé vacsorára hívtam a tekintetes Úr, kivel már régi barátságban vagyunk. Vagy húsz éve ismerjük egymást, hosszas győzködése után beadtam a derekam és egész testem és Csekére költöztem. A vacsora közben beszéltünk a birtok körüli teendőkről, meg a szépirodalomról is. Na, ott is van mit gyomlálni, ahogy látom. De ahhoz kevesebb a kaszaféle eszköz a Kölcsey uraság körül. Csak a pennája végével húzogattam a sorok közül, ami oda nem illik. No, de én ehhez nem értek, csak a gazdasághoz.

július 10.

Ma puccba-parádéba kellett vágni a birtokot, mert vendég jött hozzánk. Szemere tekintetes Úr. Pali uraság. Szemlét tett a kertben, a házban, a könyvtárszobában és a

tekintetes úr jegyzetei körül is, aztán a lovással kocsiba fogtuk a két lovat Vanitatumot és Vanitas-t és Kölcsey uram meg Szemere uram elmentek piknikelni a Tiszához. Csak másnap tértek vissza, igen csapzottan. Bizonyára viharba keverdtek mindketten. Bár a birtokon száraz volt az idő. Itt a Tisza mellett, méterről méterre változik az időjárás. Hol esik, hol fúj, nem lennék időjós semmi pénzért, veszélyes szakma az is, ez is, de az állatokhoz és a földhöz én jobban értek.

július 15.

Már egy hete megszereztem mindent a forróság. Aszály van. Megkérdeztem az uraságot, hogy az aszály-t pontos vagy elipszilonos jével kell-e írni. Készségesen segített. Egyébiránt azt mondta, hogy mindegy, mert az én naplómat úgyse olvassa senki, csak a tücskök a kert végében. Megfogadtam, hogy a jövőben Butykos Gazda álnéven feljegyzéseket írok az időjárásról, meg a mezőgazdasági eseményekről a *Szatmári Gazdaujság*ba.

július 20.

Ma nagy ribillió volt a birtokon. Mert megjelent a Kende család vasvillával, kaszával, kapával, hogy igazat tegyenek, rendezzék a két család közötti évtizedes vitát. Dűtöttek, borítottak, volt itt kiabálás, ajtócsapkodás, a gazduramék még ököltre is mentek, de aztán elfáradtak. Akkora ordibálás volt itt, hogy még a református tisztelendő uram is megjelent, hogy csendre utasítson mindenkit, de nem sok sikerrel. Szabó Ferkóra, az öreg lovászunkra, akit ájulásig vertek a vendégek még az utolsó kenetet is feladta, de aztán mégse halt meg, csak vakláрма volt.

július 22.

Ezek a Kendék nem bírnak magukkal. Valaki felgyújtotta az istállójukat, azt hiszik mi voltunk azok, pedig nem igaz. Legalábbis nem bizonyítható. Egy biztos, sújtja az átok a Kölcseyeket, az már igaz.

Úgy szól a legenda, hogy „... még hajdan, mikor egy-egy várért vagy kevesebért a hatalmas urak sok vért ontottak, egy Kölcsey is hadakozott egy Domahidyval, s megölte azt. Az özvegy Domahidyné pedig megátkozta őt, hogy ne lenne soha egész családjában egyik atyafi a másikkal békében.” Na azóta nincs békeség Csekén.

Egy biztos itt a két birtok határát mindenki őrzi, ami állat átkeveredik, az a másiknál marad, ha áthajlik a fű, abból a mi szénánk lesz, ha áthajlik egy ág, arról mi szedjük le a barackot. Harc van, most épp állóháború. Nálunk nincs átkacsingatás... ha értik mire gondolok.

augusztus 1.

Nyolcadikán lesz az uraság születése napja. Ez alkalomból a birtokon lévő cselédek, meg mi kétkezi gazdászok műsorral készülünk. Manyika néni a templomi kórus kántora tanítja be az uraság *Vanitatum Vanitas* című verséből készített tízszólamú kórusmű előadását. Én a birka kolompjával adom a ritmust, a kertész Pali köcsögdudán kísér bennünket, a többiek énekelnek. Huszt, a kutyám vonyít, Szabó Ferkó, a lovász,

pedig tárogatón játszik, most az istállóajtón gyakorol. Azt tárja ki, tárja be, elég ügyes. Bár még nincs meg a kellő összhang, azért bizakodók vagyunk. Reméljük, az uraságnak tetszeni fog.

augusztus 8.

Mozgalmas napon vagyunk túl. Jól sikerült az előadás, öt pohár pálinka és öt pohár bor után adtuk elő a tekintetes úr verséből készült kórusművet. Kölcsény uraság kikerekedett szemmel nézte a produkciót, annyit megjegyzett, hogy nem pontosan erre gondolt, illetve ilyen értelmezésre, amikor lejegyezte a *Vanitatum vanitast*. Hozzáteszem mi a felét se értettük a szövegezésnek, de a részvétel és a szándék a fontos. Aztán inkább ittunk még a csapra vert borból. Végül örömtüzet gyújtottunk a birtok határánál, sajnos, véletlenül, a tűz átterjedt a Kendéék pajtájára is, mi meg, mivel haragban vagyunk, nem tudtunk átmenni segíteni nekik, mert birtoktávoztartási végzés miatt nem léphetünk a földjükre, így a mi vendégseregünk a földön ülve, pipázva, borozva figyelte, ahogy a nagy ribillió közepette Kendéék és a cselédség szaladgál egy-egy vödörrel és oltani próbál. Meg is jegyezte az uraság, hogy ilyen szép születésnapja régen volt, örömtűz és tűzijáték. Mi aztán tudunk meglepetést okozni.

augusztus 15.

Az elmúlt években sok baj ért bennünket. Nem elég a folytonos viszály, itt az aszály..., úgyhogy muszáj spórolni. Ohh, ajajajaj-jaj, mennyi j-s szó megint, mehetek az urasághoz, hogy egyeztessük a helyesírást.

A pár évvel ezelőtti kolerajárvány óta nem talállok jó munkaerőt, a nyár eleji árvíz elpusztította a vetés nagy részét, most a szárazság miatt szenvedünk. Nem marad más hátra, rezsit kell csökkentenünk, így a megszorítások eszközához kell nyúlni. Csak kéthetente érezzük majd a kaszát, hogy ne fogyjon annyi kaszakő. Télen csak minden másnap gyújtunk be, hogy ne fogyjon annyi tüzelő. Kevesebbet fogok füttyörészni, hogy ne fogyjon el olyan gyorsan a levegő a tüdőmből. Aztán egy halomból esznek majd a lovak is, hogy ne fogyjon annyi széna. Jóvá hagyatom holnap a javaslataimat az urasággal.

augusztus 21.

Ma az uraság rossz kedvre ébredt. Kiáltozott. Kurjongatott. Fel alá járkált. Pedig még a kedvenc ételét is megfőzték neki, de mindhiába. Aztán bort ivott és a tornácon a verseit szavalta. Elszavalta az összeset. Majd azt kiabálta „miért lehetnék alispán kiterítenek úgy is, miért ne lehetnék alispán, kiterítenek úgy is... A kutyafáját! A kutyafáját!” – kiáltotta hangosan, erre Huszt odaszaladt hozzá és a kezét kezdte el nyaldosni, hozzá nagyokat vakkantott. Ekkor megnyugodott az uraság és nyugovóra tért. Sajnos még napokig kísérték rémálmok, amiért a Főispán nem vette fel az alispáni jelöltek névsorára, pedig még néhány barátja, nemesek, nem sz-ek, nem p-k, nem r-ek, és nem v-k is tiltakoztak a döntés ellen, mindhiába.

augusztus 25.

Zajlik az élet a birtokon. Lehet, hogy teleregényt írok belőle. Ma kivételesen nem a Kendék, hanem a felfogadott jobbágyok lázadtak fel Kölcsey uram ellen, összetiporták a termést, levették a szilvát, almát, gyümölcsöket. Hiába akartam megállítani őket, Kölcsey Mihály uram többet fizetett nekik, hogy kárt okozzanak. A marhákkal összetiportatták a veteményest, oda lett a termés. „A kutya fáját neki!” – „Menj innen, Huszt! Ne nyalogasd a kezem! Most fontos dolgokat írok!” (Vau, vau!) „Na azért!”

augusztus 26.

Az elmúlt napok rongálása és lázadása után katonák őrzik a birtokot, a lázadókat elfogták és megbotozták, még Kölcsey Mihály uramat is kihallgatták. A mi Kölcsey urunk pedig semmit nem alszik napok óta és a Huszt-ot szavalja megállás nélkül. Amitől Huszt, a kutyam teljesen meg van zavarodva, azt hiszi róla van szó... Azóta Huszt megállás nélkül ugat, még Vanitatum és Vanitas is nyugtalanok, Szabó Ferkó se tudta őket megbabolázni. Jobb, ha iszunk valamit. A kutyanak is adok.

augusztus 30.

Az uraság igen rossz kedvű, a barátait, harcostársait is támadja az ellenzék. Wesselényi ellen pörököt indítanak, amihez Kölcsey uraság védőbeszédet tervez írni. Egész nap a könyvtárszobában ül és jegyzetel. Még enni sem jön elő. Alig látjuk. Pedig kerestem többször is, hogy megbeszéljem vele a lófogadási tétjeinket, hogy egy pesti utamon meg tudjam tenni a nevünkben, de most ez sem hatja meg. Kitettem a tornácra Szemere uram portréját, hogy eltereljem a figyelmét, de az sem sikerül. Nem lesz ennek jó vége, nem lesz ennek jó vége! A kutya fáját! (Ejjj, Huszt, menj innen, most nem rólad van szó, fontos dolgokat írok!)

szeptember 5.

A mai napon végre sikerült kicsalnom az uraságot a házból. Szalonnát sütöttünk a Tiszánál, aztán összeszedtünk a lehullott gyümölcs egy részét, hogy cefrébe tegyük. Ez mindkettőnket jobb kedvre derítette. Lám a rosszból is lehet valami jót csinálni, ha nem a legjobbat. Estvefelé kilovagoltunk az Öreg-Túrhoz. Egy kis domb tetejéről a naplementét figyeltük. „Hosszú ősünk és még hosszabb telünk lesz!” – monda az uraság. „Hosszú ősz!” – mondtam. „Igen hosszú!” – mondta az uraság. „Jajj, de hosszú!” – helyesltem. „Hosszabb, mint a tavalyi volt!” – monda az uraság. „Ohhh, talán még a jövő évinél is hosszabb ősz vár ránk!” – mondtam. „Ohh, igen, ohh igen, Pista!” – monda Kölcsey uram, majd sajnálkozott, hogy az *Itt van az ősz, itt van újra* című verset nem ő írta meg, pedig ő is meg tudta volna. Szerintem is. Majd jeleztem neki, hogy a *Himnusz* egy elég jó vers. Megköszönte. „Azért valami jó dallam, hogy az emberek énekelni is tudják... egy jó dallam illene hozzá...” – jegyezte meg, majd elsétált a naplementébe.

CSABAI LÁSZLÓ

Paraineisis Kölcsey Kálmánhoz 2.0

Drága fiam, nekem, tollforgatónak, mi más leend az első tanácsom, mint hogy olvass sokat!

No, nem azért, mintha rossz feleségekhez, rossz barátokhoz, rossz lovakhoz, rosszul füstölt sódarokhoz, rosszul szózott és pácolt tengeri halakhoz, rossz mulatságokhoz és rossz anyagi vállalkozásokhoz hasonlóan ne lennének rossz könyvek is. De a könyv, ha egy skóla könyvtárából hozod, legalább ingyen van. És enni sem kér. És nem beszél vissza. És nem romlik meg.

Azonban a magukat bölcsnek gondoló és mondó emberekkel ugyan vigyázz! Azok általában ostobák. Mert ki sokat olvas, annak a tudása mellett a kételyei is igen nőnek. Felismeri, milyen sokat nem tud még. Mivégre hát akkor egyáltalán olvasni, kérdezed. Fiam, olyan ez, mint a Hegyalján végigkóstolni valamennyi kiváló bort. Ilyenkor jössz rá, hogy sokról még nem is hallottál eladdig. Pláne azt nem tudod, milyen csíziókkal nevelik a teljes beérésig a nemes tökét. És pusztán egy kóstolás után felismerni sem fogod újra a nektárokat. De azért mondhatod azt, hogy á, nem megyek én a Hegyaljára borozni, iszok én inkább posvány-kútvizet?

Fiam! A szenvedés nemesbé tesz. És türelmessé. Felismertetendő veled a szenvedés nélküli perc értékét.

Didergető téli reggelen dugd ki a jó meleg dunna alól a lábad! Várd meg, míg majd nem megfagy, és akkor húzd vissza! Ugye milyen jó érzés! A kutya se gondolta volna!

Fiam, legyél nemes. Nem származásod, de csakis a gondolkodásod, erkölcsleid szerint! A világ dolgaiban munkálkodva pedig legyél polgár! Annak több esze van a birtok vezetéséhez, a garasok megfogásához, ráadásul, ha te folyton nemesi módra, csak nemesi családok között mozogván csakis nemesi családból származó leányt akarnál megnyerni magadnak életed párjául, könnyen lehet, hogy egy unokatestvéredet fogod nőül venni. Mire való az? Ha viszont egy módos örmény, görög, zsidó vagy német leányt szerzel, az bizonyosan nem lesz rokonod, hisz benned, egyik fajtából sincs. Ha csak nem Ádámig és Éváig vezetendjük az őseidet.

(A következő kihagyható.)

Fiam, látni fogod, hogy miként a folyton bölcsességről beszélők gyakran balgák, úgy a minduntalan erényről szónoklók rendszerint híján vannak bármi morális gátnak.

Mi több, az első alkalommal becsapják embertársaikat. Így téged is. Ha így történik, csapd be te is őket! Azzal, hogy nem csapod be őket! Amire ők azt fogják hinni, hogy becsapás, mivel magukból indulnak ki, és a jó tanácsaidat el nem fogadván, maguk hibája miatt, kárvallottak lesznek. Ha viszont ezt nem akarod, úgy csapd be őket, hogy tényleg becsapod. A becsapásodra azt hiszik majd, hogy becsapás, ezért nem fogják szavadat megfogadni, így káruk sem lesz. Hacsak nem nagyon ravasznak tudván magukat, úgy okoskodnak, hogy mivel te tudod, hogy ők tudják, hogy te tudod, hogy ők nem fognak benned bízni, ezért tanácsodat úgysem fogják megfogadni, vagy ezt tudván mégis megfogadják attól függetlenül, hogy jó vagy rossz tanács az... nos... a legjobb, ha elkerülöd az ilyen alakokat!

Fiam, szolgálj rendületlen a mindenható Istent! És feltétlen bízz az ő jóakaratóban! Még ha nem is mindig könnyű meglátni ezt tetteiben. Például kisgyermek korodban eltemettük drága atyádat, s így te szülőapa nélkül maradtál, én tesvéröcs nélkül maradtam, édesanyád pedig maradt hites férj nélkül. Azóta sem bíránk kiheverni e csapást. Viszont édesatyádon túl meghalhatott volna akár az édesanyád is, és akkor ki nevelne most? Sőt, meghalhattam volna én is, és akkor ki támogatott volna évekig? Vagy, Isten ne adja, meghalhattál volna te magad is, és akkor kinek írnám most a sorimat? Látnod fiam, mégis csak tudja a Gondviselés, hogyan intézze dolgainkat.

Fiam, kerüld a lovakat, a lovaglást. Mert ha ésszel és értelemmel, tehát töprengve élsz, elragadhatnak a gondolataid. Ami, ha a kúriád parkjában sétálsz, nem veszedelmes. Legfeljebb a szolgálók nem értik, miért hadonász az úr annyira. De ha a gondolataid mellett még a lovad is megbokrosodik, az kész katasztrófa. Ha viszont végre megépül hazánkban az első vasút, arra nyugodtan felszállhatsz, elvégre a vagonban sétálhatsz, közben a gőzmozdony biztosan elvisz a kívánt célba, letérni nem bírván sineiről.

Fiam, tanulmányozd a hellén és római isteneket, de hozzájuk soha nem fohászkozd! Főleg ne Fortunához! Mert eme isteninek mondott asszonyszemély főleg nem létezik. Csak a lusták találják ki maguknak, kiknek nem sikerülvén vállalkozásaik, égi ágenst kívánnak okolni. Fortuna nincs! Vagyis te vagy az! A saját szerencsédnek kovácsa. A Szentlélek segedelmével, mely istenség biztosíték rá, hogy csak jószándékú buzgalom érend célhoz. Ha tehát vállalkozásod nem sikerend, rossz akarásért önmagad hibáztatd! Ha sikerend, a Szentléleknek mondd köszönete! A budai és pozsonyi lottériákra pénzt ne fecsejrelj! Ha nemes szándékot segítő szerveznek társasági nyereményjátékot, inkább adakozz egyenest.

Fiam! Ahogy az állat- és növényvilágot, úgy az embereket is két félből összeálló egésznek teremtette meg a Mindenható, a fiúgyermek serdülőkorba érvén felfigyel a másik nem kedves csacsogására, az illendőséget néha általlépő csípőbillegetésére. És ellenállhatatlan késztetést érez a közelükbe kerülni, évvodni, beszélgetni velük. S végül: megérteni őket. Fiam, előre szólok, és jegyezted meg a szavam jól: a női nemet megér-

teni nem lehet. Én legalábbis hamarabb fogom megoldani a nagy homéroszi rejtélyt, minthogy rájöjjelek, miért sír egy leányka akkor, mikor senki sem bántotta, és miért dörög fenyegetően egy meglett asszony, amikor hitese ura folyton a kegyében igyekszik járni. Ne megérteni akard a női nemet, hanem hibáival együtt is szeretni. Akkor talán téged is viszonzszeret a nő.

Fiam, valamennyi népnek megvan a maga szerepe és feladata a Teremtő napja alatt. De minden korban vala egy nép, mely az akkori tudományosságban, literatúrari munkálkodásban és államirányításban különösen elől jár. Először a babilóniaiak, aztán az egyiptomiak, aztán a hellének, majd a rómaiak, majd a germánok, majd a franciák és korunkban: az amerikaiak. Amerika sokaknak példa. Oda utaznak. Élni és dolgozni. Vagy eszméért. Mert ott, mondják, szabadság van a szólásban és a gazdálkodásban. Az ország irányítóját, a prezidentet, az emberek választások útján emelik fel. De nem maguk fölé! Csak elé! És terminusa alatt végig ellenőrzik. Figyeld Amerikát! De légy óvatos! Mert ahogy Nagy Sándor legyőzte a gazdag és művelt perzsákat, Augustus a piramisokat és csatornákat építő szorgos egyiptomiakat, a rómaiak a páratlan művészettel rendelkező etruszkokat és a világ legelső bankár és kereskedőnépét, a pénz feltalálóját a föníciaiakat, a pogány törökök pedig Bizáncot, úgy az amerikaiak is más népeket, talán igen fejlett népeket elnyomva építették ki birodalmukat. Fiam, foglalkozz te szorgalmasan az sziúk, apacsok és navahok kultúrájával és nyelvével! Talán még valami magyarsággal kapcsolatos vonatkozással is találkozol. De harcias indián tolldísz ne tegyél te a fejedre, mint szokás farsangi mulatságokon! Inkább tegyél itthon pörgekalapot! Idegenben meg cilindert. Magyarosabban mondván: kürtőkalapot.

Fiam, a történelem arra tanít, hogy ha nagyon elszaporodik a nép, előbb-utóbb járványok tizedelik meg azt. Mostanság kevesebb a járvány. Miért? Mert az angolok, franciák és spanyolok népfölöslege áthajózik a gyarmatokra. Ott talál magának földet. De ez, mint már említém, az őslakosok pusztulásával jár. Mi, magyarok, ne legyünk soha mások elnyomói. Se országunkban, sem máshol. Ezért a magyar népfölöslegnek, idővel, a Holdon kell letelepedési helyet keresni. Menner és Kraskovics léghajója eddig a felhőket érte el. Holnap talán már a Holdig is el fognak vele jutandni. Nagyon fontos, hogy Magyarország Holdon szerzett birtokai ne a bécsi kancellária, hanem a pozsonyi magyar országgyűlés alá tartozzanak! Kérdezheted, persze, mi lesz a holdlakókkal. Fiam, holdlakók létezésére még nincs bizonyíték. Ha vannak, nem szabad őket birtokaikban háborgatni. Viszont a szívünknek olya nemes kincssel, a magyar nyelvvel illő leendő megismertetni őket. Igazán jó magyar emberek válhatnak még belőlük.

Fiam, manapság nincs társadalmi esemény, összevétel, hogy ne beszélne a szépnelem, sőt a férfúik is Wesselényi báró vakmerő tettéről. Tényleg átúszott vala Wesselényi Füredről Tihanyba? Én, nem lévén ott, nem tudhatom. De miért olyan fontos ez? Hoz hasznot nemzetnek, országnak? Talán Wesselényi ezzel azt hirdeti, hogy ezután ne a

szárazföldön, hanem, halként, a vízben közeledjünk? Bár von sok folyó, azaz víziút, mégis több, mi száraz talajon vezet. Azokat kell használni. Persze megfelelően feljavítván. Az állami adóból kéne erre pénzt áldozni a nádornak és a bécsi udvarnak, mert ezáltal nem csak hazánk csinosbodása, a kereskedelem fejlődése, de sok napszámos megélhetése is biztosítva leend.

Fiam, a nagy klasszikus poéták és eposzírók fejében a daktiluszok és anapestusok, a szövegi dallam mellett mindig életre kelt a zenei dallam is. Literatura és muzsika: testvérek. S a Mindenható egy nyelvhez odarendelt egyfajta szövegi dallamosságot is, akárcsak az ének és a hangszerek lehetséges dallamát. Törekedj rá, hogy a magyar nemzet kebléből született, tehát a magyar észnek és szívnek tetsző zenével töltekezz. Mert nem való neked az Heavy metal! Füleidet csak sértegeted azzal! Fejed fájását, nyelved kiszáradását, elméd megzavarodását okozván. Ne hallgass német komponistákat sem! Azok ugyan értenek a hangjegyvetéshez, de van és leend sokmilliónyi német, aki hallgatja azt a zenét. Elég az! A te szívedet mindig a nemzeti dallamok ragadják meg! Hogy azok előadója pomádézott hajú vagy füstösképű, nem számít. A hegedű isteni szerszám! A falusi mulatságok bandái nem megvetendő! A nép módján fejezik ki ugyanazt, amit az írástudók igyekeznek kifejezni a maguk eszközeivel.

Fiam, bevégzendő, gondolatim összefoglalván, ahogy a Monty Python auktorok írták és éneklék: „Legyél kedves az emberekhez, ne egyél zsírosat, esténként sétálj, és olvass könyvet minden nap!”

.....vége.....
.....

Az sem jó, ha a Menner és Kraskovics doktorok által készített léghajón utazol. Hiszen ha a felhők felett támad egy ideád, nem tudsz hirtelenjében teret találni annak peripatetikus végiggondolásához. Ráadásul ki vagy szolgáltatva az időjárásnak, oda mész, ahová a szelek hajtanak...

GERLICZKI ANDRÁS
A *Huszt* keletkezésének igaz története
(dokumentumok tükrében)

1. Kazinczy Ferenc levele Szemere Pálhoz, 1825. február

Édes uramöcsém! Csak nem akar már ez a nyomorúságos tél elmúlni! Hóra eső, esőre hó! Alusznak Olümposz urai, Aiolosz az egyetlen isten, aki mostanság nem bír nyugodni, s mint aki egy kondér babot befalt, minden égtáj felé szeleket ereget. A fagyok alábbhagytak ugyan, de így meg merő sártenger a környék. Elbújtak a nimfák, ki tudja, hol dideregnek? Perszephoné – no persze! - még Hádésszal múlat szemérmetlenül. Messze a tavasz, rút mocsár itt minden. Hajh, tanult barátom! Bánom már, hogy Bányácskát nem *Banyácskának*, hanem Széphalomnak keresztelém. De hát hiszen az ifjonti szív örök tavaszban él! Házunk hajdan Ámor tüzes hajléka volt, ki gondolt az elemekkel! S hogy a hosszú teleken bezárva ifjú hitvesemmel nem tétlenkedénk, arra gyermekeink: Iphigenia, Eugenia, Thalia, Emil, Antal, Anna Iphigenia, Bálint és Lajos születése szolgál eleven tanúbizonysággul.

Másodjára fogalmazom ezt a levelet, s mint két hete az előzőt, ezt is egy hű jobbágyommal, a derék ájtatos Janóval küldöm Újhelybe, ilyenkortájt csak addig jár a posta. A részeges Mihók, aki első fogalmazványomat vitte volt, ördög tudja, hol kocsmázik, most már csak abban bízom, legalább ez az írás eljut hozzád.

Palim! Tudass magad felől, s küldjél mustrát újabb dolgozásidból! Tudsz-e Kölcseyről? Válaszodat várom!

2. Szemere Pál levele Kazinczy Ferenchez, 1825. február vége

Kedves Barátom! Forró köszönettel vevém írásra buzdító soraid! A keserv, a bú, a mákonyos mélaság, valamint a melancholiának megszámlálhatatlan egyéb nemei alatt gyötörtetvén testem-lelkem borús árnyak között piheg. Keblem alélt sohajtsa tompa csöndbe vész, csak az én *Pegazusom* hallgatózik. Ugrásra kész. Hamarost Hélikon szent forrásáig repíthet, tudván: mi a lélelknék fáj, az a lantosnak témául adódik. Mert hiszen olyan a poétának a depressio, mint szenvedelmes hasardeur-nek az eltalált számok a lottérián.

Íme, mutatványul legújabb poétai jegyzéseim közül:

Szemere Pál: Ömleny

*Setét a sors, keselyűként cibálja keblemet,
Kaukázus sziklaoszlopához szögelt hős Prométheusz,
Titáni kínjaid között Te értesz engemet!
Típört rózsaberek szívemben, gyászos érzemény,
Orcám bús könnyek árja szántja fel,
Borús velőm köd ülte lápi zombék, nincs remény!
Ah! Lebbenő Léthé jövel! Hamis világ, nem kell, feledjen el!*

Kölcseyről nem tudok újat, legutóbb három hónapja írt, abból idéznék, félek, körülállási azóta sem változandtak. Tehát, mint írta volt Csekéről: „*volt egész év, hogy az udvarról nem mentem ki, de most mégis kimozdulok, beszélnem kell a szomszédoddal, mert a lovai az éjjel átszöktek a rongált kerítésen, be egyenest az istállómba, és nem elég, hogy megették az én Rávóm és Rigóm elől a zabot, még egy hordó szilvacefrét is benyakaltak, hajnali holdvilágnál ott nyihogott a két pej tántorogva a zárt kapu előtt, úgy beszittyóztak, mint a csacsi, nem találták az ajtónyi rést a kerítésen visszafelé, egész Cseke jobbágya ott röhögött az utcában, hogy fogom én ezeket holnap robotra-forspontra parancsolni...*” – *et cetera, et cetera*. Mi tagadás, a mi Kölcseynek kedélye aligha volt ennél valaha is borúsabb.

Válaszodat – s költeményem illetően véleményed – türelmetlenül várom!

3. Kazinczy Ferenc levele Szemere Pálhoz, 1825. március eleje

Édes uramöcsém! Szívemnek lüktetése mint pacsirth-ok fűrge szárnyverése, oly heves lantodnak hanginál. Viharzó elégiád már-már confessionalis lyrai sóhaj, érzeményi megfacsarnak minden olvasói szívet. Nincsen is baj azzal. A metrum viszont sántít, barátom! A jambus az legyen jambus! S hagyjuk a cukros rímeket a hanyatló occidens opiumának! A pürrihiust a „keselyű”-ben, a choriambust a „rózsaberek”-ben talán még – duzzogva – megbocsátom, de egy trocheus! És rögtön a második sorban! Skandalum! Herkulesre mondom, ezért a poeta classis-ban karcerba zártak volna, barátom!

Ezen levellem egy harmadik hű jobbágyommal az igazmondó egyenes Esvánnyal küldöm a városi postára, mivel második hű jobbágyom az ájtatos Janó sem tért vissza hozzám. Ott maradt Újhelyben, összeállt egy özvegy kofával, jó időben szentképeket árul a vásárokon. À propos: Tudsz-e valamit Kölcseyről?

4. Szemere Pál levele Kazinczy Ferenchez, 1825. április

Drága barátom! Kritikádat szerény zengeményemről örömmel vettem. Küldök is azonnal hatszáz oldal újabb manuscriptumot, hasonló elégiákból, „*Könnyek áradása*,

szívnek hervadása” címmel. Bízom benne, hogy okosan megrostálod, s ha maradnak is lapsusok a metrumban, tudom, megtalálod.

Kölcseyről nem sokat tudok. Írt egyszer, abban csak annyi volt, hogy az elrongyolt kerítést megjavítá, a maradék cefrét kifőzeté, a szomszédal kibékült, a jobbágyok megenyhültek, a rokonok éppen nem pörölnek, mindezek után ő maga semmi okát nem látja, hogy portáját – sőt szobáját – újabb esztendőre elhagyja. Ahogy mondá, az intéző intéz, a jobbágy robotol, a szakácsnő főz, a mosónő most, a cseléd cselédkedik, ő maga Homérral, Virgillel, Horáccal társalog.

5. Kazinczy Ferenc levele Szemere Pálhoz, 1825. május

Uramöcsém, kedves barátom! Hetekig olvastam kéziratodat! Megvallom, ennyi ke-serv, ennyi sóhaj, ennyi fájdalmas érzemény, mely kebledből felbuzog, a sentimentalis styl összes művelőjének munkáiban egybevéve sem találtatik. Pedig magam is panaszkodhatnék, hol a szorulás, hol a tolulás, hol a kólíka, hol a csúz, hol a köhögés kínoz, de nincsen nekem időm verset írni róla. Írjál hát Palim, ezekről is, ládd, e penzumot neked rendelték a Múzsák.

Jelen episztolámat egy negyedik hű jobbágyommal, a jólelkű irgalmas Istókkal küldöm Újhelybe, mivel a harmadik hű jobbágyom az igazmondó egyenes Esvány sem tért vissza hozzám. Hajdú lett a hivatalban, vasárnaponként meg cselédlányoknak udvarol az újhelyi korzón.

Ejnye, majd' elfelejtettem: Kölcseyről megtudtál-e valamit?

6. Szemere Pál levele Kazinczy Ferenchez, 1825. június

Mester! Drága Barátom! Elismerő kritikáddal felbátorítál, írtam hát egy kötetnyi verset mindazon betegségekről, melyek tégedet kínoznak. Némelyekben magam is szenvedek, azokat előrébb vettem. Ízelítőként ezekből emelek ki itt most egy disztichont:

Szemere Pál: Szorulásomról

*Hús fülkében deszkaülökén görnyed a tested,
Mégsem távozik el semmi belőled ehelyt.
Csödöt mond a langyos tej meg a reggeli kávé,
Dülled a szem, mialatt meddön présel a has!*

Drága barátom! Nem fogod elhinni, mi történt! Kölcsey végre kimozdult otthonról! Május Elején kocsiba fogatott, s felkereste Huszt várát. Maga írta meg nekem az utazást, s pár hete az erről írt versét, a *Régi várban*-t is megosztotta velem. Azt írja, neked is elküldte. Kíváncsian várom a véleményed róla!

7. *Kazinczy Ferenc levele Szemere Pálhoz, 1825. július*

Édes Uramöcsém! Előbben is a te verseidről. Nincs lélekemelőbb annál, mint súlyos betegségekről disztichonban, szapphói, alkaioisi, aszklepiadeszi strófákban olvasni, s nemes metaforákban, bölcs allegóriákban conteplatio-ba merülni létünk esendőségét illetően. A *Szorulásomról* című (nyilván a te szorulásodról mintázott) költeményed korszakos remekmű, de a mithologiai apparatus fájó hiányát mégsem hagyhatom szó nélkül.

Kölcsey versével több a gondom. Nem tagadom, tűrhetően indul („Bús düledékeiden, ó Husztnak vára megállék,”), de valahogy befejezetlen azzal a könnyfolyammal a végén. („S hév kebelem dobogott, s e könny, mely forra szememben, / Titkosan omladozó szent Haza, néked ömölt.”) – Ezt írja Kölcsey. A magam részéről várnék valami sententiát.

Levelemet egy ötödik hű jobbjágyommal a jámbor Gázsival küldöm, mivel a negyedik hű jobbjágyom a jólelkű irgalmas Istók sem jött vissza, ott maradt Újhelyben, beállt mézárósinasnak.

8. *Szemere Pál levele Kazinczy Ferenchez, 1832. január*

Drága Mester! Mint tudod, Kölcsey jobbjágyai megint föllázadtak. Az a kocsis is, aki hat esztendeje Husztra fuvarozta. Kölcsey akkor hálából adott neki egy tiszázatot a *Régi várban* szövegéből. Erre most ez a háládatlan pimasz a maga parasztos verselményével megtoldva vágta ura arcába a becses kéziratot. Csak a fűzfapoéta toldását idézem ehelyt:

*Piros volt a naplemente, nem sárga!
Nagyságos úr előre menj, nem hátra!
Sötét van, nem látok,
Felhők takarják a
Fényes holdvilágot!*

Kölcsey ezt persze áthúzta, de ahogy nekem írta volt, maga is úgy vélte, kell ehhez az epigrammához valami romantikusan emelkedett toldás. Talán Széchenyi opusa is a keze ügyében volt. A gróf a következőket írja a *Hitelben*: „Nem nézek én, megvallom, annyit hátra, mint sok hazámfia, hanem inkább előre; nincs annyi gondom tudni, „valaha mik voltunk”, de inkább átnézni, „idővel mik lehetünk s mik leendünk”.

Mindegy, akárhogy is, a toldás megszületett, benne múltat, jelent, jövőt összemérve: „Régi kor árnya felé visszamerengni mit ér? / Messze jövőddel komolyan vess öszve jelenkort; Hass, alkoss, gyarapíts: s a haza fényre derül!”

KARÁDI ZSOLT

Kölcsey-paródiák

KÖLCSEY FERENC
Esti dal

Kertemre szelíden
Az estve leszáll.
Lágy szél nyög epedve
Virágainál.
S míg szél nyög epedve
Virágainál,
Keblem, Palim, újra
Feléd navigál.

Mily szépe vala, Pécel
Alatt teveled
Tépkedni szelíden
A tölgy-levelet!
S míg téptük epedve
A tölgy levelét,
Vágyam iramodni
Akart tefeléd.

S mit mond az utókor?
Könnyem elered...
Hozzád odaláncol
A szűz szeretet.

Jaj, nem vagyok én, s te
Se vagy homokos,
Bármit fecseg össze
Egy-két nagyokos.

Hát áldjon az ég, Pa-
likám, te derék!
Te vagy nekem, ah, az
Örök menedék.
S míg kertem az éjbe'
Ezüstbe' ragyog,
Palim, veled, íme,
Madárka vagyok.

Kertemre az estve
Borongva leszáll,
S bűg félve a fák pu-
ha lombjainál.
Az angyali nyári
Szelek csapatát
Elűzi a Hold, im,
A kertemen át.

KÖLCSEY FERENC
Csolnakon

Ültem csolnakomban
Habzó vizen.
Hallék zúgni darvat
Röptébe fenn.
Röpülsz, égi vándor
Föld s víz felett,
Vajha szállni tudnék
Én is veled!

Repülnék, én is, jaj
Már ezerrel:
A Ryanairrel, vagy
A Wizz Airrel.
Jobb híján jó lenne
Az EasyJet:
Váltanék rájuk, hajh,
Én is jegyet.

Elszállnék oda, hol
Infláció
Helyett nem lenne csak
Felláció,
Hisz abban volna csak
A ráció,
Az lenne az örök
Vakáció.

Ott lenne, ott lenne
Egy nagy tali:
Ott várna reám az
Édes Pali,
Ki vígan öntene
Lelket belém:
Kisírnám magam a
Hű kebelén.

De nem lesz, jaj, ebből
Semmise már.
Eltűn a tavasz és
Eltűn a nyár.
Elkerül a Covid,
Azt remélem,
S kéj helyett betölt a
Szűz szemérem.

Ülök csolnakomban
Habzó vizen.
Hallék zúgni Wizz Airt
Röptébe fenn.
Röpülj csak, fapados,
Föld s víz felett,
Sorsom, ah, nem adta
Szállnom veled.

Huszt-variációk

KÖLCSEY FERENC

Huszt

Bús düledékeiden, Husztnak romvára, megállék.
 Csend vala, ámde a Hold felleg alatt vacogott.
 S én, ahogyan kaptattam fölfele éppen az éjben,
 Eltöprengtem azon: mit keresek idefenn?
 Nemhogy aludnék ifju Palimnak a drága ölében
 Boldogan, ím, ehelyett honfiu-bánat emészt.
 Éppen ezen bánkódtam, amint egy rémalak intett,
 S csaknem szívgörcsöt hozva reám, ide szólt:
 „Menj haza, vézna barátom, lángeszü, tar fejú férfi!
 Végre aludd ki magad! S a haza fényre derül!”

PETŐFI SÁNDOR

Huszt

Bús düledékeiden Huszt vára,
 Megállék egy nyári éjszakára.
 Csend vala ott, a sok felleg néma.
 Nem tudom, mit keresek itt én ma.

Ám alighogy éppen csak megálltam,
 Hallottam egy torz hangot a hátam
 Mögött, s amint megfordulok halkán,
 Egy rémalak szava szól a dalban.

És mond: „Honfi, mért jössz ide, Husztra?
 Szállj fel inkább a helyközi buszra.
 Menjél haza a kies Csekébe,
 Vagy ha nem, hát eredj a fenébe!

De addig is: ne gondolja a múltra!
 Legyél inkább kemény foci-ultra!
 Igyunk egy-két icce bort, s szavamra,
 Nem ismerek én sem majd magamra!”

Így szólott a rémalak a csendben,
Míg én égetem honfi-érzelemben.
Leroskadtam egy elontott kőre,
S vágyódtam egy hazafias nőre.

ARANY JÁNOS

Toldi

Nulladik ének

Bús düledékeiden, Husztnak romvára:
Felért ide Toldi végre-valahára.
Szétnézett a tájon, de semmit se látott.
Azt gondolta, gyorsan gyújt egy kis világot.
Elő is kotorta tarisznyáját, benne
Hátha csak egy ledes kis zseblámpa lenne!
Ám ekkor az éjben, míg a fényt kereste,
Arra somfordált egy rémalak. A beste!
„Mit csinálsz itt, Miklós?” – kérdezte az álnok.
„Mit csinálsz itt, ahol meghalnak az álmok?”
„Pusztulj innen!” – mondta Miklós neki daccal,
Majd képen öntötte egy kis kávézaccal,
Mit még Bence tegnap tett a tarisznyába.
Ám Miklós érezte, XXL-es lába
Földbe gyökerezik, mert hisz a rémalak
Hangját visszhangozták az elontott falak.
„Miklós, eredj haza” – szólott a rém. – „Rajta!”
Ám erre bajnok végigvágott rajta.
Elporolta, arcán túlvilági kéjjel.
Nem is nézett Toldi ezután se széjjel.
Rettentő erővel később földhöz vágta,
Az meg félelmében körmét tövig rágta.
Majd hallotta, amint nyöszörög a rémség:
„Hass, alkoss, gyarapíts! S elkerül a vénség!”

Utóhang

Megértette Miklós e szavakat már most,
 S fölkereste másnap a jó Arany Jánost.
 Elmondta neki, hogy nem volt ám ütődött,
 Mikor Huszt várába tegnap elvetődött.
 Megfejtette János értelmét szavának,
 S megírta művét a jövőnek s a mának.

ADY ENDRE

Ének a borban

Hajdan egy hideg, bús éjszakában
 Huszt fennsíkjáig vitt el a lábam.
 Romokban hevert Minden, a Vár is.
 Be messze voltál, óh, te szent Páris!

Csend volt a tájon, felleg az Égen.
 Nem jártam én itt, hajh, réges-régen.
 Amíg az Értől ide fölértem:
 Magyarnek lenni Sors volt, nem érdem.

Megálltam nézni ősmagyar Múltat,
 S láttam a meddő Harcokba fúltat.
 Ki magyar földön nagy sorsra vágyik,
 Reszkető lábbal jut el az Ágyig.

Fölhágtam ekkor, föl-föl, a Várba.
 Mennyi szűz Ihlet hullott a sárba! –
 Gondoltam, ám egy Ré-m-alak intett
 Felém, s nyelvével nagyot csettintett.

„Honfi!” – így szólott – „ne légy oly béna!
 Kell Vidor lélek, s kell tüzes Véna.
 Gyarapíts, alkoss, s jókat zabálva
 Elmehetsz majd Lédával a Bálba.”

Hallottam szavát a Ré-m-alaknak,
 De megmaradtam bénának, vaknak.
 Sohasem megyek többé már Husztra.
 Be megjártad itt, óh, Zaratusztra!

JÓZSEF ATTILA
Mondd, mit érlel

Mondd, mit érlel annak a sorsa,
ki Husztra megy föl éjszaka,
kit nem taszít a sír szele, s nem
tántorít el a vér szaga,
csak megy a csarnoknak elontott
oszlopai között vakon,
s nem fél attól, hogy ott egy éber
kisértet vágja majd nyakon?

Mondd, mit érlel annak a sorsa,
ki némán lépdél, hallgatag,
ki romkocsmák helyett romvárba
biceg a holdsugár alatt,
s ha a sír szele meglegyinti,
s ha körülveszi száz elem,
dacol a égi éjszakával,
mert fűti a honszerelem?

Mondd, mit érlel annak a sorsa,
ki előtt rémalak lebeg,
s feje fölött a vár tövében
elúsznak furcsa fellegek,
és a rettenetes magányban
ráförmed az a rémalak:
„Ne búsulj, honfi! Jönnek egykor
majd ifjú proletárhadak!”

OLÁH ANDRÁS

Végkiárusítás

Kölcsey Ferenc: *Csolnakon* című versére

Ültem csolnakomban,
mozdulatlan.
Kiszikkadt folyóban
horgonyoztam.
Kiapadt a Tisza,
megtört a nád,
döglötten hever egy
békacsalád.

Virágék vacognak,
sötét a ház.
Fűtésre nem futja,
drága a gáz.
Haldoklik a Túr is,
medre szárad.
Szeme a molnárnak
könnybe lábad.

Indul a kocsmába.
Én is vele.
Tönkretett szellemnek
ott a helye.
Gyertyaláng imbolyog,
üres a pult.
Kong a söröshordó
– ez is kimúlt.

Cigány a hegedűt
széttiporta.
Lesve ólálkodik
a tilosba'.
Bebarnult a világ,
koszos a hold.
Darvaktól a csóka
fészket rabolt.

Csolnakom eladnám
– nincs rá vevő.
Eltüzelheti majd
pár éhező.
Áramunk elfogyott,
kávét se fő.
S karácsony lesz-e, ha
nem jut fenyő...

TÓTH LÍVIA

Fenntartható-e a divat?*

Sok filmet lehet látni az Indiába szállított, levetett nyugati ruhák újrafeldolgozásáról. Megrendítő képkockákat, amelyeken a színes kelmékbe, szárikba öltözött, nemes tartású asszonyok először eltávolítják a gombokat, kapcsokat, cipzárakat; színek szerint szétválogatják, majd speciális gépekkel feltépik az anyagokat, hogy újra fonallá sodorhatóvá váljanak, és szőjenek belőlük. Később a megszőtt szövetből készített újabb ruhadarabok ellepik a nyugati világot. Jóval több, mint amennyire szükség volna...

A boltokban mindenből túlkínálat van. Apró-cseprő csecsebecsétől a legértékesebb használati tárgyakig. Hogyan lehetne megállítani a folyamatot? Régen az emberek csak a nagy vásárokon remélhették bizonyos dolgok beszerzését. Ha vettek egy csizmát, az egy életre szólt. Szintúgy nem vásott el soha egy kenderből szövött nadrág, terítő vagy ágynemű. Az idők folyamán csak puhult és fehéredett. Barátném huszonévesen nagymamája len ruháit hordta. Ezek a természetes anyagok gyönyörűen kilélegezték az emberi testnedveket anélkül, hogy izzadságszaguk lett volna. Hetekig lehetett hordani őket, bár kívülről már elkoszolódtak. De egy csikós nem adott az ilyesmire. Amit a paraszt ember maga termelt, szőtt, stafirungba kihímzett, nem pocskolta el oly könnyen, mint mai utódja. (Hajdan egy cifraszűr egy mai Mercedes értékével ért fel.) A pamutszövetek is nagyon bőrbarátok, bár a pamuttermelés vízigényes. Az Aral tavat például azért veszítette el a Föld, mert a befolyó vizeket a Szovjetunió „hőskorában” mindenütt öntözésre használták. A régi pamutruhák Bangladeshből soha nem szakadtak el. (A munkaező Távol–Keleten a legolcsóbb; szinte már természetesnek vesszük, hogy mindent olcsón megvehetünk a kínai boltokban. Sokszor a munkások a gyárakban a gépek mellett, vagy az üzem „alvó helyiségében” alszanak. Van úgy, hogy a termékek a hajón készülnek. A globalista fogyasztói társadalom, a más országokban olcsón előállítható termékek megölik a hazai ipart, ahol drága lenne a munkaező...)

Van még néhány kiváló tulajdonságú anyag, mint a selyem, vagy a gyapjú. (A selyemút birtoklása stratégiai kérdés volt anno a városállamoknak, mindaddig, míg a repülő fölöslegessé nem tette a veszélyes szállítási útvonalakon haladó karavánokat.)

A divatipar az utóbbi 80 évben számos szintetikus, mesterséges anyagot (poliészter, nejlon, műselyem, akril, spandex és neoprén) használt. Ezek mind a gyártók, mind a fogyasztók körében népszerűvé váltak; olcsóbb volt őket előállítani, mint a természe-

* A szöveg elhangzott Mukus Roxána és Tóth Magdolna (Pécsi Tudományegyetem) *Közbélés* című kiállításának megnyitójaként a Nyíregyházi Egyetem Könyvtárában 2022. december 9-én. A tárlat Tóth Lívia DLA és a PTE MK Lift Szakkollégium támogatásával az European week for waste reduction kísérőprogramjaként valósult meg.

tes alternatívákat: gyorsan a kényelem és az innováció szinonimájává lettek. Igazából a kevesebb ránc, tartósság, folt- és vízállóság ígéretével adták el az embereknek: a „műanyag” ruhák könnyebben kezelhetőnek bizonyultak, mint a pamutból vagy lenből készültek. (Poliészterből, petpalackból ma már vannak újrahasznosított fonalak, melyekből lakástextilek készülnek. A palackokat ledarálják majd hőkezelik.)

Egyre több márka használ kollektíóihoz másodkézből származó szintetikus anyagokat, ezzel is csökkentve az iparág környezetterhelését. Azonban a körforgásban tartott, újrahasznosított műanyag alapú anyagok nem oldják meg a divatipar egyik legfőbb problémáját: a mikroműanyagok kérdését. A valódi körkörösség elérése érdekében az iparnak át kell alakítania az erről folytatott diskurzust, a hulladékot kezdettől fogva bele kell tervezni a munkafolyamatokba. Csak jóval azután vette észre a világ pusztító hatásukat, hogy ezek a szövetek mainstreamekké váltak. Mivel biológiailag nem lebonthatók / lebomlók, eltömítik a hulladéklerakókat, felhalmozódnak az óceánjainkban, akárcsak az egyszer használatos műanyagok. Jelenleg a szintetikus szövetek királya, a poliészter – az alacsony gyártási költség és hozzáférhetőség következtében – a globális textilpiac 55 százalékát teszi ki.

De a praktikumot és a formatervezést szem előtt tartva, úgy tűnik, továbbra is szükségünk van szintetikus anyagokra. A téli daraboktól az *active wear*ig a szintetikus szövetek tartósságot és bizonyos kulcsfontosságú tulajdonságokat adhatnak hozzá a ruhákhoz, ilyen például a vízállóság. De ez természetesen nem azt jelenti, hogy a márkáknak folytatniuk kell az „új” poliészter vagy nejlon gyártását.

Míg az újrahasznosított szintetikus szövetek valóban segítik a márkákat abban, hogy kollektíói még fenntarthatóbbá váljanak, az egyik legnagyobb probléma a korábban már említett mikroműanyag-szennyezés. A kutatások azt mutatják, hogy a világ óceánjaiba kibocsátott összes műanyag több mint 35 százaléka szintetikus textíliából származik. Ezek az legfeljebb öt milliméteres apró részecskék, amikor szintetikus ruhákat mosunk, mosógépeinkből a helyi vízi utakba és (végül) az óceánokba jutnak. Tehát bár a szövet újrahasznosítása megakadályozza a potenciálisan szennyező ruhadarabok lerakását, az óceánjainkra gyakorolt negatív hatás így is jelentős marad. Egyetlen megoldásnak a fogyasztás tudatos csökkentését látnám.

Jelen tárlatunk egyik kiállítója, Tóth Magdolna tavaly diplomázott a PTE MK szobrászművész karán. Nála a textiles megközelítés sorsszerű volt. Magdinak mindenkije művész: szűkebb családjában rajta kívül három, szélesebb körben hat művész van. Édesanyja is textilművész. Magdolna kiskorától érdeklődve figyelte a textiltriennálék kiállított műveit. Szobrásszá válásában, különböző anyagok kipróbálása után, a kifejezésre szokatlan megoldást talált: műveit textillel borítja be. Talán egyik korai egyetemi munkája adta meg a lendületet: egy szabálytalan hungarocell követ kellett mindenkinek valamivel borítani. Ő erre a célra szalvétagyűjteményét hasznosította, s ez rop-pant mód textiles megjelenést biztosított. *Kórus* című alkotása díjnyertes lett a VII. Nemzetközi Textiltriennálén. Itt az egyetemen a szereplők közül csak ötöt láthattok. Ezeken a figurákon alakult ki Magdolna stílusa. Mindenféle textúrát összegyűjtött, minden anyagminőségben látott valamit. Egyszer csak létrejött a kórus. 7 alakból. A nyáron egy NKA-s ösztöndíjpályázat keretében megalkotta az *IKERPÁR* című, (szállí-

tási nehézségek miatt itt most be nem mutatható) művét. A *Káposztáskert* a diploma-munkája. Itt a biogazdálkodás problematikáját járja körbe. Szülei mindig kézzel gyűjtötték a krumplibogarakat és egyéb kártevőket. Textilművész édesanyját, aki egyben tanár is, leggyakrabban a kertben látni. A szobron minden részlet stimmel. (Ha már jó sokszor szerepelt kiállításon, javasolom otthon a kertben kiállítani. Tolvajriasztónak is működni fog...) Egyik nagy feladat volt a *kágyillók* milyensége. E meztelen csigákat szappanból, viaszból öntötte, vagy faragta, de tésztából is kísérletek már. Magdi így győzte le irántuk érzett viszolygását. Terápia lett belőle.

Másik kiállítónk, Mukus Roxána még nem diplomázott. Most útkereséseit láthatjátok. Munkái keletkezése szervesen összefügg a Covid miatti karantén időszakokkal. Művészeti gimnáziumba járt és köszöbrászatot tanult. Az egyetemen minden félév más anyagnak a megismerését tűzi ki célul. Egyszer fa, másszor bronz, vagy kő, kell tudni hegeszteni, kalapálni, tárcsával vágni. Az egyetem képzéseiben viszont nem szerepelt a textil. De a karantén előhívta azt, amihez nem kell műhely, könnyen beszerezhető és olcsó. Egy kis cérna, tű, esetleg varrógép. Eleinte hímezte is munkáit. Úgy tűnik, most egy kicsit belegabalyodott a textilben való gondolkodásba... Munkái meghökkentőek, egyben szókimondóak. Szükség van arra, hogy a fiatalok sikítsanak. Mint a hölgy Munch képén.

Nekem, mint felnőttnek büntudatom támad a munkák során, egyre élethetlenebbé tesszük a Földet... mi marad a következő generációnak? Mi ez a szorongás, amit ki akarnak fejezni ezek a munkák. Megrendítő az a sok élelemallergia, és irritábilis bél-szindróma, ami a fiataljainkat érinti. Biztos, hogy ezen az áron tudunk csak elegendő élelmet termelni. Baráti társaságuk alapított egy csoportot is, mely a „Cukormázás Gennylé” nevet kapta. Egy ilyen kiállítást magam is láthattam. Segélykiáltásként élttem meg. Nagyon bizarr a látvány, mint ahogy nem szép az állatok leölése sem. Gyerekkoromban gyakran láttam, hogy történik, mert mindent a háztáji adott. Azon a rossz érzésen azonban túl kellett jutni, mert a végén ott volt a megpuccolt belekbe beletöltött hurka. És finom volt. Az élet jó és rossz oldala elválaszthatatlan. A dolgok együtt járnak. Így kellett elfogadni az életet. Bízom abban, hogy ők is megláthatják, érezhetik az élet jó pillanatait is. A szülés is fájdalommal jár, és senki sincs rá felkészülve, az eredmény mégis mindenért kárpótol. Talán épp most fordul az élet szerencsés szakaszba.

Nagyon örülünk, hogy elfogadták meghívásunkat, és bemutathattuk munkáikat egyetemünkön.

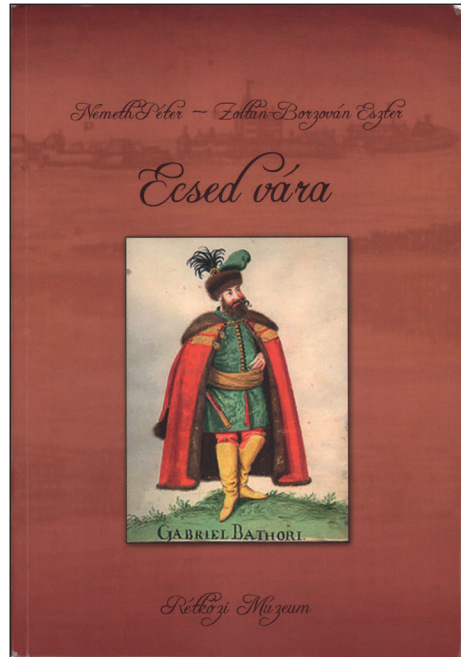
Ecsed vára

Németh Péter és Zoltán-Borzován Eszter könyvéről

A nagyecsedei vár hajdan a Bátoriaké, Bethleneké, Rákócziaké volt. Ma már szinte nyoma sincs. Annál fontosabb, hogy ez a kötet most bemutatja, hogyan épült fel, hogyan változott az idők folyamán, kik voltak az urai, kik a védői. Ecsed és vára különlegessége abban áll, hogy a XVII. században a magyar királyság fennhatósága alá tartozott, míg birtokosai erdélyiek (köztük fejedelmek is) voltak. Emiatt Ecsed a két Magyarország közötti összekötő kapocs szerepét töltötte be. Ez azonban nem mindig békés együttműködésben jelentkezett, hanem gyakran összecsapásokat, egymás ellen vívott harcokat hozott.

A majdnem 400 oldalas könyv négy fő fejezetre tagoldódik, amelyből az első hármat Németh Péter régész, a Jóna András Múzeum címzetes igazgatója, a *Szabolcs-szatmár-beregi Szemle* előző főszerkesztője, a negyediket Zoltán-Borzován Eszter, a nagyecsedei Berey József Gyűjtemény vezetője írta.

Németh Péter szerint Ecsed neve az Ecse személynévből ered, nem pedig az öcs szóból, s azt jelenti, hogy Ecséé. A falu neve először 1220-ban tűnt fel egy dokumentumban. Egy évszázad múlva a Bátoriaké lett, részben Károly Róbert adományaképpen, részben vásárlás útján. 1334-ben a család hűséges szolgálataért az uralkodótól várépítési engedélyt kapott erre a területre, ugyanis két

testvér is részt vett a király havasalföldi hadjáratában, egyikük, Lőkös, meghalt, János pedig fogságba esett.

A várat első ízben 1347-ben említették meg. Az erődítményt a településtől keletre, a láp szélére helyezték. A Krasznában képződött két kisebb szigeten épült fel a külső és a belső vár, amelyeket híd kötött össze. Az erősséget csak nehézségek árán lehetett megközelíteni. Mátyás király idején fejeződött be a bővítés, megépült a palota is. A törökök elleni harcok idején, a XVI. század hatvanas éveiben megerősítették a várat. A Bato-

riak egészen a XVII. század elejéig birtokolták a területet.

1619 és 1648 között a vár a két Bethlen testvéré volt. Az 1619. évi hadjáratban Bethlen Gábor fejedelem elfoglalta Pozsonyt, s kezébe került a magyar Szent Korona. A kassai országgyűlés 1621-ben úgy döntött, hogy a koronát vigyék át Ecsedre, amit július 1-jétől bő fél évig ott őriztek. Bethlen Gábor fejedelem halála után az erősség öccse, István (aki maga is két hónapig volt fejedelem 1630-ban) kezére került. A várat története során változó létszámú, mintegy 50–200, többnyire zsoldos katona védte.

A XVII. század közepétől a szabadságharc végéig (1711) a birtokot a Rákócziak tulajdonolták. II. Rákóczi György idején elsősorban a mezőváros nyugati felét erősítették meg, csak hidakon lehetett megközelíteni. 1670-ben a várvédők kapituláltak a németek (osztrákok) előtt. 1680 és 1694 között névlegesen Zrínyi Ilonát tüntették fel mint tulajdonost. II. Rákóczi Ferenc 1694-ben vette kezébe sok más település mellett Ecsedet is, amelynek másik birtokosa nővére, Julianna lett. A török kiűzése után a bécsi udvar sok vár megsemmisítéséről döntött, 1700 és 1702 között az ecsedi erősséget is szinte teljesen lerombolták. A fejedelem azonban úgy döntött, hogy Szatmár várát leromboltatja, Ecsedet újra megerősítteti. 1705-ben már sebesültek pihenőjeként, foglyok őrzőhelyeként említették Ecsedet. Miután a szabadságharc súlypontja áttevődött a Dunántúlra, Ecsed stratégiai jelentősége is megszűnt, még azzal együtt is, hogy 1710-ben minden bizonnyal itt ülésezett az országgyűlés.

Az Ecsed vára 1712 utáni sorsát bemutató fejezetet Zoltán-Borzován Eszter

vetette papírra, aki először a birtoklás-történetet vázolta fel. A szatmári békét követően az ecsedi uradalom egyik fele maradt Rákóczi Julianna (Aspremont grófné) kezén, a II. Rákóczi Ferencről elkobzott rész pedig a királyi kamarához került. 1746-ban az Aspremont-részt Károlyi Ferenc gróf, Károlyi Sándor fia szerezte meg. Rá két évre sikerült a másikat is megvásárolnia. Miután perrel megtámadták, ő nem juthatott a birtokhoz, hanem csak a fia, Antal, aki 1776-ban kapta meg a királyi adománylevelet. Az ecsediek ezt is megtámadták, ennek a pernek lezárására alig száz év múlva került sor. 1898-ban a Károlyi örökösök Nagyecsed községnek adományozták a birtokot.

A kötet végén egy nyolcvan oldalas függelék a vártörténet 14 fontos dokumentumát közli az 1613 és 1710 közötti időszakból. A források zöme inventárium (leltár), a vár épületeinek, felszerelésének a leírását tartalmazza. Mellettük érdekes az az 1644. évi regestrum (lajstrom) is, amely az „Álgyuknak és Tarackoknak” neveit – a nagy, a közép és a kisebbik Oroszlánytól a Griff madárig –, továbbá a hozzájuk tartozó golyóbisok súlyát és számát adja meg. Figyelemre méltó Louis Lemaire francia hadmérnök 1706. évi jelentése a vár állapotáról és újjáépítéséről. Két forrás I. Rákóczi György 1649. évi gyulafehérvári temetésének menetrendjét tartalmazza.

A függelék dokumentumait lapozgatva a nyájas olvasó a korabeli magyar nyelv sajátosságaival ismerkedhetik meg. A források zöme ugyanis magyar nyelvű, de több helyen latin (és kisebb mértékben német) mondatok, szavak és rövidítések találhatók. Talán szerencsésebb lett volna ezeknek a magyar fordítását, jelentését is megadni.

Az olvasót segíti a tudományos igényű szöveg értelmezésében a folyóiratok és hivatkozásbeli rövidítésük jegyzéke, a források felsorolása, az igen alapos, sok tételtől álló bibliográfia, a képjegyzék, a személy- és helynévmutató. Táblázatok, irodalmi idézetek is színesítik a könyvet. Legvégül a szerzők köszönetnyilvánítása kapott helyett, ami az ő dicséretük is, hiszen nem felejtkeztek el azokról, akik nélkül ez a kiváló mű nem jöhetett volna létre. Megköszönték a lektorok, a szakmai támogatást nyújtók, a könyv megformálói színvonalas munkáját, de a legnagyobb tisztelettel Vofkori Mária kiskvárdai múzeumigazgatót említették, aki nemcsak a szerkesztő feladatát látta el, hanem a *Rétközi Múzeum Füzetek* sorozatban meg is jelentette a kötetet.

Összegzésül megállapíthatjuk, hogy a szakma egy tudományos igénnyel meg-

írt, elmélyült kutatáson alapuló művel gazdagodott. Az egy híján 900 hivatkozás jelzi a felhasznált forráshelyek nagy számát, amelyek az esetleges továbblépés lehetőségét is megteremtik.

A helytörténet iránt érdeklődő laikus olvasó számtalan érdekes történetet, különleges esetet találhat a könyvben, az ökörféjű katonáktól az ecsedi Madonnáig, a mintegy kilencven (részben színes) kép segítségével könnyebben beleélheti magát az elmúlt századokba, a nagyecsediek pedig kaptak egy ércnél maradandóbb emlékművet.

NÉMETH PÉTER – ZOLTÁN-BORZOVÁN ESZTER: Ecsed vára. Kiskvárd, 2021. Rétközi Múzeum Baráti Köre Egyesület, 391 p.

GALAMBOS SÁNDOR

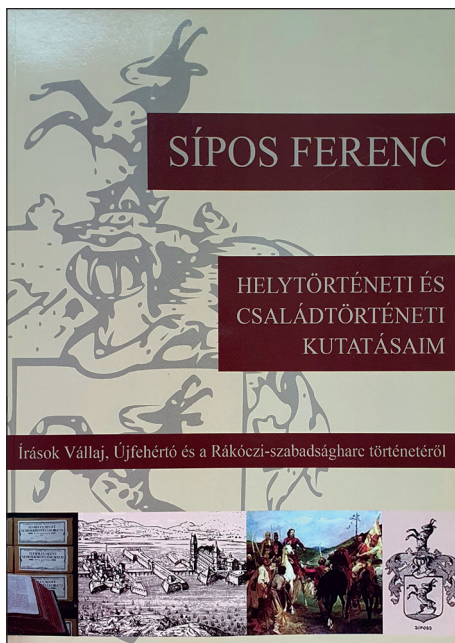
Helytörténeti és családtörténeti kutatások

Sípos Ferenc könyvéről

A címlapon ezt olvashatjuk: *Helytörténeti és családtörténeti kutatások. Írások Vállaj, Újfehértó és a Rákóczi-szabadságharc történetéből... és 1848–1849 történetéből is, tehetjük hozzá, ha megnézzük a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei helytörténet kutatói között jól ismert Sípos Ferenc legújabb könyvének tartalomjegyzékét. Régebben sokszor találkoztunk a levéltárban, mindig csodáltam csendes, nyugodt, alapos és szívós munkáját, ahogyan a XVIII–XIX. századi vármegyei protocollumokat, iratokat olvasta, keresve családjá, s azon túl az ősöknek otthont adó települések történetének apróbb és bővebb adatait.*

Kujbusné dr. Mecsei Éva megyei levéltár-igazgató Sípos Ferencet – az egyik előadása előtti bevezetőben – így jellemezte: mint aértékű szorgalmával évtizedeken keresztül töretlen lelkesedéssel kutatta a családjá és azon települések történetét, ahová a gyökerei kötődnek (Vállaj, Újfehértó). Ő az a kutató, aki nemcsak idejét és energiáját szánja a kutatásra, hanem pénzt is áldoz arra, hogy munkálkodása eredményeit közkinccsé tegye.

Nos, így született ez a könyv, melybe Sípos Ferenc az utóbbi negyven évben írott, számára is fontos publikációit válogatta össze. A kiadást a Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Levéltára vállalta magára, a szerkesztést Henszel Ágota főlevéltáros kezdte el,

akinek munkáját váratlan elhunytá után Kujbusné dr. Mecsei Éva megyei levéltár-igazgató fejezte be.

A kötet *Bevezetésében* mottóként Sípos Ferenc az alábbiakat írta: „Eljárt felettem az idő. Kaszás évek között botorkálok. Már csak egy feladat maradt: rendet rakni magam után...” Ez a szándék mutatkozik meg a munka felépítésén és tartalmán, hiszen a család történetén túl valóban azokról a településekről, azok birtokosairól olvashatunk itt, melyek fontosak Sípos Ferenc számára. Hogyan vallott erről még a *Bevezetésben*? „Debrecenben éltem, de a szívem Szabolcsért és

Szatmárért dobogott. Családom ugyanis szatmári eredetű, előnevét is e vármegye egyik településéről (Vállaj) kapta. András nevű egyenesági felmenőm a XVII. század második felében települt át Vállajról Nyírbátorba. A XVIII. század elején ágakra bomlott a család, leszármazottai fokozatosan rajzoltak ki Nyírbátorból: a XIX. század első felében már szétszórva éltek Szabolcs vármegyében (Nyírbátor, Balkány, Nyírmihálydi, Pócspetri, Kisléta, Újfehértó)... E települések közül Vállaj és Újfehértó történetével foglalkoztam alaposabban. *A kezdet és a vég: A család Vállajon élt, amikor megszerezte és Újfehértón, amikor elvesztette a nemeséget/adómentességet.*” (kiemelés tőlem – B. J.)

Szintén a *Bevezetés*ben olvashatjuk, hogy az elmúlt 40 évben megírt, megjelent és általa fontosnak tartott tanulmányaiból, közléseiből válogatta össze e kötet anyagát. Ez rendben van, hiszen sok-sok olyan szerzőt ismerünk, kiknek már jelentek meg válogatott írásai, összegyűjtött tanulmányai stb. Jelen esetben azonban nemcsak erről van szó, hiszen ahogyan Sípos Ferenc fogalmazott a „változatlan szövegű ismételt megjelentetésüknek nem sok értelme lett volna, ezért – élve a lehetőséggel – elvégeztem a szükséges korrekciókat: a kutatásaim során előkerült újabb adatokkal, dokumentumokkal kiegészítve bocsátottam újtjukra őket. (A jegyzetapparátust is felfrissítettem: hivatkozom az újabb forráskiadványokra, méríték az örvendetesen gyarapodó szakirodalomból.)” Így több esetben erősen kiegészített, jelentősen gyarapodott írásokkal állunk szemben, ebből a szempontból a közölt anyag újdonságként olvasható.

Tekintsünk bele a könyvbe! A *Tartalomjegyzék* mutatja a kötet felépítését,

nagyobb fejezeteit, melyek közül az első a *Vállaj és a Bátoriak* címet viseli. Négy tanulmányt, illetve forrásközlést ismerhetünk meg itt, a család „ősi” földje, Vállaj történetéről, valamint a Bátoriak és a Károlyiak összetűzéseiről szólók a megyei levéltár 2001. és 2003. évi évkönyvében, a Báthori II. András tárnokmester életét bemutató portrévázlat a *Szabolcs-szatmár-beregi Szemle* 2012/4., míg vállaji Sípos Ferenc két nemeslevele a *Turul* 2005. 3–4. füzetében látott napvilágot. Azt is tudjuk, szintén a *Bevezetés*ből, hogy a *Két szomszédvár*, tehát a Bátoriak és a Károlyiak magánháborúja cikk még három forrással bővült. Bár az első tanulmány, *Vállaj és a Bátoriak* írásával (2001) egy időben jelent meg a település történetének tudományos igényű feldolgozása, az itt közölt kutatási eredmények, sok-sok részadat a falu társadalmáról, egyházi életéről, személy- és földrajzi neveiről, csak javára szolgálhatnak a hely történetét jobban megismerni vágyóknak. A *Két szomszédvár* olvasása közben óhatatlanul eszébe jut az olvasónak Nyírbátor esete, nevezetesen, hogy a város, ragaszkodva kiváltságaihoz, egészen a polgári korig állt perben az azok eltörlésén munkálkodó Károlyiakkal. Művelődéstörténeti szempontból is kiemelkedő fontosságú a fejezet harmadik, életrajzi, tanulmánya, Báthori II. András életleírása. Az ország zászlósurainak egyikét, ahogyan azt Sípos Ferenc megfogalmazta „...építetőként, művészeteket kedvelő, pártoló főúrként is emlegethetné az utókor. A jótékony mecénás portréján azonban el kell helyeznünk a hatalmaskodó főúr vonásait is.” Ilyen volt a kor, amelyben élt, sokszínű, ellentétekkel, villongásokkal teljes. De térjünk vissza a kultúrát,

a művészeteket pártoló főúrhoz, kinek a nevéhez a magyarországi reneszánsz bútorművéség első, ismert darabja fűződik, hiszen ő készítette a Magyar Nemzeti Múzeum és 2013-tól a filiájaként működő nyírbátori Báthori István Múzeumban őrzött, egybetartozó papi ülőpadot, a stallumot. Erről így ír Sípos Ferenc: „1511 fordulópont a legkisebb fiú (Bátori II. András – Bene J.) életében: önállóvá válását ünnepli, öröm és büszkeség tölti el. Ebben az évben készültek el ugyanis Nyírbátorban a máig csodált, szép faragású stallumok. Feliratban dicsekszi el, hogy bár bátyjaival együtt fogott hozzá a háts padsorok elkészíttetéséhez, mégis ő, a legfiatalabb gondoskodott a munka befejezéséről...” Az ő nevéhez fűződik a Szent György vértanú tiszteletére felszentelt, ma református templom, befejezése, Nyírbátor egyik gótikus műemlék ékessége, ecsedi Báthori István erdélyi vajda (†1493), a kenyérmezei győztes és ecsedi Báthori István országbíró (†1605) síremlékeivel. Bátori II. András szerencsésen túlélte a mohácsi csatát, majd a két király(ság) között vergődve végül I. Ferdinánd pártján kötött ki. Az ország török alóli felszabadításának reményében csalódva, reményt veszítve, végrendeletét még megírva, az ország negyedik zászlósura 1532-ben csendben eltávozott az élők sorából úgy, hogy még temetése helyét sem ismerjük.

Az első egység negyedik részeként a Sípos családnak nemességét szerző Sípos György nemeslevelét közli a szerző, melyet 1609. augusztus 15-én Báthory Gábor erdélyi fejedelem állíttatott ki Gyulafehérvárott Sípos György és fia, András részére, melyben meghatározta a címerüket is. A másik nemes-

levél nem sokkal később, 1613-ban kelt II. Mátyás király pozsonyi udvarában, mely már a nemesi előnévvel, vállaji Sípost Györgyként említi a megadományozottat. Érdekessége a két címereslevélnek a címerállat változása: az elsőben még ágaskodó oroslán mancsában magokkal telt búzakalász csokrot tart, míg az újabb keletűben ágaskodó erdei kecske látható. Egyébként ezután már ez a címer öröklődött nemzedéken át a Sípos családban.

A kötet második nagy egysége, mely Újfehértó és a *Rákócziak* címet viseli, két tanulmányt tartalmaz. A település keletkezéséről szóló írás a levéltár 1999-es évkönyvében, az újfehértói hajdúk történetéhez tett *Adalékok...* pedig szintén a megyei levéltár által megjelentett *Helytörténeti tanulmányok* VII. kötetében látható napvilágot 1995-ben.

Az *Újfehértó keletkezése* címet viselő tanulmány elején Sípos Ferenc felemlgeti, hogy a település történetével foglalkozó helytörténész szakirodalomra támaszkodni nem tud, hiányoznak a forrásfeltáró tanulmányok. Ez így igaz, hiszen a következő évben, 2000-ben jelent meg a vaskos településtörténet Buczkó József, a helybeli városi múzeum igazgatójának szerkesztésében, ahol a település keletkezéséről szóló fejezet – melynek szerzője szintén Sípos Ferenc volt – szinte teljes egészében ugyanazokat a megállapításokat tartalmazza, mint az itt megjelentetett írás. Nevezetesen, hogy a területen egykor volt Bolt, Micske és Szegegyháza lakói, az ellenség elől onnan elmenekülve a szikes tó védelmében alapítottak új lakhelyet, mely nevét a szikről vette = Fehértó, s új településről lévén szó, valamint a vármegyében már meglévő, onnan távolabb, de mégiscsak

Fehértó (Ófehértó) névtől megkülönböztetve, meg az új telepedésre is utalva, Újfehértó nevet nyerte. Alapos kutatómunkával bizonyította a szerző azt is, hogy az a pár forrás, melyben Fehértót találunk, legtöbbször nem is Újfehértót, hanem Ófehértót takarja. Erre jutott, amikor a XIII–XV. századi forrásokat elemezte, s megállapította, hogy „... Újfehértó 1543-ban, 1549-ben, 1550-ben nem létezett – szerepel viszont az összeírásokban három olyan falu, melyek pusztulása Újfehértó keletkezésével összefüggésben áll, ezek: Bolt, Micske és Szegegyháza...” Micske 1578-ban szerepel utoljára a forrásokban, Bolt és Szegegyháza 1600-ra néptelenedik el. Ezután keletkezhetett Újfehértó.

A fejezet második tanulmányában és a hozzá kapcsolt 17 forrással tovább követi Újfehértó történetét, s annak egy újabb, igen érdekes szakaszára derít fényt, mégpedig a Rákócziak és a település XVII. századi kapcsolatára. Rákóczi Pálhoz köthető a böszörményi „szabad rác és hajdú vitézek” egy részének, mégpedig maximum száznak áttelepítése Újfehértóra. Unokája, Rákóczi Erzsébet idején szűnt meg a hajdúszabadság Újfehértón, de szerb-, rácvoltuk a város nevében Rácfehértó, Rácújfehértó és az egyik rész, az Oláhvég elnevezés, ahol jórészt görögkatolikusok, a rácok utódai és a Magyarvég, ahol a református vallású hajdúk utódai lakhelyeként élt tovább szinte a legutolsó időkig.

Sípos Ferenc könyvének harmadik, a legnagyobb fejezete (mintegy 90 oldal) az *Adalékok a Rákóczi-szabadságharc történetéhez* címet viseli, amit a szerző két egységre bontott. Az *első évben* a szabadságharc kitörésének idején keletkezett forrásanyagból közölt hármat a

Hadtörténeti Közlemények 2013/1. számában. Mindhárom a fejedelemnek arról az elhatározásáról szól, hogyan tudja majd a szabadságharc anyagi alapjait kiszélesíteni, s ennek elérése érdekében zálogosította el lengyel uraknak birtokai egy részét.

Ugyanitt olvashatunk egy másik forrást, szintén a szabadságharc első idejéből, melynek Sípos Ferenc, a *II. Rákóczi Ferenc tabelláriusa* címet adta, és korábban a *Szabolcs-szatmár-beregi Szemle* 2005/2. számában jelentette meg. A közölt források a későbbi fejedelem egyik tarpai jobbágyának, Czap Pálnak (aki magát a császári kihallgatói előtt Tarpai Pálnak nevezte) szerencsétlenül végződött „postaskodásáról” szólnak, ugyanis Rákóczi Ungvárra írott levele végül avatatlanok kezébe került, „a postás” vallomásából viszont igen érzékletes leírást kapunk Rákóczi alakjáról, ruházataról, fegyvereiről, lovairól, katonáiról, a környezetéről, egyszóval a későbbi történekek főszereplőjéről és akkori udvartartásáról.

A harmadik tekintélyes terjedelmű forrás *A híre magával együtt megyen* címet viseli, s ezt a *Századok* 2003/3. száma közölte, s 184 Máramaros vármegyei személy tanúvallomását tartalmazza, akiknek a Rákócziról terjesztett hamis hírek forrásait kellett volna megnevezniük. „...Felér egy közvélemény-kutatással! – mondhatnánk némi túlzással az alább közölt forrásról. A háromszáz évvel ezelőtt papírra vetett szöveget olvasva azért alakulhat ki ilyen érzés, mert a tanúk vallomásaiban vélemények (Rákócziról, a kuruc hadseregről, a küzdelem esélyeiről, a táborban történekről) sorjáznak, s ezek összeszámlálhatók, csoportokba rendezhető, táblázatokba

foglalhatók. Rákóczit azonban nem a vélemények érdekelték: a kérdőpontok tanúsága szerint azt akarta megtudni, hogy kik voltak a hamis hírek terjesztői, kik szegültek ellen parancsainak...” – írta Sípos Ferenc.

Ennek a harmadik nagy fejezetnek a B. része várakról, ostromokról szól, Ungvár (1704) és Szatmár (1705) várának kapitulációjáról, az előbbi a *Hadtörténelmi Közlemények* 2006/4., az utóbbi pedig, mint a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár addig ismeretlennek számító irata a *Szabolcs-szatmár-beregi Szemle* 2015/1. számában jelent meg, tovább gyarapítva a szabadságharcról szóló ismereteinket.

A könyv negyedik része az 1848–1849. évi szabadságharc korába visz. Itt is három korábbi írását gondolta újra megjelentetni Sípos Ferenc. Az első közlés egy, a szabadságharcban páratlan családról szól, a Kralovánszkyakról, akiknek minden férfitagja katonai szolgálatot teljesített, az apa, Kralovánszky András őrnagyi rangban egy nemzetőr zászlóalj parancsnoka, hat fia közül három honvédszázados, három pedig nemzetőr századosként szolgált a szabadság ügyét. Ez az írás korábban a *Szabolcs-szatmár-beregi Szemle* 2001/2. számában jelent meg.

A következő forrás ugyanazon esztendőben egyszerre két helyen is megjelent, fontosságát azért érdemes kiemelni, mert a korabeli szerző, Thóbiás Dániel, a híres szabolcsi 48. honvédszászlóalj hadnagya volt, tehát első kézből ismerhetjük

meg a szabolcsi, előbb önkéntes, majd honvédszászlóalj történetét. Sípos Ferenc írását a *Szabolcs-szatmár-beregi Szemle* 2002/2. száma közölte, s – mint fentebb már említettem – szintén 2002-ben, a nyíregyházi Periférián Alapítvány gondozásában, Takács Péter, Hermann Róbert, Kedves Gyula és e sorok szerzőjének gondozásában egy kötetben jelent meg mindhárom szabolcsi 48. zászlóaljbeli naplóíró, Mihálka Endre, Borcsik Salamon és Thóbiás Dániel írása a dicső napokról.

Végezetül, a kötet utolsó írásában Sípos Ferenc visszatér családjához, s a levéltár évkönyvének XV. kötetében (2000) közölt írásával és forrásaival a nyírmihálydi községi jegyzőből lett honvéd hadnagy, Sípos Ferenc életútját követi végig, majd zárásként a *Függelékben* a szép számmal előforduló idegen és régi szavak magyar megfelelőivel, a jegyzetek rövidítéseinek feloldásával, a felhasznált forrásokkal, legvégül pedig a félszázat is meghaladó publikációinak listájával ismerkedhetünk meg.

SÍPOS FERENC: Helytörténeti és családtörténeti kutatásaim (Írások Vállaj, Újfehértó és a Rákóczi-szabadságharc történetéből). Szerk. Henszel Ágota, Kujbusné Mecsei Éva. Nyíregyháza, 2019. MNL Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára, 321 p. (A Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára Kiadványai III. Tanulmányok, 19.)

BENE JÁNOS

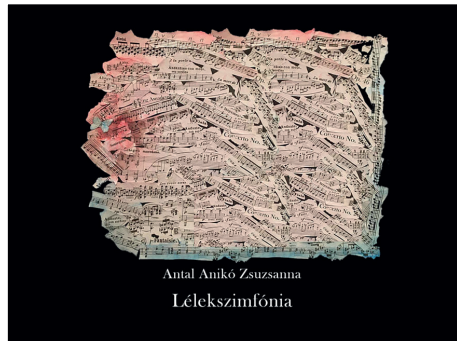
Zeneként áradó szavak

Antal Anikó könyvéről

Antal Anikó Zsuzsanna versei „veszélyes” versek. Veszélyesek olyan értelemben, hogy azonnal hálójukba kerítik az olvasót, aki ha nem vigyáz, csakhamar a művek nyelvén gondolkodik, érez. Mindez pedig a hangvételnek köszönhető. Egy szövegben először a hangvétel érinti meg az olvasót. A kitartóan beszélő hang, amely továbbkísér az immár ismerőssé vált beszédfolyamban. A hang több, mint a téma, több mint a nézőpont. Több annál, hogy mi látszik, hogy a dolgok milyen szemszögből látszanak. Szempontot bármikor válthat egy szöveg – noha ez a játékszabály része –, de a hang, jó esetben, ugyanaz marad.

A kötet verseiben ez a szuverén hang a megkapó, amelyet nemes melankólia színez zsongítóan mély, moll hangneművé. Utóbbi viszont korántsem „csak” metafora. A versek témája sok esetben a zene, ráadásul a kötet szerkezete, a ciklusokként való felosztás is zenei témákra van felfűzve.

Az első, *Andante cantabile* címmel el látott ciklus darabjai húek maradnak az egység címéhez, mivel mind az öt vers alaphelyzete a csendes szemlélődés. Egy olyan, a dolgok mélyére vetülő tekintettel pásztáz a beszélő, amely a tenger háborgásában meglátja az ellentétek kiegyenlítő rendjét, a vonzást és taszítást, ölelést, elengedést, sírást és éneklést (*Sirályok*). Vajon nem a zene lényegére vezet mindez, az ellenpont technikájára?

A csendes szemlélődés azonban nem áll ellentétben a mozgással. A szemlélődő alaphelyzet, mint amiből kiindul az áradó-hömpölygő versbeszéd, a kötet alaptónusa is. Egy olyan hangoltság, amely a dolgok, az apró tárgyak lelkét engedi látni, hallani a különös, mély csendeket, az idő suhanását. Egy ilyen elkapott pillanat a *Lábnymok* című szövegben az, amikor a beszélő ablakból nézi a hóesést. Hétköznapiak tűnő helyzet, ámbár a mű, ahogy megteremti a látványt, kivételes, ünnepi pillanatként láttatja. A kint és bent egyszerre, a szemlélődő és a látvány együttesének határhelyzete – nem más, mint maga a vers, ahogy írja önmagát.

A kötet verseinek a zene mellett legalább annyira a kép is szervezőelve. Ilyen kép az arc a tükörben, amikor a látvány nem az önreflexió tere, hanem nyírségi tájkép és „óceánon túl emelt törékeny katedrális” (*Őszi szonáta négy képre*). A *Dallam falevelekre szín és dallam teljes összhangja*, ámbár az olvasó számára

nem annyira a téma, inkább a versdallam az, ami szín és hang harmóniáját megteremti. A disszonáns hang, a megakadt verkli egy Chopin-keringővel a múlt gúzsba kötő erejeként szintén hatásos, de versként a „lezárt kisajtókként / hunyják le szemüket a tegnapiok” kép teszi igazán meggyőzővé.

A második, *Tempo andante ma rubato* címmel ellátott ciklusban a múlt hangja szintén jellegadó motívum: „Aranyló napsugarak mint tegnapiok / múlt prizmáján játszó üveghangok”: a dolgok együttlátása, a komplexitásban való egység az, ami megfogja az olvasót az Üveghangokban. Azonban a múltba záródó titkok, amiről egy-egy kép árulkozik, talán még hangsúlyosabb a ciklus verseiben. A *Rózsát mosolygó* című vers nagymama-portréja egy elkapott beszédes pillanattól bontakozik ki. A könnyes óévbúcsúztatás az ablaknál maga a titok, amely azonban a rózsát mosolygás népmesei, balladai képében oldódik fel. A képek vigasztaló ereje különösen erős a *Festeni a hazugságot* című versben, amelyben a bántalmazás lila foltja és az akvarellfesték játszik egymásba. A papír: „fehér végtelen”-jében – a színék végre nem fájnak, és az ecset szárnyává válhat.

Az Arnyékszínház – amely tömörségét tekintve a kötet egyik legjobb verse – plasztikus képekben jeleníti meg emlékeket egy arnyékszínház kellékeiként „önmagam magányos / theatrum mundi-ja / tükörben játszó / álarc nélküli szerepek”. Erre rímel rá a *Camera obscura* sodró ereje, amikor a hétköznapi tevékenységek fordulnak át a zárlatban a fény teljességet teremtő aktusába. A verskezdetre („Esőfelhőkből formált doboz a világ. / Fényét vesztett camera obscura”) váratlan, ugyanakkor hatásosan felel a

zárlat: „talán egy gyertyát kellene gyújtani, /s lenni maga a láng.”

A harmadik, a *Vivacissimo* című, élénkséget, gyorsaságot ígérő egységben nem csalódunk, ugyanis a színék és azok mozgásai valóban élénkséggel töltik fel a ciklust. Már a Chagall-mottó is reményt sugall: „Az életben, csakúgy, mint a palletán, egyetlen szín van, ami értelmet ad a létezésnek: a szeretet színe.”

Párizsban, a fény és a szín városában tett barangolások, a megbékélés vigaszával vonják be a ciklust, ezáltal a teljes kötetet is. Az egymásba kúszó, egymást folytató szonettek koszorúként, vagy stílszerűbben szólva, egy francia gótikus katedrális színekben vibráló, máskor opálosan fénylő rózsablaalaként állnak előttünk.

Három jól megszerkesztett, tömör vers sorakozik még itt. A *Tűz* és a *Kaligráfia* szuggesztív képeiben az ellentétek átfordulása, továbbá az én, a beszélő személy elevenessége vibrál. A *Csönd-rondó* címűben a vallomásosság hanghordozásán belül („nincs mit mondanom”) újra előtűnik a szín és hang egymásba oldódása: „hajnaltájt a csöndet díszítem / apróságokból szövök a / félhomályba napfényt”.

A záró, negyedik *Moderato maestoso* címmel ellátott részben az olvasó mérsékeltséget, ezzel ünnepélyességet vár – habár a teljes kötetben jelen van egyfajta szűrt, ünnepi fény. Az érett vörös ragyogású *Impromptu* Sibelius-élménye a vers egyik részével jól összefoglalható: „valami ősi káoszából / faragott szépség.” Antal Anikó Zsuzsanna nagyon ért ahhoz, hogy a szavakkal igencsak megfoghatatlan zenét a szó médiumába ültesse. A *Claire de lune* sejtelmessége ugyanúgy szavakkal is visszaköszön anélkül, hogy a

zenei élmény valamilyen erőltetett fordítása lenne.

Négy líraian vallomásos, fájdalmas hangvételű vers sorjázik még a kötetben, az idő és a múlt fájdalmának sejtelmesen áttetsző üvegablakaként. „Rendezgetem önnön mindenségemet” – beszédes, kissé József Attilát idéző ez a sor a *Kék időben*. Külön említést érdemel, mint a kötet egyik színfoltja a *Köldökszínór*, amely a mai modern élet ellentmondásait „verseli meg”. Kesernyés, illúziótlan, de a mindennapi valóságra jól átírható a zárlat: „összeköt az / egyetemes világháló / egy éterben lebegő / köldökszínór / ne sírj / a virtuális valóságban / magadhoz ölelheted / az elektromosságból szőtt/ illúziót”.

A könyv utolsó darabjának, a *Corona fermata* címűnek következő néhány

sora akár az egész gyűjtemény mottója is lehetne: „Az örökkévalóság dallamának egy/néma és hosszan elnyújtott pillanata, / ami egy apró virágcserepben is elfér”. Hiszen a kötet csodája nem más, mint a zene és a szín a vers egy-egy apró virágcserepében.

A műegészről szólva mindenképp említést érdemel a szerző által tervezett kötetborító. A címdalon megjelenő kottamontázst szemlélve a zene nyomtatott szöveggént, egyfajta „kottaversként” áll előttünk – zene és vers összhangjának bizonyítékaként.

ANTAL ANIKÓ ZSUZSANNA: Lélekszímónia. Toronto, 2021. Corvina Publications Inc., 51 p.

LAKATOS-FLEISZ KATALIN

Szerzőink

Dr. Antal Balázs PhD – költő, író, irodalomtörténész, Nyíregyháza

Dr. Bene János PhD – történész, címzetes múzeumigazgató, Nyíregyháza

Béres Tamás – író, Nyíregyháza

Csabai László – író, Nyíregyháza

Dr. Galambos Sándor – főlevéltáros, Nyíregyháza

Gerliczki András – középiskolai tanár, Nyíregyháza

Dr. Karádi Zsolt PhD – főiskolai tanár, Nyíregyháza

Dr. Kührner Éva PhD – történész, könyvtárigazgató, Nyíregyháza

Dr. Lajtos Nóra PhD – költő, irodalomtörténész, Debrecen

Dr. Lakatos-Fleisz Katalin PhD – irodalomtörténész, kritikus, Kolozsvár

Marczinkó István – ny. pedagógus, Kisvárda

Marik Sándor – újságíró, Budapest

Oláh András – költő, Mátészalka

Prof. dr. Perjés István – intézetigazgató egyetemi tanár, Veszprém

Tóth Livia DLA – textilművész, főiskolai adjunktus, Nyíregyháza

Prof. dr. Viga Gyula – etnográfus, ny. egyetemi tanár, Miskolc

500 FT

TÓTH MAGDOLNA KÓRUS CÍMŰ KOMPOZÍCIÓJÁNAK RÉSZLETE

E számunk megjelenését támogatta:

nka
Nemzeti Kulturális Alap